NICOLAI CALLIACHII DE LUDIS SCENICIS MIMORUM, & PANTOMIMORUM SYNTAGMA...

Niccolo Calliachi, Alessandro Dalla Via, Pietro Garzoni, ...

NICOLAI CALLIACHII
DE LUDIS SCENICIS
MIMORUM, & PANTOMIMORUM

Syntagma Posthumum,

Quod e tenebris erutum recensuit, ac Præfatione auctum

PETRO GARZONIO

SENATORI AMPLISSIMO

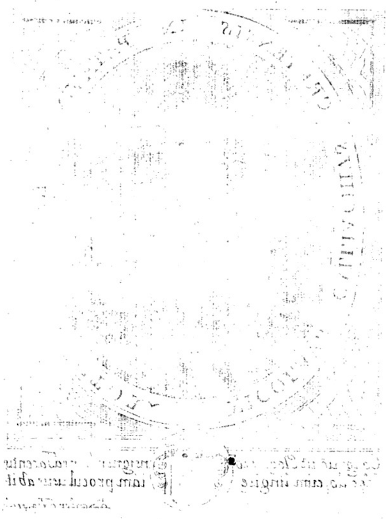
DICAVIT

MARCUS ANTONIUS MADERO

Venetæ D. M. Bibliothecæ Curator.

PATAVII, Typis Seminarii, M. DCC. XIII.
Apud Joannem Manfrè.
Superiorum Permissu, ac Privilegio.

NICOLAVS CALLIACHIVS CRETENSIS IN PATAVINO LYCEO LECTOR.

Congrué ut Eloquij co nsignem sensa Jacentis

Hęc do, cúm linguę iám procul usus abit.

Alexander á Via sculp.

Illustriss.mo, atque Excellentiss.mo

D. D.

PETRO GARZONIO

Senatori Amplissimo

MARCUS ANTONIUS MADERO

Bibliothecæ D. MARCI Curator.

Lbenti animo, quidquid operis hoc est, merito tibi, amplissime Senator, consecro, & frontem ejus splendore nominis tui illustro, tuoque patrocinio veluti clypeatum in lucem prodire, ut in votis erat, sic summopere gestio. Plura me ad hoc impellunt: Operis ipsius argumentum, beneficia tua, dignitas denique, & amplitudo. Intacta, & haud ulli mortalium huc usque (quod

ſciam) delibata rerum materies, cui explicandæ, & adornandæ volumen excrevit, philologiæ cupidos allicere, ſimulque invidos excitare potens, validæ tutelæ, livorique non reverendæ tantum, ſed & metuendæ committenda fuit. Beneficiorum tuorum copiam, vel pondus in Avunculi mei ſinum erogatorum ad trutinam revocare, non minoris eſſet indaginis, quam fuit olim in arenario computo illa Archimedis. Quis enim enarrare poterit blandum illum, & ad beneficia pronum animum tuum, cuncta benignè tribuentem, non ſuperbè abjicientem, aut iratè effundentem? cui Deum, non feneratores imitanti nullum ad ea ſcribenda Kalendarium adeſt, quo ad horam, & diem appellet. Ea propter Avunculus meus ὁ μακαρίτης. in recenſendis tuis in ſe tam uberi fonte manatis muneribus, teſtatus eſt, PETRUM GARZONIUM *in adverſis magnum præſidium, in ſecundis dulce decus ſuum extitiſſe; tantique ſub umbra Patroni ſævientis fortunæ ictus vel declinaſſe, vel viciſſe, vel ſaltem dignationis tuæ gloria damna penſaſſe: Quæ porrò fauſta, & blandientis ſortis dona ſibi contigerint, in pretio habita, non quia dona, ſed quia a te profecta, tuoque, ut ita dixerim, ſidere priùs fuerint afflata. Quod ſi dum inter vivos ageret Cliens*

tuus,

tuis, cuncta tibi, velut Genio tutelari, accepta referebat, eaque confessionis tessera grato esse illi licuit, quamvis & excussis manibus: nunc defuncti labores jure potiori tibi adferre, subque tuis auspiciis diem aspicere volui: Volui, immò debui, sive amoris in eumdem tui, sive virtutis, doctrinæque ergo: quarum utraque bonorum omnium oculos, certè meos in te raptos jugiter adservas. Etenim nisi exploratum, & omnium sermone celebratum foret, non minùs literariæ rei, quam publicæ salutem, & dignitatem tibi esse curæ, non sustinuissem tot curis, solicitudinibus, & negotiis circumsessum, dies, noctesque pro communi felicitate excubantem hoc adire munusculo. Cujus verò in sinum cupidiùs, quam in tuum confugiunt Musæ, cùm nusquam amiciùs excipiantur, nullibi præsidium firmiùs inveniant? Itaque laborant, & contendunt omnibus viribus, ut gratas se præbeant, & decantent tua in Rempublicam merita. Prædicare haud unquam cessabunt summam tuam prudentiam in administranda Republica; mirificam solertiam, & celeritatem in capiundis consiliis, & rebus impeditissimis sagaciter explicandis; singularem fidem, & invictam vigilantiam prospiciendi patriæ: ut tamquam in specula positus pro commodis, & utilitatibus ejus unde-

quaque, & *indesinenter circumspicias*. *Nec tantum rectè agendo temetipsum Patriæ impendis*; *sed*, *quod summum laudis est*, & *rectè scribendo præclara ejus gesta memoriæ tradens*, *æternitati commendas*: *delata tibi Senatus consulto perardua hæc provincia*, *qua belli*, & *pacis dissita negotia*, *Principum fœdera*, *hostium conamina*, *Reipublicæ victorias*, & *triumphos veritatis simplicitate*, *facundiæ lumine posteritati noscenda proponas*, & *repræsentes*. *Quo munere adeò feliciter fungeris*, *ut cùm ars summa sit*, *ingenium tamen supra artem extet*. *Hisce permotus*, & *suffultus novum hoc opus* (*veluti prolem orbatam parente*, *ideoque posthumam*) *nunc primùm in lucem editum tuæ benevolentiæ obstetricis vices subituræ commendo*, *tibique tamquam propitio numini servandum voveo*, *ne livescentium oculorum fascino contabescat*, *neve iniquo Censorum criterio sine vadimonio jura sua perdat*. *Causas habes*, *Sapientissime Mœcenas*, *consecrati operis*, *quo cum me simul etiam tibi dico*. *Felici sidere natum utrumque dixerim*, *si quandoque illud in manum*, & *me in excelsi animi tui partem aliquam admiseris*. *Post illa*, *quæ inconcussam felicitatem tuam præoptant*, *votorum meorum hæc summa*. *Vale*.

PRÆ-

PRÆFATIO.

SI quod unquam ſæculum benigniori Cœlorum aſpectu ad artium, & doctrinarum acceſſiones fauſtum, & felix extiterit, hoc noſtrum eſſe, conſtanter defendimus, & jure merito gloriamur. Tanta quippè eminuit doctiſſimorum virorum ubertas, qui fœcundi ingenii bonitate, quaſi divino quodam afflatu concitati in omni doctrinæ, & eruditionis genere, eo elaborarunt ſtudio, & contentione; ut quæ priùs impervia, & ſalebroſa, ea nunc velut ſentibus amotis, obvia, & facilia reddita, recentium cuique priorum laudem in ſe derivandi anſam præbeant. Jam omnium ſcientiarum pomęria eò uſque ſunt prolata, ut ea ulteriùs proferre improbus ſit labor, ne dicam religio. Analyſeos ſpecioſioris, & infinitorum penetralia reſerata vix initiati magno auſu poſſunt adire. Tribuniciam, & cenſoriam poteſtatem adepta Critice, ad ſcita, & leges ſuas ſine ulteriori provocatione cuncta advocat. Quid plura? Uberrimam philologiæ ſegetem plures in manipulos diſcerptam jure temporis, quam multi Authores ſibi arrogant! ut ne ſpicilegium quidem abſque ma-

gno

gno impendio faciendum posteris reliquisse videantur. Et heu quot eruditorum ingenia otio, velut rubigine, hebetantur, quia falcem suam in messem alienam mittere vel tumidi dedignantur, vel nimis timidi absterrentur: & cùm non ulla jugera tantum, verum etiam neque aliquas in literaria provincia glebas sine possessoris titulo credant inveniri, aliena vivere quadra malunt, quam de alieno fundo censum profiteri. Quot igitur viri præclara litterarum lumina, lucernarum ad instar sepulchralium, mortuorum monumenta lustrare satis superque ducunt, etiam si oleum, & operam perdant in eorum paginis indesinenter evolvendis, dum nihil sibi ipsis detegendum superesse putant, nihil sua lima poliendum ad augmentum rei literariæ, & amplitudinem sui nominis. Sed ò seri studiorum; quasi jam omnia essent excussa, omnia aspera complanata, & de puteo tota veritas emersa, nec amplius artes, & scientiæ larvatæ appareant, nec fucum pusillioribus faciant ingeniis.

Huic desperationi, vel desidiæ non hæsit Auctor noster, nullamque remoram offendit, quin ad nostri sæculi felicitatem tuendam juxta, & augendam per omnia Musarum, & Apollinis regna vagaretur, quærens Spartam primo sibi exornandam rudera omnia antiquitatis rimaretur, an sal-

tem

tem ex illis aliquod monumentum nomini suo construere posset, materiam superante forma, quam totam ingenio suo imputet. Post multos exantlatos labores, voti tandem compos factus est, præsentisque operis novitate inventoris fama immortalitati est consecranda. Multi etenim Scriptores Mimorum, & Pantomimorum sola vocabula, & nominum etymologias innuere satis duxerunt: alii de artificio ipsius saltationis, vel de fabula quadam ab illis desaltata, sed velut ex tripode, oracula pronunciarunt: alii tandem certamina illorum, & populi in eos studia. Verum ex parergo pauca, & primis labiis delibarunt. Nemo totam hanc provinciam suscipere est ausus, nec totam exhaurire materiam, sive difficultate operis absterritus, sive conscientia virium sibi malè fidens: ideòque ex vasto antiquitatis naufragio sarcina hæc (primi occupantis futura possessio) soli Calliachio propitio sidere obvenit, qui eam sibi adsciscere non dubitavit, tueri quoque certus, & potens.

Sed priusquam hujus syntagmatis synopsin quandam facere incipiamus, Auctoris ipsius prænotionem aliquam præmittere erit operæ pretium, cujus vitam licet Carolus Patinus in suo Patavino Lyceo appositè descripserit, non potuit tamen usque ad interitum ejus eam deducere, &

simul

ſimul oſtendere, magnum exemplum non invenire, niſi malam fortunam.

Natus eſt Nicolaus Calliachius Cretæ anno ſalutis 1645. ex parentum honeſtiſſima familia, ſed imagine ſua facturus illuſtriorem, Patriam ſuam vaſtantibus immaniſſimis Barbaris: ſed hoc infortunium hac mercede placuit, ut nempè amiſſis fortunæ bonis pauper, vel pauperi ſimilis philoſophiæ vacare poſſet. Ad ingenii ſui cultum promovendum adhuc impubis Romam migravit, & in Gregoriano Collegio ætatis ſuæ acerbitatem præcocis ingenii præſtantia, & judicii maturitate penſans, græcarum, & latinarum literarum poſſeſſione ornatus, novem annorum curriculo philoſophiæ, & theologiæ ſtadia feliciter emenſus, in utraque ſcientia lauream adeptus eſt. Percrebuit hujus juvenis fama in hac quoque Venetorum urbe, ſoluſque viſus eſt capax Archilycei Patavini Moderatoribus græcæ juventutis inſtituendæ in Seminario jam proximè erigendo ære Thomæ Flanginii Cyprii; Romaque Venetias evocatus eſt, ut diſciplinis, & moribus ad Romani Seminarii exemplar Venetum illud dirigeret. Quo munere ſuſcepto, tam providè exiſtimationi ſuæ conſuluit, ut omnium confeſſione ſpem de ſe conceptam non adimpleverit tantum, ſed ſuperaverit. Græcas, & latinas litteras, atque philoſophiæ præcepta

pta ad Aristotelis mentem per undecim annos exposuit, tanto ingenii acumine, & intellectus capacitate, ut tanti fama doctoris fluminis adinstar perennis ex claustris privatæ illius Academiæ efflueret, laxiorique alveo aptanda judicaretur. Igitur cum fato cessisset Joannes Baptista Negronius è Corsica oriundus, qui posterioris Analyseos Aristotelicos textus in sede primaria commentariis enucleabat, excellentissimorum Moderatorum commendatione, summo Senatus consensu in ejus locum suffectus est anno 1678. Suscepit hanc provinciam Calliachius, totisque ingenii sui nervis contendit, ne sibi imparem, nec expectatione, licet maxima, minorem se ostenderet. Tanto eruditionis, & facundiæ papavere, & sesamo dialecticæ austeritatem condivit, ut omnium aures ad delectationem, animos ad sui admirationem alliceret. Interea verò mortuo comite Petro Franzano, Senatus consulto in ejus exedram philosophiæ extraordinariæ primam est subrogatus anno 1681., in qua sapientiæ, & doctrinæ suæ thesauris effusis, totam sibi mercatus est gloriam. Tanta quippe ingenii solertia Aristotelicorum oraculorum arcana protulit, & mentem Auctoris assequutus est, ut vel naturæ μυσταγωγὸς, vel Stagyritę genius judicaretur. Post plures *Missus* in hoc Circo philosophico gloriosè peractos, eloquentię

tan-

tandem viridaria excolere est jussus; Inque Octavii Ferrarii (viri summa eruditione non minus, quam summa fortuna præditi) stipendia est avocatus, ut scilicet humaniores literas cùm græcas, tum latinas profiteretur; amplissimumque theatrum haberet, in quo magna polymathiæ suę pompa totum se exhiberet, suoque exemplo probaret, quod in sua quadam prolusione præfatus est, optimum Oratorem nisi philosophum esse non posse.

Usque ad obitum in hac desudavit palæstra, licet diutiùs infirmioris valetudinis salo jactatus, atque ingravescentibus veterum ægritudinum incommodis, velut decumanis fluctibus, colluctatus: in villulam ad Euganeos colles de more quotannis secedebat, ubi sin minùs portum ab accessu pravarum affectionum immunem, tutiorem certè, ac minus incommodam stationem agere solebat. Ibi dum procul negotiis, otio atque tranquillitati vacabat, perque has inducias firmiorem cum tenui dubiaque salute pacem, atque pristinam humorum adglutinare concordiam adnitebatur, cumque multorum annorum curriculo vim ingravescentis morbi non Stoicorum larvata ἀπαθεία, sed solida animi constantia sustinuisset, anno tandem sexagesimo secundo ætatis suæ ad superos migravit, mercedem laborum, & virtutum præmia accepturus;

cùm

cum semper adesset lectulo morientis amicorum fidissimus comes Hieronymus Frigimelica Robertus, qui nobilitatis gentilitio jubari ascitis virtutum, & literarum splendoribus, ut luminare majus in patria sua fulget. Hujus tanta fuit in defunctum bonitas, ut pro tessera veteris amicitiæ in monumento familiæ suæ in templo Divi Nicolai posito voluerit condi illius cadaver, ut esset & cinerum, quæ fuit concordia animorum. Talis fuit vitæ, & obitus velut in tabula compendiosa descriptio Auctoris nostri, in quo certarunt probitas, candor, humanitas, modestia, & doctrina, quibus multorum Optimatum lucratus est patrocinium; quos sobriè colendo, non superstitiosè captando, amicus potiùs, quam illorum adulator censebatur. Inter cæteros verò Petrum Garzonium Senatorem amplissimum tum propter veteris consuetudinis prærogativam, tum vel maximè propter morum suavitatem religiosiùs prosequebatur. Sylvestrum Valerium ad principatus fastigium evectum eloquentissimo panegyrico typis edito, ut debitæ gratulationis officio, & apparatu laudum non translatitio condecoravit: cujus & hæc non minima pars gloriæ fuit, eo quia in amicum ex Principe submittebatur, & in omnia familiaritatis officia cum tali Cliente descendebat. Quod si fortuna meliori, vel firmio-

ri

ri valetudine usus fuisset, majora certè ingenii, & doctrinæ monumenta reliquisset, præter illa, quæ jam penes me asservantur illius αὐτόγραφα diem suum expectantia, ut in lucem prodeant ad majores eruditorum delicias. Impræsentiarum verò expectationis damnum hoc Syntagma penset, ex quo, ut ex ungue Leo, satis superque patescat, qualis quantusque vir ille fuerit.

Ab ovo primordia sumit præsentis tractatus, & primùm de Ludis Scenicis agit, cum & Ludi Mimorum, & Pantomimorum Scenicis accenseantur. In primo capite illorum etymologiam a Scena derivasse demonstrat, Scenam verò ἀπὸ τῆς σκιᾶς dictam per E simplex scribi, licet ab antiquioribus per Æ scriberetur. Multa significare affirmat, aliquando formam, & speciem alicujus rei, non raro figmentum, ut apud Auctores passim: sed propriè Tabernaculum, Tentorium, seu Domicilium aliquod temporarium ex frondibus, culmis, tabulis, pellibus, similique alia materia ad faciendam umbram, aut arcendas pluvias, ut Servius, & Placidus grammatici confirmant. Immò & Ovidius testatur, hujusmodi temporarium theatrum fuisse Romuli in Ludis, quibus raptum Sabinarum molitus est. Postquam verò theatra æternum statura construi cęperunt, Scenam appellatam fuisse theatri frontem asserit, illam nempè

par-

partem ab uno ejus cornu ad alterum extensam, ludosque Scenicos dictos, qui in hac Scena exercebantur.

In secundo capite Scenæ duas partes describit: interiorem aulæis, aut Sipariis tectam, ne apparatus spectantium oculis pateret: exteriorem apertam, & Proscenium vocatam, in qua Histriones agebant. Aulæi, atque Siparii voces promiscuè usurpatas, auctoritate Festi opinatur: licet aliqui existiment aulæum in Scenis Tragicis, Siparium in Comicis dictum: cumque fabula quævis in quinque actus divideretur, sub finem singulorum Siparium obduci, atque reduci sub novi actus initium. His aulæis, aut Sipariis reductis, Scenæ interiorem formam patefactam in tres partes divisam ostendit: mediam, dexteram, & sinistram: & cum Scena alia esset Tragica, alia Comica, alia Satyrica, tres illas partes diversas quoque fuisse pro fabularum diversitate. In partibus istis tres etiam fuisse januas docet: mediam, a qua Protagonistæ exibant: dexteram, a qua Actores secundarum partium: sinistram, a qua Tritagonistæ: mediam verò alias adjunctas habuisse, quibus affixæ essent Machinæ περίακτοι dictæ, quia pro re, ac tempore verterentur. Advertit denuò, a Servio duo Scenarum genera poni, versatilium, & ductilium: Primas verti subitò machinis quibus-

dam, & aliam picturæ faciem ostendere: Secundas tractis tabulatis hàc atque illàc speciem interiorem picturæ nudare. Ad exteriorem verò Scenæ partem spectare primò Proscenium, docet; in quo Comici cum soccis; Tragici cum cothurnis; Actores alii planis pedibus agerent: non verò in toto Proscenio, sed in suggestu quodam, quod in medio Proscenii excitabatur, & appellabatur Pulpitum, a Græcis λογεῖον, a Polluce θυμέλη, quia ara posita erat, in qua Sacrificia dividerentur. Planum hujus Pulpiti fuisse altiùs Orchestræ plano, demonstrat, altitudine pedum quinque apud Romanos: ut Senatores ex Orchestra commodè spectare possent: fuisseque amplius multò in Romanis theatris, quàm Græcis; quia Græci chorum, & Saltatores in medio plano constituebant, quod ἀπὸ τοῦ ὀρχεῖσθαι Orchestram appellarunt, quam Romani cum Senatoribus destinassent, in Pulpito omnia agebant.

Post Orchestram fuisse Conistram, infimum nempè Theatri solum, Cavea, & Area appellatum, concludit.

In tertio capite de Scenarum mutatione quæstionem tractat, an scilicet Poetæ veteres pro rerum diversitate repræsentanda illas mutarent, ut nunc temporis fieri consuevit. Et primò mutationes fuisse, suaderi videtur auctoritate Servii Maronianos

quos-

quosdam versus exponentis: Secundò Scenis versatilibus antiquorum, quæ iterum iterumque versæ pulcherrimarum semper picturarum species præ se ferrent: Tertiò græcorum tetralogiis una eademque die, in quibus quartum drama semper erat Satyricum, quod aliam requirebat Scenam longè diversam a Tragica, & Comica. His non obstantibus, Scena in una, eademque fabula stabili usos fuisse Veteres, deducitur ex descriptione partium veteris Scenæ a Polluce, & Vitruvio enucleatè facta: qui tria fuisse Scenarum genera, Tragicum nempe, Comicum, & Satyricum, summo consensu referunt, instructamque vel tragicè, vel comicè, vel satyricè Scenam numquam in eadem fabula mutatam advertunt, nec mutationis rationem, aut instrumenta exponunt. Secundò ex descriptionibus prodigialis Romanorum magnificentiæ in Scenarum apparatu, apud quos illarum mutationes nusquam legantur: quæ si fuissent, illas nobis describere non neglexissent, quia major fuisset illarum varietas, opulentior, & admirabilior apparatus. Tertiò, & validiùs ex usu Machinarum, per quas supplebant Veteres, quæ sine scenarum mutatione Recentiores spectatorum oculis sistere vix possent. Scenæ igitur versatiles, vel ductiles a Servio sic dictæ erant illæ, quæ ductilibus, ac versatilibus machinis utebantur:

vel Pegmata illa a Lipsio nobis descripta, quorum usus erat in theatris ad repentina quædam exhibenda. Ad tetralogias verò Græcorum quod attinet, versis semel machinis a Daniele Barbaro expositis ad cap. 7. lib. 5. Vitruvii, atque Scena vel Tragica, vel Comica, vel Satyrica exposita, non amplius mutari consueverat usque ad catastrophen illius fabulæ. Quartò denique, quia nulla ratione verisimiles sunt tales scenarum mutationes: quis enim adeò rudis hermas putabit, Regiam verbi gratia momento temporis in sylvam, aut pelagus fuisse conversam? Ergo sicut artis poeticæ peritissimus spectatorem ab uno ad aliud tempus longè dissitum numquam transferet; ita si sapit, numquam illum momento temporis ad loca distantissima traducet.

Caput quartum primam Scenicorum Ludorum originem continet, totiusque antiquitatis spario reducto, festivæ paganorum religionis nugas exponit, & ludibria pandit. Probat etenim primò, Ludorum scenicorum artem primordia sua ab extemporaneis quibusdam conatibus (quod omnibus artibus peculiare) sortitam fuisse, illorumque celebritatem in dies Deorum festos referendam instinctu naturæ institutos, ad colendos scilicet Deos, iisdemque pro acceptis beneficiis gratias agendas, immò & propter remissionem, atque a laboribus cessa-
tio-

tionem, quod utrumque humanæ naturæ est consentaneum. Festas autem istas celebritates sub ipsum vindemiæ tempus institutas fuisse, libens Athenæo subscribit: licet Aristoteles post collectas fruges, atque frumenta in horreis congesta asserat sacrificiis homines cum summa hilaritate operam dedisse; cui adhærent Maximus Tyrius, & Horatius. Autumnali igitur tempore Liberum Patrem sacrificiis fuisse cultum, autumat, scenicosque Ludos consecratos, immò & Comędiam inventam simul cum Tragœdia: quæ sic dicitur, quia κατὰ τὸν τῆς τρυγῆς καιρὸν εὑρέθη; vel quia τράγος esset canentium victorum præmium, utpotè vitibus nocens.

Caput quintum Ludorum Scenicorum ortus, & incrementa in Sacris Dionysiacis continet, docendo primò, veterum sacrificia nil aliud fuisse, nisi publica quædam convivia Diis atque hominibus parata ad mutuam consuetudinem significandam, propter quæ Ludos etiam sacrificiis additos. & antiquioribus illis temporibus hęc omnia compositè, & moderatè facta fuisse: cum enim illis epulis, ac Ludis Deos arbitrarentur præsentes, nefas putasse quidquam admittere, quod non eorundem aures, & oculi ferre possent: illam tamen veterum moderationem posteros neglexisse, inque contrariam licentiam, incontinentiam, &

ebrietatem degeneraſſe, & in Dionyſiacis agonibus ubi ſe vino ingurgitaſſent, hoc eſt, toto jam pectore Deum hauſiſſent, riſus ciendi gratia, ſe invicem dicteriis provocare, ſcommatis laceſſere, atque vitia tum corporis, tum animi mutuò ſibi objectare cępiſſe: cumque maximam auditoribus parerent voluptatem hæc ſcommata; ex iis tam levibus principiis paulatim incendi ſtudia, & Satyris, & Tragœdiæ, Mimiſque initium dediſſe.

In ſexto capite Mimorum originem ex ruderibus antiquitatis eruere nititur Auctor noſter, eorumque inventorem non Philiſtionem, ut Caſſiodorus putat, nec illo antiquiorem Sophronem illum ἠθόλογον, cujus Mimi Platoni adeò in deliciis fuere, ut in iiſdem indormiſceret; ſed Mimorum primos auctores arbitratur fuiſſe, qui artem ridiculorum primi ſudaverunt: Conſcriptos verò fuiſſe a Sophrone, atque Xenarcho Mimos partim ſoluta, partimque juncta oratione, adeoque ſimiles fuiſſe Satyris Varronis, & Petronii ſatyrico.

In ſeptimo capite varias illorum ſpecies apud Græcos, eorumque nomina, & etymologias, nec non eorum veſtitus, & carminum ſubjecta, & formas ex Athenæi armariis promit, & luculenter parata philologis profert.

In octavo de Latinorum Mimis agit, & prę-

præcipuè de planipedibus, quorum definitionem ex Diomede lib. 3. petitam, utpotè optimam, à Vossii censoria virgula defendit. Illorum deinde ornatum describit, & quas Personas repræsentarent, exponit: occurrit denique cuidam objectioni, & opportuna distinctione optimè à Festo dictos reciniatos Mimos, ostendit.

Caput verò nonum de Pantomimorum prima origine diffusè, & eruditè tractat: atque ut è Comœdiæ veluti servitute assertos, ac sui juris factos Mimos ostenderat; sic ex istis exortos paulatim Pantomimos non voce, & cantu, sed pedum, ac manuum agilitate, totiusque corporis variis gesticulationibus facta, dictaque hominum, & fabulas integras repræsentasse, demonstrat. Saltationem hanc Pantomimicam à temporibus Aristotelis deducit, non verò ab Augusti ævo, ut Suidas, & alii non spernendæ auctoritatis affirmant: opera nempè Pyladis, & Bathylli, ut rigidiores libertatis amatores iis ludicris cicuraret Imperator ille, & populum dulcedine otii ad parendum pelliceret.

In capite decimo cum Salmasio in arenam descendit: asserit etenim ille, Pyladem primum saltationis artem à Tragœdia, & Comœdia separatam in Scenam Latinam introduxisse; sed nullius auctoris testimonio, sua tantum fretus auctoritate, rem,

quam adſtruebat, confirmat: Auctor verò noſter teſtimonio Livii conſtantiſſimè probat, ante Tragœdiam, atque Comœdiam ſaltationem in Scena Romana viſam fuiſſe; longeque ante Pyladem, & Auguſti tempora Mimicas, & Pantomimicas ſaltationes ab Tragœdia, & Comœdia fuiſſe ſeparatas. Id verò quando contigerit, in Svetonii fragmento exponit nobis Diomedes lib. 3. de variis poematum generibus: ibi namque docet, ſeparationem Mimorum ab Tragœdia, & Comœdia ab illo tempore factam fuiſſe, quo pro Mimis cantica ſucceſſere, atque tibiæ pares, & impares in Comœdiis. Nam Terentianæ fuerunt hujuſmodi: & tamen Terentius floruit inter primi, & ſecundi belli Punici tempora: ergo ex tunc Mimi, & Pantomimi a Comœdia, & Tragœdia ſeparati ſunt. Non igitur id evenit ſub Auguſto ex Pyladis, & Bathylli inſtitutione, ut aſſerit Salmaſius. In Scenam verò, & Orcheſtram comparuiſſe illicò ac ſeparatos fuiſſe, genuſque quoddam Dramaticæ imitationis per ſe conſtituiſſe, validiſſimis rationibus probat. Quid plura? Pyladis ipſius teſtimonio de Salmaſio triumphat, cujus reſponſione ad Auguſti quæſitum clarè colligitur, ſaltationem Pantomimicam non fuiſſe ejus inventum, ſed magis ab illo excultam, & cum tibiis pluribus, fiſtulis, atque choro exhibitam. Per hyper-

hyperbolem forsitan ejus inventor audiri potuit.

In capite undecimo primam Pantomimorum originem ex penitioribus eruditionis, & doctrinæ alveis diligenter educit. Ante omnia proponit nobis Lucianum asserentem libello de saltatione, antiquissimam rerum omnium saltationem Pantomimicam extitisse, immò Mundo ipsi coævam, atque cum Amore Deorum antiquissimo exortam, & primum exemplar saltandi ab sideribus, & Planetis homines desumpsisse. Deinde opiniones multorum ad calculos revocando, sola Stagyritæ ex utraque parte perfecta Auctori nostro videtur: & ideò cum eodem lib. de Poet. cap. 4. arbitratur, iisdem initiis, eodemque tempore & Poesim, & Saltationem veluti gemellas fuisse exortas, atque idcircò saltationem poesim quandam, sed mutam appellatam fuisse: & quemadmodum Poesim variè excultam fuisse, atque inde Satyram, Tragœdiam, Comœdiam, & Mimos exortos; ita varia quoque fuisse saltationum genera: aliud nempe tragicum, & vocabatur ἐμμέλεια; aliud comicum, quod Κόρδαξ; aliud satyricum, quod Σίκιννις dicebatur: Quę saltationes omnes, licet mores, & perturbationes, & actiones exprimerent; id tamen sibi vindicasse potissimùm illam, quæ Pantomimica est appellata, atque postmodum Italica;

eo

eo quia in Italia maximos progressus fecisset, quia non mores tantùm, & actiones, ut antea, sed fabulas etiam integras motibus, ac gesticulationibus repræsentaret.

Caput duodecimum Pantomimicæ saltationis artificium exponit, tot auctorum præcinente choro, ut a legentibus non intelligatur tantùm, sed, quasi dixerim, videatur etiam industria illa tam mirabilis Pantomimorum, qui fabulas, quas præcinebant Cantores, variis gesticulationibus primò referebant: crescente deinde arte magis, magisque in dies, eam evidentiam, atque ἐνάργειαν adepti sunt, ut ipsi soli, nullis præcinentibus tibiis, aut cantibus, mutis gesticulationibus tantùm integras fabulas eloquentissimè repræsentarent: idque exemplo Saltatoris illius ex Luciano excerpto evidenter probatur, & demonstratur etiam, artem illam perfectionis colophona temporibus Neronis maximè acquisisse. Corripit demum textum quendam Macrobii lib. 2. cap. 7. & simul corrigit ingeniosè, ostendendo Bathyllum potiùs, quàm Hylam discipulum cum præceptore suo Pylade ad æqualitatis contentionem pervenisse.

In decimotertio capite Pantomimorum apparatus, Scena, vestitus, instrumenta etiam musica exponuntur. Et primò quidem ostenditur, pantomimicam saltationem apparatum sibi proprium, & peculia-

ri

ri ratione sibi convenientem habere debuisse, postquam se sola Ludum Scenicum ab aliis tribus, Tragœdia nempe, Comœdia, atque Satyra distinctum constituerit: quarum & ornatus sunt inter se dissimiles, disparique ratione, ut ex Vitruvio lib. 5. c. 8.

Et Pantomimorum quoque apparatum peculiarem fuisse, patet ex Apulejo lib. 10. Metamorph. in descriptione judicii Paridis pantomimicè desaltati. Cumque fabulæ, quas illi desaltarent, aut Tragicæ essent, aut Comicæ, aut Satyricæ, convenientem fabulis apparatum adhibuisse, liquidò constat: & ideò nec Vitruvius tribus Scenarum generibus addidit quartum, nempe pantomimicum; ne entia sine necessitate multiplicarentur. Vestitus illorum non Toga fuit, ne scenicis actionibus dehonestaretur; sed Palla, & Tunica, ut ex Svetonio in Calig. & Plauto in Menæchmis.

Sed illicò occurrit difficultas, quam Ferrarius lib. 3. de re vestiaria cap. 18. subolfecit, sed non exhausit: quomodo nempè Saltatores longis, atque fluentibus velati Tunica, & Palla, desaltarent. Cui occurritur opportunè respondendo, Saltatores Pallis ad talum usque demissis (non iis Gallicis brevioribus, ut quispiam gratuitò credit) optimè fabulas referre potuisse, cum manibus potiùs, quam pedibus uterentur: χειρόσοφοι etenim appellabantur, quia capitis,

tis, oculorum, manuum, atque totius corporis variis, ſed numeroſis, & compoſitis geſticulationibus omnia referebant potiùs, quam ſaltibus in altum ſublatis; quando nempe honeſtiores referebant Perſonas: cum verò Silenos, aut alias furentes, alio utebantur habitu iis convenienti, & qui motibus illis, & ſaltibus impedimento non eſſet. Adeòque dicendum eſt, Pantomimos uti conſueviſſe habitu accommodatiſſimo Perſonæ, quam referebant. Chorum etiam adhibuiſſe recentiores Pantomimos, clarum eſt, chorique carmina apta totius corporis geſticulatione expreſſiſſe, duce, & anteſignano Andronico Livio, certo certiùs: ne ſcilicet motus corporis ex anhelitu vocem interturbaret, neve vox ipſa multum geſticulationi adimeret, licet antiquiores inſimul & canerent, & ſaltarent.

In decimo quarto capite inquiritur, quid eſſet ποδοκτυπία in pantomimicis ludis. Et ante omnia opinioni Salmaſii textum quendam Luciani malè torquentis opponitur, quia οἱ ποδὶ κτυπȣ̃ντες non erant οἱ χοροδιδάσκαλοι, ut ille aſſerit, qui chorum moderarentur, atque menſuram percuterent. χειρονομία enim, non ποδοκτυπία cantus figuralis Græcorum dirigebatur, qui ad octo Muſices tonos efformabatur, & notulas habebat proprias cuique verborum ſyllabæ ſuperimpoſitas, quæ digitis manus dexteræ efformabantur,

tur, & indicabantur. Probatur igitur validissimè, ποδῶν κτύπον, de quo Lucianus, non ad saltatores, sed ad Tibicines potiùs spectasse. idemque fuisse, ac strepitum Scabillorum, quæ organa quædam fuerunt instar nostrorum, quæ spiritu in tubulis recepto, a Tibicinum pedibus cum ligneis soleis, quandoque etiam ferreis, numerosè pulsata sonitum emitterent. Scabilla ista Tibicines, non verò Saltatores pulsabant, ut falsò credit Nicolaus Abramus in suis commentariis in 3. Volumen Orationum Ciceronis, in oratione pro M. Cęlio ad illa verba: *Mimi ergo est jam exitus, non fabulæ, in quo cum clausula non invenitur, fugit aliquis è manibus, deinde scabella concrepant, aulæum tollitur &c.* E quibus vides, inquit nuperus ille interpres, Mimos, dum saltabant, non oculis solùm fuisse blanditos, sed etiam scabellis concrepantibus numerum quendam, & concentum ad aurium voluptatem edidisse. Quod falsitatis arguitur ex variis inscriptionibus a Raphaele Fabretto explicatis, quæ in ædibus paternis asservantur, ex quibus patet, Operas scabillares numero non parvo extitisse, cum quatuor Decurias constituere valerent: eorumque munera, & officia planè à Mimorum, & Pantomimorum muneribus disjuncta, & diversa fuisse. Nec mirum cuiquam videatur, si Tibicen ore tibiam inflando, aliud pede non absimile organum

pul-

pulſare poſſet, quia organa illa ſine ulla ſoni varietate tenore quodam continuo feriebantur; & ſyntona fuiſſe, credendum eſt cum Salmaſio. Advertendum etiam eſt, Veteres teſtarum crepitu rhythmicum quendam ſonum ſaltantibus commodaſſe ex Ariſtophanis, Juvenalis, & aliorum auctoritate, erant enim teſtæ, vaſa principio fictilia, quorum inventor ex Suida audit Diocles: & bacillo pulſabantur: mox ex variis metallis fuerunt conflata, & a Latinis appellabantur acetabula.

In capite decimo quinto examinantur fabulæ à Pantomimis deſaltatæ. Et primò quidem probatur, illa cantica fuiſſe deſaltata, quæ ὑπορχήματα, hoc eſt ſaltationes voci ſubſervientes dicebantur. exprimebatur enim aliquid ſaltando congruens illi, quod voce canebatur: & qui ἐλεγόν τι κατὰ τὴν ὄρχησιν, ex Athenæo probatiſſimi ſaltantium dicebantur; Et cum Lucianus duo ſaltatorum genera feciſſet: aliud ἁπλῶς χορευόντων, atque aliud ὑπορχουμένων; primi ſaltabant, ſed nullatenus exprimebant ſaltatione id quod voce canebatur: alii apta geſticulatione vocibus, & cantico congruebant. Cùm verò ars illa ad ultimum perfectionis apicem evecta eſſet, quaſcumque fabulas a Poetis Epicis, Tragicis, Comicis, atque ſatyricis ſudatas pantomimicæ ſaltationis fecere incitamenta, & exemplaria. Omnium tamen frequentiſſimè

Deo-

Deorum fabulæ, utpotè spectatoribus magis notæ, fuere desaltatæ: quod jure merito Arnobii nemesim provocavit lib. 4. Deinde & Heroum a Poetarum desumptę monumentis: quarum aliæ erant μονοπρόσωποι, quando unus erat Pantomimus, qui unam tantum Personam referebat, ut puta Ajacem, Herculem, vel etiam plures, sed in quas tamen unum se transformabat: ut erat illa, cujus meminit Lucianus: Aliæ πολυπρόσωποι, in quibus plures aderant Pantomimi, diversas personas referentes, atque desaltantes; quale fuit Paridis judicium ab Apulejo relatum: talesque Pyladis Saltationes fuisse, testantur Plutarchus, & Athenęus: ex quo etiam discimus, a Pylade, & Bathyllo fuisse conflatam Italicam saltationem ex Comica, quam Cordaca, ex Tragica, quam Emmeliam, & Satyrica, quam Sicinnim appellarunt: & licet omnes istas fabulas promiscuè desaltarent Pylades, & Bathyllus, primus tamen in Tragicis, secundus in Comicis palmam retulit.

In decimo sexto, & ultimo capite proponit Pantomimos certantes, quisnam eandem fabulam venustiùs, & magis ad vivum desaltaret: ut fecerunt Pylades, & Bathyllus in Agamemnone desaltando. Nec tantum gladiatoria φιλονεικία, illos certasse, (quod Lucianus inficiari videtur) sed victores etiam fuisse coronatos, ex variis inscriptioni-

bus

bus deducitur. Immò tanto ſtudio in eos populus ferebatur, ut Tiberius urbe, & Italia expulerit Pantomimos, cùm propter eorumdem laſciviam, tum propter ſeditiones, quas nimia in eoſdem faventium ſtudia concitabant, ut ex Tacito Annal. lib. 4. & Dione lib. 57. Ulteriùs progrediendi deſiderium Auctoris mors præpropera diremit, ſilumque vitæ, & operis una abſcidit propè jam ad umbilicum perducti. Quod igitur è fati acerbitate evaſit, tibi, humaniſſime Lector, do, dico toto ſuo pretio æſtimatum. Illud amplexari ne dedignare, ſi in ſinum tuum ſe recipere geſtit. Forſitan & alias lucubrationes ejuſdem Auctoris non minoris cenſus in diem proferendi ſtimulus mihi erit, ſi præſentem æqui, bonique conſulas. Vale.

NI-

NICOLAI CALLIACHII
DE LUDIS SCENICIS
Mimorum, & Pantomimorum
SYNTAGMA.

CAPUT I.

De Scenæ etymologia.

De Ludis veteribus Mimorum, & Pantomimorum fusiùs σὺν θεῷ acturi; cum hi quoque Scenicis accenserentur, de Scenicis Ludis in universum, hoc est de eorumdem Etymologia, ac prima origine pauca quædam delibare opus est ad clariorem ac magis absolutum dicendorum intellectum. Ad Scenicorum igitur Ludorum Etymologiam quod spectat, Scenicos Ludos a Scena nomen desumpsisse, verius est, quam ut pluribus exponi debeat. Inquirendum proinde restat, unde nam nomen istud Scenæ derivatum sit, quemque proprium intellectum habeat. Scenæ vocabulum, nulli dubium est a græco derivatum. Quam enim Græci Σκηνὴν, Latini dixere Scenam. Atque idcircò per simplex E vulgò scribitur, licet ab Antiquioribus per Æ scriberetur. *In pluribus enim*, docet Varro lib. 6. de ling. lat. pag. mihi 80. *A ante E alii ponunt, alii non, ut quod partim dicunt* Scæptrum, *partim dicunt* Sceptrum: *alii* fænus, *alii* fenus, *sic* fænisicia, *&* fenisicia. Et Festus quidem, quem citat Josephus Scaliger, in suis conjectaneis ad Varronem, ait, *propriè rusticorum fuisse, ut diphthongos non*

 pro-

pronunciarent, & *quod rectè* aurum *diceretur*, *ipsos* orum *dicere*. Sed vereor tamen, ne id usquequaque verum sit. Namque Varro in præsentia, alios inquit A ante E ponere, alios verò non. Non fuisse autem rusticos, qui A ante E non ponerent, ut innuere videtur Festus, evincit, quod subdit ibidem Varro inquiens, *à quo Rustici pappum Mæsium*, *non* Mesium, *à quo scripsit Lucilius Cecilius*, *Næ rusticus fiat*, *si* Mæsium *rusticorum more pronunciet*. En igitur rusticos *Mæsium* per Æ diphthongum pronunciasse, cum alii dicerent *Mesium* per E simplex. Arbitror proinde non fuisse proprium rusticorum, non pronunciare diphthongos; sed alios quidem sive rusticos, sive urbanos illas pronunciare, alios vero non: Seu voces aliquas quæ ab urbana plebe per Æ pronunciabantur, ab rusticis per E simplex fuisse pronunciatas; & vice versa alias quidem per Æ ab rusticis fuisse prolatas, quas tantum per E simplex cæteri efferrent. Atque idcirco idemmet Varro, ut refert Scaliger loco supracitato, dixerat; hædum *in Urbe*, *Rure autem* hedum *dici*.

Ad rem nostram, Scenam per Æ ab antiquioribus scribi solitam, non ab rusticis, per E simplex ab Actio fuisse prolatam, & scriptam, docet idemmet Varro, ubi *obscœnum*, inquit, *ab* Scena, *ea ut Græci*, *ut Actius scribit*, Scena. Actius autem Poeta fuit, qui sene jam Pacuvio floruit Populo Romano gratissimus: teste Gyraldo de histor. poetar. *dial*. 8. *p*. *m*. 898.

Jam verò Σκηνὴ, hoc est Scena, aliquando formam tantum, aut speciem alicujus rei significat. Atque hac ratione Scenam acceperunt & Sidonius, dum lib. 7. ep. 1. *Scena*, inquit, *Mænium publicorum*, hoc est facies, seu species illorum: & Tertullianus lib. de Anima, inquiens: *cum ipsam corporis Scenam*, hoc est formam seu speciem, *tempus aboleverit*. Et Apulejus Milef. 5. *Scenam*, dicens, hoc est speciem, *quam sponte susceperat*. Quia verò in Scena ut plurimum res fictæ repræsentantur, exinde profluxit, ut-

ut Scena haud raro pro figmento usurpetur. Atque in hoc sensu lib. 8. *novi sceleris Scenam*, inquit idem Apulejus; atque Tertullianus *Scenam erroris*, hoc est figmentum appellat.

Verum si vocis proprietatem spectes, Scena Tabernaculum denotat, Tentorium, seu Domicilium aliquod temporarium ex frondibus, culmis, tabulis, pellibus, pannis lineis, aut laneis, similique alia materia; qualia in castris semper, interdum etiam in hortis erigi solent ad faciendam umbram, aut arcendas pluvias. Dicta autem fuit ἀπὸ τῆς σκιᾶς, scilicet ab umbra. Adeoque Servius ad versum Virgilii 168. lib. I. Æneid.

Tum silvis Scena coruscis
Desuper, horrentique atrum nemus imminet umbra:
Scena, inquit, *inumbratio*, *ita dicta* ἀπὸ τῆς σκιᾶς.

Atque ita acceptam optime definit Placidus Grammaticus *Arborum in se cubantium quasi concameratam densationem*, *ut subter positos tegere possit*. Nimirum *Scena*, testatur Servius loco mox citato, *apud Antiquos parietem non habuit*, *sed à frondibus umbracula quærebant*. Hujusmodi vero & temporarium illud Theatrum fuisse, quod extruxit Romulus in iis ludis, quibus raptum Sabinarum molitus est, testatur Ovidius lib. I. de Arte amandi v. 100. dum canit:

Primus sollicitos fecisti, *Romule*, *ludos*,
Cum juvit viduos rapta Sabina viros.
Tunc neque marmoreo pendebant vela theatro:
Nec fuerant liquido pulpita rubra croco.
Illic, *quas tulerant nemorosa Palatia*, *frondes*
Simpliciter positæ; *Scena sine arte fuit*.

Verum postquam Theatra non lignea, & temporaria, sed marmorea, atque æternum statura magnifice construi cœperunt, Scena appellari cœpit Theatri frons, hoc est illa ejusdem pars, quæ ab uno ejus cornu ad alterum extendebatur: in hac autem Scena, qui exercebantur Ludi, exinde Scenici appellati sunt. De quibus antequam agamus, animus est,

 Sce-

Scenam ipsam, ejusdemque partes singulas recensere, atque describere. Id enim licet plerique tum ex antiquis, tum ex recentioribus præstiterint; adeò tamen obscurè, atque confusè id præstiterunt, ut si Scenam illam veterem, ejusdemque partes distinctè ante oculos mentis posuerimus, maximum facturi simus operæ pretium.

CAPUT II.

Scena Vetus, ejusdemque partes singulatim curatius describuntur.

SCena igitur frons erat Theatri, sive illa Theatri pars, quæ ab uno ejusdem cornu ad alterum cum coopertura extendebatur. Hujus autem Scenæ duæ erant partes, quarum interior aulæis, aut sipariis tegebatur, ne Actores Scenici, atque totus apparatus spectantium oculis pateret. Exterior autem erat aperta, ubi Actores, atque Histriones agebant, hæcque Proscenium appellabatur. Agamus si libet, de priori illa atque intimiori parte, & mox de hac exteriori, & aperta.

Pars igitur illa interior velo quodam obducebatur, quod Aulæum, aut Siparium vocabatur. Aulæum quidam existimant fuisse dictum in Scenis Tragicis, in Comicis verò Siparium. Festus pag. m. 423. *Siparium genus veli mimicum:* definiturque à Donato, sive Evanthio, in fragmento de Trag. & Comed. *Mimicum velum, quod populo obsistit, dum fabularum actus commutantur*. Sed has tamen voces, Aulæi nimirum atque Siparii, promiscuè atque pro eodem fuisse usurpatas, author est nobis Festus in fragmento pag. m. 147. ubi ait: *Siparium, quo in Scenis mimi utuntur, dictum, ait Verrius, à velamento, quod*

voce-

vocetur alias Aulæum. Fortaſſis antiquitus dicebantur Aulæa, quæ ſubſecutis temporibus Siparia vocitata ſunt. Favet huic conjecturæ Donatus loco ſupracitato, dum ait: *Aulæa quoque in Scena intexta ſternuntur, pro quibus Siparia ætas poſterior accepit*. Erant autem hujuſmodi Aulæa, ſive Siparia, vela quæ prætendebantur, iiſdemque Scena velabatur, ne ſpectatoribus integrum eſſet, quæ intra Scenam eſſent, conſpicere. Quæ proinde ducebantur, reducebantur, deponebantur, ut Scenæ interioris ſpecies ſpectatoribus appareret. Quamobrem cum fabula quævis in quinque communiter actus divideretur, ſub finem ſingulorum actuum Siparium obducebatur, atque reducebatur ſub novi actus initium. Clarè id innuunt verba definitionis Siparii à Donato ſuperius allata, dum dicebatur, *Siparium eſſe Mimicum velum, quod Populo obſiſtit, dum fabularum actus immutantur*: obducebatur enim Siparium, dum ſinguli fabularum actus immutabantur.

Interea verò his Aulæis, aut Sipariis reductis, ſpectatorum oculis ſpecies ipſa, & Scenæ interior forma patebat. Cujus tres erant partes, Media, Dextera, atque Siniſtra. Cum autem Scena triplex eſſet, ex triplici nempè Fabularum diſcrimine, atque alia quidem Tragica, alia Comica, alia Satyrica, pro fabularum diverſitate; tres etiam illæ partes interiores Scenæ erant diverſæ. In Scena Tragica Media pars Regiam exhibebat, ornabaturque Prætoriis, Palatiis, regiiſque Turribus. In Comica media pars domus referebat magnificas, projectis, & menianis ornatas. In Satyrica verò mediam ſibi partem vendicabat Spelunca. Dextera pars in Tragœdia continebat τὰ ξενῶνα, Hoſpitalia; Ædes ſcilicet hoſpitibus excipiendis accommodatas. Læva autem pars carcerem. In Comœdia verò non ſemel Græci præſertim addiderunt Tabernaculum, κλίσιον nuncupatum; ubi à nonnullis Poetis jumentorum ſtatio poſita erat: cujus oſtia, κλισιάδες dicta; quæ idcircò

 am-

ampliora etiam effingebantur, cum per ea carros, & jumenta transmitterent. Alii verò Poetæ hujusmodi partem ad officinæ usum transferebant.

In partibus istis tres occurrebant januæ, Media, Dextera, atque Sinistra. A media primarum partium Actores, Protagonistæ nuncupati prodibant: à dextera Actores secundarum partium: atque à sinistra aliæ humiliores Personæ exibant, dicti Tritagonistæ, aut Tetragonistæ.

Media janua alias utrimque adjunctas habebat, quibus affixæ erant machinæ περίακτοι dictæ, hoc est versatiles. pro re enim ac tempore hujusmodi machinæ circumagebantur, & vertebantur. In his machinis a dextera quidem efferebantur ea, quæ extra Urbem acta, factaque essent: A læva verò, quæ in urbe jussu, permissuque populi aut Principis, vel etiam iis invitis acta, gesta, aut transacta fuissent. Per hanc autem Prisci quidam Tragici marinos Deos, Acheloum, Thetim, Proteum, aliosque hujusmodi introduxere. Quæ verò Personæ non circumagebantur Machinis, sed pedibus veniebant, aliam etiam viam inibant. In Scena aram etiam pro foribus statuit Pollux lib. 4. cap. XIX. quæ diceretur Ἀγυιεύς. Ἐπὶ δὲ τῆς σκηνῆς, verba ipsius sunt, καὶ ἀγυιεὺς ἔκειτο βωμὸς πρὸ τῶν θυρῶν. Aras namque pro foribus stantes, Atticis appellatas fuisse ἀγυιεῖς, advertit Aristophanis enarrator in Vespis. Erant autem nil aliud, quam columnæ (ὀβελίσκους appellat Eupolis) pro foribus stantes, in summa parte acutæ. Has autem alii quidem Apollini, alii Baccho, atque alii utrisque proprias, & sacras fuisse docent. Alii dexteram Baccho in Tragœdia, Apollini in Comœdia: Sinistram ei vel Deo, vel Divo, vel Heroi, vel civi, cui fiebant Ludi, vel justa, vel parentalia. In iis verbenæ apponebantur Apollini, ut est in And. Ter. act. 4. scen. 3. Baccho hederæ. Vide Scaligerum Poet. lib. 1. c. 21. Mensam quoque addit ibidem Pollux, πέμματα ἔχουσα, ἢ θεωρὶς, ἢ θυωρὶς ὠνομάζετο; Mensam scilicet placentas, & bellaria

con-

continentem, quæ θυμέλη, hoc est Diis sacra appellabatur. Erant in hac Scena & aliæ plures partes, episcenia, parascenia, hyposcenia dictæ; de quibus vide sis Auctores, atque ex his Bulengerum in descriptione Theatri Romani, & Græci pag. m. 217. Sed omnium præcipuè adverte Scenarum duo fuisse genera, ex Servio in lib. 3. Georg. ad illud Virgilii.

Vel Scena ut versis discedat frontibus.

Alia enim erat versatilis, ductilis alia. Versatilis subitò quibusdam machinis tota vertebatur, & aliam picturæ faciem ostendebat. In Ductili, tractis tabulatis, hàc atque illac, species picturæ interior nudabatur. Atque de parte Scenæ interiori ἀρκείσθω ταῦτα.

Ad exteriorem verò partem Scenæ spectat primo Proscenium. Hoc autem, Isidoro teste, *Locus erat ante Scenam patens, & liber, in quo Actores sive Comici, sive Tragici, sive Planipedes histrioniam agebant*. Ita Diomedes lib. 3. *Mimi, latinè Planipedes dicti, quod planis pedibus, idest nudis Proscenium intrarent, non ut Tragici, cum cothurno, neque, ut Comici, cum soccis*. Ergo Actores alii quidem cum soccis, alii cum cothurnis, aliique planis, nudisque pedibus: sed omnes tamen in Proscenio agebant, atque munere suo histrionali ibidem fungebantur. Agebant autem, atque histrioniam exercebant, non in toto Proscenio, sed in suggestu quodam, quod in medio Proscenii excitabatur, appellabaturque Pulpitum. Atque hinc Junior Plinius Epist. lib. 4. ep. 90. *Inde ista ludibria, scena, & pulpito digna*; Et Juven. Satyr. 6.

Longa per angustos figamus pulpita vicos.

Pulpitum istud Græcis appellatum λογεῖον, atque θυμέλη: ad quod respiciens Martial. lib. 2. ad Domitianum ait.

Qua Thymelem spectas, derisoremque Latinum.

Hinc λογεῖον, inquit Hesychius, τῆς σκηνῆς τόπος, ἐφ' ᾧ ὑποκριταὶ λέγουσι: *locus in Proscenio, ubi dicunt histriones*.

nes. Pollux autem θυμέλην appellat βῆμά τι, εἴτε βωμὸν. suggestum scilicet, seu aram. Antequam enim Tragœdia exornaretur, atque perficeretur, mensa quædam, seu suggestus, in quo stantes in Agris Actores canebant, θυμέλη appellata est; ex eo scilicet quia ara in ipsa esset, in qua τὰ θύη, τετέσι τὰ θυόμενα ἱερεῖα, sacrificia scilicet dividerentur. Atque ad hanc aram in pulpito, sive Proscenio positam allusit Plautus in Amphitr. dum ait:

Etiam histriones anno cùm in Proscenio hìc
Jovem invocarunt, *venit* &c.

Planum autem hujusce Pulpiti erat altius Orchestræ plano, altitudine pedum quinque apud Romanos. Nempè ut Senatores, qui in Orchestræ plano sedebant, commodè agentium gestus spectare possent. Proinde apud Romanos Scena, atque Proscenium Pulpito; Pulpitum altius erat Orchestra. Amplius quoque multò erat Pulpitum istud in Romanis Theatris, quam in Theatris Græcorum. Discriminis ratio, quoniam Græci Saltatores & Chorum in medio plano constituebant, quod ἀπὸ τῦ ὀρχεῖσθαι, nempe à saltando, Orchestram appellarunt. Igitur apud ipsos Tragici solum, & Comici Actores in Scena, & Pulpito fabulas suas recitabant. Ast Actores reliqui suas in Orchestra agebant actiones. Non ita Romani. cum enim hi locum Senatoribus in Orchestra destinassent, in Pulpito omnia agebant: hecque propter hoc etiam multò ampliore, quam Græci, utebantur.

Cæterum cum Pulpitum idem esset, ac suggestus; Pulpitum etiam appellatus est suggestus, ex quo Professores docerent, aut declamarent. Atque huc vergit quod apud Svetonium legimus de claris Gram. c.4. *Quendam Principem nomine manè disserere*, *post meridiem remoto Pulpito declamare solitum*. Quintilianus quoque *Demosthenem* ait *angusto Pulpito stantem declamare solitum*. Græci autem Christiani ἄμβωνα, umbonem appellaverunt Pulpitum, hoc est suggestum

illum

illum in Ecclesia, in quo Diaconi, vel Sacerdotes ad Populum sermonem haberent: Quod etiam Lectorium appellatum est, quòd in eodem Euangelia ab Diaconis legerentur.

Tandem post Pulpitum occurrebat Orchestra; Græcis ὀρχήστρα, ita dicta ἀπὸ τῆς ὀρχήσεως, à saltatione, quod in ea apud Athenienses Chorus esset, atque Thymelici, & Musici Actores saltarent. Ideo ut superiùs advertimus, Orchestræ planum apud ipsos amplius erat, quam apud Romanos. Quoniam illi Scenam, & Pulpitum Tragicis, & Comicis Actoribus, Orchestram verò Choro, atque aliis Thymelicis, musicisque artificibus assignaverant: qui cum in plano illo Orchestræ saltationes ederent suas, exinde nomen Orchestræ dederunt. Ex quo cursu, & saltatione Orchestra Tarentinis dicta fuit δρόμος: ideoque Hesychius: *δρόμος ἡ ὀρχήστρα Διονυσιακοῦ θεάτρου παρὰ Ταραντίνοις*: *Dromus, Orchestra Dionysiaci Theatri apud Tarentinos*. Romani Orchestram subselliis Senatorum assignaverant: adeoque Vitruvius Lib. 5. cap. 6. *Orchestra*, inquit, *locus est inter Scenam & cuneos, Senatoribus ad spectandum assignatus*: atque hinc Tullius de Provinciis Consularibus, *Consul Piso*, inquit, *nunc in Orchestra helluatur, antea post Siparium*. Id verò posterioribus Reipublicæ temporibus factum est: nam à principio, toto scilicet quingentorum annorum spatio, Senatus populo permixtus spectaculis interfuit. Sed ad extremum Atilius Serranus, & L. Scribonius Ædiles Majoris Africani sententiam secuti separari Senatorum sedilia jussere; quæ non fuere stabilia, sed pro tempore in Theatrum ferebantur, ibique collocabantur: ubi docet Vitruvius, ut ostendit Barbarus in Vitruvium: *inter Senatores, adeoque in Orchestra locus sociarum gentium Legatis datus*. Quo more cum Germanorum Legati accersiti non essent, ultro se se ad Senatorias sedes contulere, atque recepti consedere. *Barbari fuit*, subdit ad hunc locum Jul. Cæs. Scaliger

lib.

lib. 1. Poet. c.21. *non accersere: Germanum, uti etiam inferiorum Gentium prærogativa: Romanum, agnoscere, quod & suum esset, & aliorum quoque esse vellent.*

Sed labentibus deinde temporibus moribusque, Caligula Equites quoque, & Equitum uxores in Orcheſtram induxit: quod poſtea Claudius imitatus eſt, teſte Dione lib. 60. pag. m. 669., ubi de Claudio loquens, εἰσήγαγε, inquit, ἐς τὴν ὀρχήστραν ἄλλους τε ἱππέας, καὶ γυναῖκας τῶν ὁμοίων. ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Γαΐου τοῦτο ποιεῖν εἰώθεσαν. Scilicet: *induxit etiam Equites, atque Equitum uxores in Orcheſtram: quod facere & ſub Cajo conſueverant.* Sed & plures etiam Libertini generis in Orcheſtram irrepſerant, vel ante Caii, & Claudii tempora. quam ob rem Auguſtus, teſte Scaligero ubi ſupra, in Orcheſtra Legatos ſociarum Gentium non recepit, cum eum locum à Libertini generis hominibus occupatum deprehendiſſet.

Advertendum autem eſt, hujuſmodi Orcheſtram aliam quidem fuiſſe in Theatro, ubi Scenici Ludi ſpectabantur; atque aliam in Amphitheatro, ubi gladiatorum munera, venationes, naumachiæ, atque alia id genus ſpectacula edebantur. Namque in Theatris Orcheſtra erat ipſum Theatri planum, ad quod recta ex Proſcenio, & Pulpito deſcendebatur. Atque in hoc plano ſubſellia pro tempore collocabantur, in queis Senatores, aliique honorati homines ſedendo Ludos Scenicos ſpectarent. In Amphitheatro autem, cum iſtud planum cederet aut gladiatoribus, aut ſylvis, ſeu navibus, cum naumachiæ, aut venationes exhiberentur; Orcheſtra appellabantur quatuor, aut quinque gradus inferiores, atque proximiores Arenæ, unde optimus erat inſpectionis locus. Igitur gradus illi quatuor, aut quinque, qui ſtatim poſt Podium aſſurgebant, & ſupra quos erant alii quatuordecim, Equeſtria appellati, utpotè Equitibus Romanis deſtinati, conſtituebant Orcheſtram in Amphitheatro. Erat autem Podium, ut optimè exponit Lipſius cap. XI. de Amphitheatro,

tro, *Muri illa pars projectior, & prominentior, ante imum spectaculorum gradum, cui columnæ impositæ cum epistyliis ad ornatum, sive, cum liberet, ad innixum.* In hoc Podio eminentior quidam suggestus erat extructus in cubiculi formam, ex quo Cæsares, & Imperatores spectabant. In hoc eodem Podio sedes erant Consulum, Prætorum, aliorumque Magistratuum, quibus jus esset Sedis Curulis. Imperatores tamen aliquando ex Proscenio spectarunt. Testis Suetonius in Nerone cap. 12. ubi habet: *Hos Ludos spectavit è proscenii fastigio*. Alii autem Magistratus cum suis sedibus, lictoribus, viatoribus, & magistratus sui pompa ad Podium spectabant: In hoc sedebant etiam Æditores, quando fortè non erant aut Cæsares ipsi, aut Consules, seu Prætores. Virginibus Vestalibus datus etiam est locus in Podio, contra Prætoris Tribunal, jussu ipsius Augusti, ut liquet ex Suetonio. Gradus autem, qui statim supra Podium assurgebant quatuor, vel quinque, appellabantur Orchestra, eratque locus ex quo spectabant Senatores, & Sacerdotes: atque huc alludens Ausonius in Ludo Sapientum ait:

——Tu qui Orchestræ proximus
Gradibus propinquis in quatuordecim sedes.

Nimirum in Orchestra Senatores, proximi autem Orchestræ erant quatuordecim gradus Theatri, in quibus Equites sedebant: unde & Suetonius in Julio cap. 39. *Decimus Laberius Eques Romanus Mimum suum egit: donatusque quingentis sestertiis, & anulo aureo, sessum in quatuordecim, è Scena per Orchestram transiit.*

Sed ex hac Amphitheatri ad illam Theatri Orchestram redeamus; in qua Græci Aram Dionysio collocarunt, quæ ἀπὸ τῦ θύειν, a sacrificando θυμέλη, Thymele dicta est. Ibidem Tripodes etiam Baccho sacros videre erat, ad quos allusit Aristides Orat. de concordia ad Rhodienses, dum ait: ἀποβλέψατε δὲ ἐ πρὸς τὺς τρίποδας τὺς Διονύσυ τυτυσὶ. πάντως δὲ χαίρετε αὐ-

τὺς

τὰς εἰσορῶντες: nempe, *Aſpicite hos Tripodas Libero ſacros. omnino autem gaudetis eos aſpicientes.*

Poſt Orcheſtram erat Coniſtra, infimum ſcilicet Theatri ſolum, idcircò Cavea, & Area appellatum. Ideo Plaut. in Amphitruon. Scen. 3.

——Ut conquiſitores ſinguli in ſubſellia
Eant per totam Caveam.

Et M. Tullius de Amicitia: *Qui clamores tota Cavea nuper in hoſpitis, & amici mei M. Pacuvii fuerunt nova fabula cum &c.*

Tandem illud advertendum, apud Latinos Auctores Orcheſtræ nomine locum etiam illum appellatum, in quo à Poetis & Oratoribus carmina, & orationes ſuas recitaturis cathedræ auditoribus collocabantur. Quo ſenſu Juvenal. Satyr. 7.

Quanti ſubſellia conſtent,
Et quæ conducto pendent anabathra Tigillo;
Quæque reportandis poſita eſt Orcheſtra cathedris.

Ad quem locum, *Orcheſtra*, inquit Vetus Scholiaſt. *ſpatium in Theatro, quod Pantomimo ſaltanti vacabat. Ejuſmodi autem & Poetæ legitur, in quo ſtans recitet.* Atque hæc de Scena, & ejuſdem partibus, (de quibus mirum quam involutè, & obſcurè egerunt Auctores) inveniſſe ſufficiat.

CA.

CAPUT III.

An Poetæ, & Actores Veteres in eadem Fabula, prout res forent diversæ repræsentandæ, Scenas mutarent, ut nunc temporis fieri consuevit.

LIcet nostri temporis Theatra Veterum, ac præsertim Romanorum magnificentiæ nulla ratione comparari queant; Scenicus tamen apparatus splendidè satis adornari consuevit. Actus singuli plures Scenæ mutationes exhibent, quæ tantam varietatem præ se ferunt, ut spectatorum oculos mirificè capiant; & sin minus ex sui constitutione, ex iis certè non parum admirabiles fabulas reddant. An verò id ex arte fit, atque Actoribus, & histrionibus mutationes hujusmodi permittendæ, sunt qui merito dubitant. Cum igitur de Scena, & ejusdem partibus hactenus egerimus, libet rem hanc ad disquisitionis calculos revocare; & primo quidem perquirere, an hujusmodi mutationibus Veteres unquam usi fuerint: ac deinde, an, & quatenus Recentioribus permittendæ, aut saltem tolerandæ sint, stabilire.

Et sanè mutationes istas Scenarum inter actus, usurpatas Veteribus quoque fuisse, non invalidè suaderi videtur Servii Grammatici haud spernendi authoritate, qui ad illud Maronis ex 3. Georgicorum:

Vel Scena ut versis discedat frontibus: utque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni:

Duo, inquit, *fuisse Scenarum genera: Versatilis una, Ductilis altera. Versatilis erat, cum tota machinis quibusdam verteretur, & aliam Picturæ faciem ostenderet: Ductilis, cum tractis tabulatis hac, atque illac species*

ſpecies picturæ nudaretur interior. Quod ſi igitur in veteribus fabulis modò tota Scena machinis quibuſdam verſa, modò tractis hac, atque illac tabulatis, alias, atque alias picturę ſpecies & formas exhibebat, profectò plures igitur hujuſmodi Scenarum mutationes veterum fabulis inerant: Nam noſtris quoque temporibus non alia ratione fiunt, quam aut tractis hac illac tabulatis, aut per machinas converſis.

Confirmari autem poteſt hæc ſententia primò: Quoniam inter alios longè plurimos, qui ſcenam antiquitus apparatu ſuperbiſſimo inſtruxerunt, referuntur Luculli Scenam feciſſe verſatilem. Quę res ſi miraculo, atque admirationi Romanis civibus extitit, profectò exinde tota orta eſt, quod iterum, iterumque, ac ſæpius verſa, pulcherrimarum ſemper picturarum ſpecies, facieſque præ ſe tulerit; idque in una, & eadem fabula.

Confirmari poteſt ſecundò. Namque in antiquiſſimis Græcorum Tetralogiis, in quibus eximii illi poetæ, una eademque die quatuor diverſis Dramatibus in certamen deſcendebant; conſtitutis judicibus, qui Victores pronunciarent iiſdemque ſtatuta præmia dividerent; quartum Drama, erat ſemper Satyricum. Poetæ veteres, teſtatur Laertius Diogenes in Platone, Τέτρασι δράμασιν ἠγωνίζοντο, ὧν τὸ τέταρτον ἦν Σατυρικὸν: hoceſt, *quatuor dramatibus decertabant, quorum quartum erat Satyricum*. His ſuppoſitis, cum Drama Satyricum aliam requirat Scenam longè diverſam a Tragica (alia enim eſt Scena Tragica, alia Comica, atque alia Satyrica, ut ſuperius notabamus) profectò Scenam mutari ſummè neceſſum erat in veteribus Tetralogiis, dum editis Tragicis, poſtremum Drama quoque Satyricum edebatur. Cùm enim poſt Tragica in eodem Theatro ſtatim Drama Satyricum ederetur, niſi Scena verti potuiſſet, atque aliam ſpeciem præ ſe ferre, vix ac ne vix quidem, Satyricum Drama ſtatim poſt Tragica edi potuiſſet. non enim tam parum tempo-ris

ris suffeciſſet, ut Scena, ex Tragica præſertim penitus diverſa, in Satyricam adornaretur. Quod ſi ita igitur Scena erat conſtituta, ut facilè ex Tragica in Comicam, aut Satyricam migrare poſſet, profectò verſatilis igitur erat: adeoque non in diverſis ſolummodò dramatibus, ſed in una, atque eadem fabula, ubi licuiſſet, facilè verti poterat, atque plurimas Scenarum mutationes præ ſe ferre; ut in noſtratibus cum voluptate, & plauſu uſuvenit.

His tamen non obſtantibus, Scena in una & eadem fabula ſtabili uſos fuiſſe veteres, tam certum eſſe convincitur, ut nullus hac ſuper re dubitationi relinqui locus videatur.

Nam ſive Pollucem, ſive Vitruvium, ſive alium quemvis ex Antiquis conſulamus, qui Scenæ veteris genera, ejuſdemque partes penſiculatè atque enucleatè deſcripſerunt; Tria quidem fuiſſe Scenarum genera, Tragicum, Comicum, Satyricum, ſummo conſenſu referunt, ſingularum etiam partes accuratè expendunt; cæterum inſtructam ſemel aut tragicè, aut comicè, aut Satyricè Scenam, nunquam in eadem fabula mutatam advertunt, neque ullam ad hujuſmodi mutationes exequendas rationem, aut inſtrumenta exponunt. Indicio vel maximo, ſemel inſtructas Scenas, à protaſi ad cataſtrophem eaſdem ſemper permanſiſſe, neque ullam ſubiviſſe mutationem, niſi ubi fabulas fortè mutari contingeret.

Ratio facta validiſſimè confirmatur. Creſcente namque luxu, preſertim apud Romanos, tanta Scenæ magnificentia inſtrui cœperunt, ut jam ὁ τῆς ὄψεως κόσμος, loci ſcilicet apparatus longo intervallo fabulis, licet ſumma induſtria ab ingenioſiſſimis Poetis concinnatis, admirabilior videretur. Non deſinit unquam admirari Plinius lib. 34. cap. 7. & 36. cap. 2. 5. 6. 15. varium iſtum, atque magnificentiſſimum Scenarum apparatum: quippe auro, argento, Attalicis veſtibus, tabulis pictis, Signis, columnis, atque aliis hujuſmodi pretioſiſſimis ornamentis diſtinguebant-

bantur. In Theatro M. Scauri, qui Sullæ gener fuit, Scenam triplicem fuisse, refert cap. 15. lib. 36. in altitudinem 360. columnarum: Imam ejus partem è marmore fuisse; mediam è vitro, inaudito etiam postea genere luxuriæ: Summæ tabulis inauratis columnæ: imæ duodequadragenum pedum: Signa ęrea inter columnas fuisse tria millia numero. Addit ibidem, C. Curionem, qui bello civili in Cæsarianis partibus obiit, funebri Patris munere, Theatra duo juxta fecisse amplissima è ligno, cardinum singulorum versatili suspensa libramento, in quibus utrisque antemeridiano ludorum spectaculo edito inter se se aversis, ne invicem obstreperent Scenæ, & repentè circùm actis, ut contra starent, cornibus inter se se coeuntibus faciebat Amphitheatrum, & gladiatorum spectacula edebat, ipsum magis authoratum Populum Romanum circumferens. Profectò majus aliquid est Theatrum universum versatile, quam solam Scenam versilem facere. Sed tamen, si in una atque eadem fabula hæ quoque verti, atque mutari Scenæ consuevissent, jam obvium est cuique conjicere, quantò major fuisset earumdem varietas, quantò opulentior, & admirabilior apparatus: quem proindè describere nobis non neglexissent accurati alias, & navi prodigialis Romanorum luxuriæ descriptores. Cum igitur nusquam legamus hujusmodi Scenarum mutationes, necesse omninò est fateri, illas minimè in usu fuisse: adeoque semel instructis Scenis, in illis integras fabulas repręsentatas.

Sed rem hanc adhuc confirmare videntur Machinæ, quarum in Theatris frequentissimum usum fuisse constat. Nimirum ante portas, quibus Scenæ facies distinguebatur, machinæ apponi consueverant, postibus portarum affixæ, quas Græci περιάκτυς, hoc est versatiles appellabant, ut superiùs innuimus. ut enim res aut tempus requirebat, circumagebantur, ac spectatorum oculis nuntios, peregrinos, cives peregrè revertentes sistebant. Tertia alia erat Machi-

na

na, quam alii ἐξώστραν, alii ἐγκύκλημα nominabant: eratque ſedes ſublicis elata, ſtrata longuriis, ſuper quibus ſella, ubi loci ea recitabantur, quæ patrata fuiſſent ſecreto in ædibus. Quarta erat machina, quæ remedia accerſebat humanis majora. demiſſa namque Deos oſtendebat ex improviſo, aut Heroas per aerem ferebat, ubi opus fuiſſet. Atque hinc Pollux lib. 4. cap. 19. ponit θεολογεῖον, unde Dii ſuper ſcenam apparebant; κεραυνοσκοπεῖον, ex quo fulmina Jupiter jaculabatur; & βροντεῖον locum poſt Scenam, in quo utribus calculis confuſis, & per aera verſatis tonitru fiebat. Plurima de his, atque aliis machinis occurrunt apud iſtarum rerum ſcriptores, quibus utebantur veteres Poetæ ad ea repræſentanda, quæ aut extra Urbem, aut in Urbe gerebantur, in locis ſcilicet, quorum imagines Scena ipſa ſpectatorum oculis non ſubjiciebat. Non erat igitur, cur alias Scenæ mutationes adhiberent. Nam & temporibus noſtris, hiſce mutationibus utuntur Actores ad ea referenda, quæ aut in hortis, aut in ſylvis, aut in portu, aut in mari, aut in intimis penetralibus geruntur. mutatæ quippe Scenarum facies modò portum, modò mare, hortum alias, alias nemora, atque alia id genus referunt: quæ veteres ſine Scenæ mutatione, per Machinas ſupplebant.

Sed quænam eſt igitur, dicet hic aliquis, diviſio illa Scenæ in ductilem, atque verſatilem, cujus nobis meminit Servius? Equidem Machinas alias verſatiles, alias ductiles antiquitùs in uſu fuiſſe, paſſim lego. Scenam aliam verſatilem, aliam ductilem ſolus appellat Servius, non contemnendus herclè grammaticus; ſed id tamen nullo antiquioris auctoris citato teſtimonio. Reſtat igitur, illam appellatam ab Servio fuiſſe Scenam ductilem, atque verſatilem, quæ ductilibus, ac verſatilibus machinis uteretur. Sanè eruditiſſimus Turnebus, Adverſ. lib. 5. cap. 4. ad illud idem Virgilii teſtimonium ex 3. Georgicor. allatum, *Hic exiſtimo*, inquit, *ſignificari Scenam, quæ*

 per-

periactos habet, ubi versatiles sunt Machinæ, auctoribus Vitruvio lib. 5. cap. 7. & Polluce lib. 4. cap. 19. quæ versatæ, quæ extra Urbem, aut quæ in Urbe erant, ostendebant. nam & dextra, & sinistra erant. Tarquinius Gallucius de Tragædia ad calcem cap. 8. communem quidem Scenam stabilem fuisse docet, hoc est quæ neque verteretur, neque diduceretur in partes, sed eandem semper ostenderet spectatoribus speciem: sed ad ostentationem tamen majorem, & luxum, varia eidem appingi additamenta consuevisse; nec materia tantum, sed etiam forma diversa fuisse adornatam: Quemadmodum ergo Scena interdum aurea fuit, ut Petreii; interdum argentea, ut Antonii, & Murenæ; interdum marmorea, ut M. Scauri; interdum versatilis ex ligno, & suspensa cardinibus, ut Curionis; ita interdum etiam fuisse ductilem, hoc est quæ hac, atque illac tabulis tractis interiorem picturæ speciem denudaret; ut vult Servius ad illud Virgilii ex 3. Georg. citato.

Aliter, & magis ad rem præsentem fortassis, eadem Virgilii verba exponit Ludovicus de la Cerda, putans Maronianum illum locum de Romano Pegmate intelligendum esse. Pegma, machina quædam erat è ligno, cujus erat usus frequentissimus, & in Theatris, & in Arenis. Eratque, ut optimè describit Lipsius cap. 22. de Amphith. grandis quædam, & ingeniosa contabulatio, raris quibusdam compacta tabulis, & sublicis, quæ sponte statim cresceret, statim subsideret. Ita enim fabricata erat, ut conjuncta subitò discederent, disjuncta subitò conjungerentur; convertebatur etiam quamcumque in partem; neque id tantùm, sed sursum etiam surgebat, deprimebatur deorsum. Hæc omnia Pegmatis munera exprimit nobis Seneca ep. 91. ubi legimus. *His licet annumeres Machinatores, qui Pegmata ex se surgentia excogitant, & tabulata in sublime crescentia, & alias ex inopinato varietates, aut dehiscentibus quæ cohærebant, aut quæ distabant sua sponte cohærentibus: aut*

iis,

iis, quæ eminebant, paulatim in ſe reſidentibus. Hæc autem Machina duplex habuit nomen, ſubdit de la Cerda, Scenæ nimirum & Pegmatis.

Dicta eſt Scena, quod conſtructa in modum Tabernaculi. nam latiore ſignificatione, temporaria quæcumque domicilia ex frondibus, culmis, pellibus, tabuliſque, dicuntur Scenæ. Pegma verò dicta eſt origine græca ἀπὸ τοῦ πήγνυμι, quod eſt figo, compingo. Itaque gloſſæ priſcæ πῆγμα interpretantur Confixum: & Apulejus ad vim ipſam verbi alludens, confixilem Machinam appellavit.

Ex his igitur liquere poteſt, quænam eſſent *Scenæ* illæ verſatiles, ac ductiles, de quibus loquitur *Servius*. Non enim intelligendus eſt de Scena ipſa, quæ frons erat Theatri, (hæc enim ſecundum rationem fabularum ſtabilis erat) verum de Pegmatis hiſce, ſeu Scenis, quarum erat uſus in Theatris ad repentinos Deorum adventus, atque ad alia plura, quæ eſſent de novo in Fabula exhibenda. Hæ namque cum tractis hac illac tabulatis, dehiſcentibus quæ cohærebant, alias atque alias ſpecies referrent, modò totæ converſæ aliam picturæ faciem oſtenderent, merito ductiles, atque verſatiles appellari poterunt. Sed inſtabis fortaſſis adhuc: Non has ſolum Scenas, hoc eſt Pegmata, ſed Scenam ipſam principalem, & Theatri frontem verſatilem eſſe debuiſſe, nempe ut ſtatim poſt Tragica, Satyrica poſſent Dramata repræſentari ab Actoribus. Verum enim verò pluribus in dies dramatibus ad ſingulare certamen deſcendere ſolitos Athenis Actores, legimus; quorum etiam quartum Satyricum ſemper fuiſſe, teſtatur Laertius: ſed hujuſmodi Tetralogias atque certamina apud Romanos viguiſſe, legimus nuſquam. Virgilius autem, atque ex ipſo Servius, de Romanis loquebatur, dum Scenas alias verſiles fuiſſe dixit, aliaſque ductiles. Nil proinde mirum, ſi quæ ad ſolvendam hanc difficultatem ex Servio allatam faciunt, non convenirent, nec ſatisfacerent illis ſcenarum mu-

tationibus, quibus Græci in suis Tetralogiis uterentur. Verum ne quis suspicari, aut dubitare queat, Græcos saltem nostratibus scenarum mutationibus usos fuisse, operæ pretium fuerit exponere, qua ratione Frontem ipsam Theatri, hoc est Scenam mutarent, cum statim post Tragica, Satyrica Dramata essent edenda. Rem hanc autem nobis prorsus ob oculos ponit Daniel Barbarus in suis doctissimis commentariis ad cap. 7. lib. 5. Vitruvii. ibi namque hęc habet: *Valvæ mediæ, quæ medio cuneo è quinque scenæ attributis respondent, ab ornamentis & amplitudine, quam habebant, regiæ dicebantur. Utrimque aliæ portæ erant concharum modo, quas Nichios dicimus. Ita pro fronte Scenæ tres erant apertiones, ante quas in singulis machinæ erant collocatæ triangulares, axibus versatiles: in singulis earum frontibus picturæ erant, secundum fabularum, quas agebant, opportunitatem. Nam in una Comica Scena pro comędiis, in altera Tragica pro Tragędiis, in tertia Satyrica pro Satyris designabatur.*

Hactenus Barbarus: ex quo jam intellectu facillimum est, qua ratione Veteres illi post Tragicam, Comicam statim, aut Satyricam fabulam edere possent in eodem Theatro. Nam iis duntaxat versis machinis, alia statim atque alia Scenæ facies apparebat, Tragędiæ nempe, aut Comœdiæ, aut Satyris conveniens. Cæterum versis semel hisce machinis, atque Scena aut Tragica, aut Comica, aut Satyrica spectatorum oculis exposita, Scena non amplius mutari consueverat ad exitum usque, & catastrophen illius fabulæ.

Ex his autem satis clarè demonstratum arbitror, nostratibus Scenarum mutationibus Veteres usos minimè fuisse, licet in apparatu Scenico adornando quamcumque nostrorum temporum magnificentiam longissimo intervallo superarent.

Non deest autem & validissima ratio, propter quam fortassis hujusmodi mutationibus uti detrectarunt.

Ar-

Artis namque Poeticæ peritissimi, atque intelligentissimi Actores facilè perspicere potuerunt, hujusmodi mutationes nulla ratione verisimiles esse. quid ergo mirum si easdem neglexerunt, cum totius Poetici laboris scopus, & finis esse debeat verisimilis repræsentatio? Sanè quis adeò rudis hermas est, qui putare, aut imaginari possit, locum illum qui sibi Regiam, verbi gratia, referebat, momento temporis in sylvam, aut carcerem, aut pelagus fuisse conversum; adeoque non Reges, aut aulicos Proceres agentes, & colloquentes, sed vel naufragia, vel venationes, vel catenas, & compedes, aut supplicia, vel id genus alia exhibere? Profectò quemadmodum navus Dramatum scriptor spectatorem ab uno ad aliud distans tempus transferet nunquam; idque summæ inverisimilitudinis ergo, quę numquam sinet nos existimare id reapse ita contigisse: Ita si sapit, imò verò ut sapiat, nunquam spectatorem ἐν ἀκαρεῖ, momento scilicet temporis, ab uno ad aliud longè dissitum atque distantem locum traducet. Quippe momento temporis ad loca distantissima deferri, vix, ac ne vix quidem Beatarum Mentium pernicitati conceditur. Adeoque quemadmodum Poeta Artis suæ non negligens ita fabulæ partes coaptabit, atque connectet, ut tota, integra, verisimilis, atque admirabilis appareat illo tempore, quod spectatores transire verisimiliter potuisse arbitrantur a principio ad finem usque repræsentationis: Ita quoque repræsentationem illam terminis circumscribet illius loci, cui interesse sibi videntur immoti spectatores. Proinde si, quemadmodum Priscis in more positum fuit, ita adornetur Scena, ut fronte Regias domos referat, a lateribus Hospitalia, aut Carcerem; licebit herclè reclusis Regiæ, Hospitalium, aut Carceris valvis & foribus, quasdam velut illarum interiores partes exhibere, atque ita variis rerum imaginibus atque picturis spectatorum oculos pascere. Cæterum ubi semel Regiam fixerunt, ibidem ex improviso aut sylvam,

vam, aut castra, aut aliud simile subjiciet nunquam. hoc enim nunquam verisimile, adeoque nunquam ex arte futurum est. Jure igitur omnes ferè nostri temporis Actores damnabimus, dicet hic aliquis. Hi namque hisce mutationibus Scenarum in eadem fabula passim utuntur: qui tamen non reprehensionem, sed plausum potius & admirationem maximam referunt. Ego vero, si in hac tantum re in leges verisimilis delinquerent nostrorum temporum Actores Scenici, non admodum grandem iisdem dicam impingerem, nec in invidiam raperem. Magis doleo, quod in aliis pluribus, & quidem gravioribus adhuc enormiùs peccant. Sed in hac etiam re, quì excusari possint, non video; nisi ut solent (temerè ne dicam, an liberè) fateantur, quod volentes, atque scientes peccant. Nam vel nulla ratione habita priscorum exemplorum, quorum tamen summa semper fuit authoritas, dummodo quidquam iis saliat in dextra parte mamillæ, mutationes istas verisimiles non esse facilè judicabunt. Et tamen, ut majori aliqua voluptate minùs attentum, atque eruditum spectatorum vulgus perfundant, ab Artis suæ, & verisimilis legibus discedere tanti putant.

CAPUT IV.

Inquiritur prima Scenicorum Ludorum Origo.

SCenicorum Ludorum quatuor præcipuas fuisse formas, seu mavis species, Tragœdiam nimirum, Comœdiam, Satyram, & Mimum, Philologorum omnium est summa consensio. Porrò quandonam hi primum civitate Romana donati fuerint, atque apud Martium illum Populum in usu es-

se

se cęperint, luculenter nobis tradit Livius, ut infra patebit. Major eaque difficilior controversia est de prima istorum ludorum origine in universum, quam in præsentia disquisitiùs examinare animus est. Igitur cum Artes omnes perfectæ atque numeris omnibus absolutæ, ab extemporalibus quibusdam, & sine arte conatibus exortæ sint; quibus conatibus ipsa natura faces, & stimulos addidit, quæ idcircò πρῶτόν τι, ἢ ἀρχέτυπον γενέσεως στοιχεῖον ἐπὶ πάντων ὑφέστηκε, *primum* scilicet, *atque archetypum generationis principium rebus omnibus subest*, ut optimè advertit Longinus; ideo Ludorum hujusmodi Scenicorum ars, quæ mirum in modum posterioribus temporibus exculta est, ut videbimus, prima quidem sua initia ab extemporalibus quibusdam conatibus sortita est, quæ dubio procul orta sunt a natura. Nimirum tota Scenicorum ludorum celebritas in dies Deorum festos referenda est: adeoque primum, atque archetypum istorum ludorum initium in natura collocandum est; cujus stimulis, & instinctu festivæ illorum sacrorum celebritates institutę sunt. Sanè nihil hominum naturę magis est consentaneum, quam post labores quieti indulgere, atque otio negotia interpolare. *Cum enim laborem ferre sempiternum datum non sit*, inquit Naturę genius Aristoteles Ethic. lib. 10. *cessatione opus est*. Atque primo Rhetor. cap. 38. tex. 445. cum *jucundum illud esse* statuisset, *quod ad id accedit*, *quod rebus est ex natura*; tex. 449. inter maximè jucunda, adeoque naturę maximè convenientia, otia, cessationes, relaxationes, ludos, atque quietes recenset. Cui concinens romanæ fidicen lyrę carm. lib. 2. od. 16. omnes otium exposcere tradit.

Otium divos rogat in patenti
Prensus Ægæo, simul atra nubes
Condidit Lunam, neque certa fulgent
Sidera nautis.
Otium bello furiosa Thrace,
Otium Medi pharetra decori.

 In

In hoc autem otio nihil iisdem hominibus prius, aut antiquius, eadem natura duce, & auspice, quam Deo Opt. Max. quem bonorum omnium largitorem inserta nobis à natura persuasio demonstrat, gratias, & laudes offerre. Non latuit hoc veteres etiam illos Ethnicorum Sophos; inter quos Strabo lib. 10. κοινὸν μὲν, inquit, τοῦτο καὶ τῶν ἑλλήνων, καὶ τῶν βαρβάρων ἐστὶ, τὸ τὰς ἱεροποιίας μετ' ἀνέσεως ἑορταστικῆς ποιεῖσθαι. Scilicet *commune hoc & græcis, & barbaris, rerum sacrarum curam cum festiva quadam intermissione celebrare*. Quod si hęc igitur dierum festorum celebratio communis est & gręcis, & barbaris, omnibus scilicet gentibus (genus enim humanum universum in græcos & barbaros, a Gręcis pręsertim, dispesci consuevisse, nemo non nescit) quis verebitur hanc dierum festorum celebritatem fateri naturalem, hoc est à natura hominibus ipsis insertam? *Omnium enim consensio naturę vox est*, inquit Cicero quæst. Tuscul. 1. sed & citatus Strabo id ipsum advertit. Subdit enim: καὶ τοῦθ' ἡ φύσις ὑπαγορεύει: Scilicet *atque hoc ita dictat natura*. Natura nempe hoc docet, & dictat, labores otio, atque quiete interpolare, illamque ἀπὸ τῶν ἔργων ἐκεχειρίαν, *ab operibus cessationem*, in Deorum laudes impendere, atque aut pro acceptis beneficiis εὐχαριστικὰ, aut pro impetranda venia ἱλαστικὰ sacrificia celebrare.

Et hactenus quidem benè, intercedit ad hunc locum Casaubonus de Satyr. Poes. lib. 1. cap. 1. *hactenus quidem benè prudentissimus Strabo. Sed virum*, subdit, πολυμαθέστατον *fugit, quod erat præcipuum, & momenti maximi. Hic enim tantus omnium gentium consensus non solum ab instituto quodam communis naturæ est profectus; verum etiam a Dei ipsius, qui naturæ author est, institutione, ac jussione. Dierum enim distinctio in* ἐργασίμους, καὶ ἑορτασίμους, *festos scilicet, atque profestos, non hominum est inventum, sed illius, qui & hominem, & omne hoc solus esse jussit, ac jubendo fecit*.

Verum enim vero cum ante pręscriptos in lege Mosaica

ſaica dies feſtos, & profeſtos, cæca Ethnicorum ſuperſtitio cœlo jam & divinitate donaſſet Jovem, Apollinem, Martem, Junonem, Minervam, Venerem, ac reliquum illum Deorum gregem; dubio procul id ita dictante natura, & hos ſacrificiis coluit, & feſtas in eorum laudem & honorem dierum celebritates inſtituit. Eaque propter, etiam ſi in libris Moſaicis hanc feſtorum, ac profeſtorum Dierum inſtitutionem perlegiſſet Strabo, confirmare quidem potuiſſet, feſtas celebrationes juſſu divino Hebræis fuiſſe pręſcriptas, ut eorumdem libri referebant; ſed non tamen ab illa divina juſſione affirmare poterat apud reliquum humanum genus fuiſſe exortas: Tum quia leges illæ Hebræis pręſcriptę, reliquo humano generi erant ignotæ; ſed potiſſimum quia feſtas illas celebritates multo antiquiores præſcriptis in lege Moſaica ritibus ac ceremoniis noverat.

Illud adde: ſive Strabo, ſive alius quilibet Moſaicos attentiùs libros perlegiſſet, atque iis tantum ſtare voluiſſet, etiam ante inſtitutos à Deo feſtos illos dies, atque profeſtos, ſacrificia in verum Deum viguiſſe, animadvertiſſet. Namque Geneſ. 4. Caini, & Abelis filiorum Adami ſacrificia legimus; illud quidem de frugibus, iſtud verò de animalibus terrę oblatum. Ad quæ quidem ſacrificia nullo, quod conſtet, pręvio divino juſſu adducti ſunt, ſed fortaſſis exemplo dumtaxat Parentum, Adami nimirum & Evę, qui naturę dictamen, ac perſuaſionem ſecuti, Deum Opt. Max. non intimo tantum cordis affectu, ſed externis etiam illis oblationibus colendum, atque propitiandum inſtituerunt. Sapuit igitur etiam in hoc, eruditiſſime Caſaubone, ſapuit φιλομαθέστατος Strabo, qui dierum feſtorum celebritatem, Divinis in lege Moſaica pręceptionibus antiquiorem, hominibus potius ex inſtinctu naturę, atque rectę rationis operantibus maluit acceptam referre. Utque nihil omittam; Si Deos potius illorum authores adſtruere voluiſſet, ut erat ethnicę ſuperſtitionis pice infectus, Platonem potius

tius ſequi debuerat, qui id apertiſſimè ſub ipſum fermè initium ſecundi de legibus aſſerit. ait enim: θεοὶ δὲ οἰκτείραντες τὸ τῶν ἀνθρώπων ἐπίπονον πεφυκὸς γένος, ἀναπαύλας τε αὐτοῖς τῶν πόνων ἐτάξαντο, τὰς τῶν ἑορτῶν ἀμοιβὰς τοῖς θεοῖς, καὶ Μούσας, Ἀπόλλωνά τε μουσηγέτην, καὶ Διόνυσον ξυνεορταστὰς ἔδοσαν. hoc eſt, *Dii genus humanum ad labores, & miſerias natum miſerati laborum intermiſſiones, ac relaxationes conſtituerunt, dierum*, videlicet feſtorum celebritates *in honorem Deorum, & Muſas, & Apollinem Muſagetem, & Liberum Patrem quaſi feſtivitatem præſides ſtatuerunt.*

Quibus ex verbis deducitur; dies igitur illos feſtos inſtitutos fuiſſe, & propter Sacrorum curam, ſcilicet ad colendos Deos, iiſdemque pro acceptis beneficiis gratias agendas; Sed etiam propter remiſſionem, atque a laboribus ceſſationem: quod utrumque quam ſit conveniens, atque humanę naturę conſentaneum, nemo non videt. En quam clarè utrumque iſtum finem complectatur Ariſtoteles Nicomach. 8. cap. 11. dum inquit: *Quando cives unà ſacra conficiunt, atque ad ea celebranda unà conveniunt, & congregantur, & honores Diis immortalibus tribuunt, & ſibi requiem cum voluptate conjunctam.* De tempore autem, quo feſtę iſtę celebritates primò fuerunt inſtitutę, non una eſt Authorum ſententia. Ariſtoteles loco mox citato, poſt collectas fruges, atque frumenta in horreis congeſta, ſacrificiis homines cum ſumma hilaritate operam dediſſe, author eſt. ait enim: αἱ γὰρ ἀρχαῖαι θυσίαι, καὶ σύνοδοι φαίνονται γενέσθαι μετὰ τὰς τῶν καρπῶν συγκομιδὰς, οἷον ἀπαρχαί. μάλιστα γὰρ καὶ ἐν τούτοις ἐσχόλαζον τοῖς καιροῖς. Scilicet. *Veriſimile enim eſt, priſca ſacrificia, cætuſque & conventus, qui ſacrificiorum cauſa habebantur, collectis jam frugibus, ut primitias quaſdam fuiſſe inſtituta. his enim temporibus maximè ab opere ceſſabant.* Adhęret Maximus Tyrius ſerm. 21. ubi: Ἀθηναίοις δὲ ἡ μὲν παλαιὰ μοῦσα, χοροὶ παίδων ἦσαν, καὶ ἀνδρῶν, γῆς ἐργάται κατὰ δήμους συνιστάμενοι, ἄρτι ἀμητοῦ καὶ ἀρότου κεκονιμένοι ᾄσματα ᾄδοντες αὐτοσχέδια. hoc eſt. *Vetus athenien-*

nienſis Muſa nihil aliud erat , quam chori puerorum , atque agricolæ tributim diviſi , & adhuc a meſſe & ſemente ſordidi , cantica quædam canentes ſubita , & extemporanea . Concinit & Horatius ep. ad Aug. dum ait.

Agricolæ priſci , fortes , parvoque beati
Condita poſt frumenta , levantes tempore feſto
Corpus , & ipſum animum ſpe finis dura ferentem
Cum ſociis operum , & pueris , & Conjuge fida
Tellurem porco , Sylvanum lacte piabant ,
Floribus , & vino Genium , memorem brevis ævi .

Alii verò non Æſtatem , qua fruges , & frumenta conduntur , ſed Autumnum potiùs , atque tempus vindemiæ hilaritatibus hiſce , feſtiſque , atque Scenicis Ludis initium dediſſe , authores ſunt . Omnium proinde primum Bacchum , ſeu Liberum Patrem ſacrificiis fuiſſe cultum , autumant , cui & Scenici Ludi conſecrati fuerint , qui idcirco διονυσιακοὶ ἀγῶνες , Dionyſiaca certamina nuncupati ſunt: quemadmodum & eorum authores διονυσιακοὶ τεχνῖται , Dionyſiaci artifices ſunt appellati . Quin imò τρυγῳδία primum dicta eſt Muſica illa in varias formas , ſeu ſpecies diviſa , vel quod κατ᾽ αὐτὸν τὸν τῆς τρύγης καιρὸν , ſub ipſum ſcilicet tempus vindemiæ fuiſſet inventa , vel quod τρύγος , hircus nempe , eſſet canentium victorum præmium . Audiamus Euſtathium , qui in ſuis ad Homerum eruditiſſimis commentariis ad Odyſſ. ξ hæc refert ex Pauſania . ἰστέον δὲ , ὅτι τὸ πρῶτον οἱ παλαιοὶ , ὡς ἱστορεῖ Παυσανίας , τιμῶντες τὴν εὕρεσιν τοῦ οἴνου , ᾠδὴν ἐφεῦρον , καὶ τοὺς ἑαυτῶν κωμήτας κακολογεῖν , ὅθεν εὑρέθη καὶ τὸ κωμῳδεῖν . καὶ τὴν λυμαινομένην ταῖς ἀμπέλοις αἶγα ἆθλον τῆς ᾠδῆς ἐκάλεσαν , διὰ τὸ τράγῳ ᾠδήν . hoc eſt , *Sciendum vero , Veteres primo , ut Pauſanias refert , magni facientes inventionem vini , reperiſſe etiam cantum , & morem ejuſdem pagi incolis conviciandi . Et capram vitibus nocentem præmium cantus ſtatuerunt , ac eos qui certarunt ,* Tragœdos *dixerunt , quia* τράγος , hoc eſt hircus , *eſſet* ᾠδῆς , nempe cantus , *præmium .*

Sed

Sed clarius adhuc Atheneus lib. 2. cap. 3. Ἀπὸ μέθης inquit, καὶ ἡ τῆς κωμῳδίας, καὶ ἡ τῆς τραγῳδίας εὕρεσις ἐν Ἰκαρίῳ τῆς Ἀττικῆς εὑρέθη, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τῆς τρύγης καιρὸν, ἀφ' οὗ δὴ καὶ τρυγῳδία τὸ πρῶτον ἐκλήθη καὶ ἡ τραγῳδία, καὶ ἡ κωμῳδία. Scilicet, *ab ebrietate & Comœdia, & Tragœdia inventa est in Icario Atticæ monte, & sub ipsum vindemiarum tempus, exindeque* τρυγῳδία, Tragœdia *primum, atque* Comędia *appellata est*. Ego verò quemadmodum non inficias iverim Stagyritæ, post collectas fruges, atque frumenta in horreis condita, homines tum vel maximè otiantes, sacrificiis ac festis diebus operam navasse (namque & Festi dies exinde nonnulli videntur appellati, quasi fessi, eo nimirum quia homines fessi, atque defatigati reliquorum dierum laboribus, iis refici solerent, ac recreari) ita libens Athenæo subscribo, sub ipsum vindemiæ tempus, atque Dionysiacis festivitatibus, & Tragœdiam, & Comœdiam, & reliquos Scenicos Ludos ortum habuisse. Hoc autem fusius capite sequenti ostendam.

CAPUT V.

Ostenditur, qua ratione Scenici Ludi in Dionysiacis Sacris primùm fuerint exorti.

OTio, & quiete labores atque negotia interpolare, inque illa quiete, & otio, Deorum recolendo beneficia, & illis honorem, ac gratias, & sibi hilaritatem quærere, humanæ naturæ maximè consentaneum, in superiori capite stabilivimus. His si rationes illas addideris, & causas, quas Poesi in universum assignat Aristoteles, imitationis scilicet naturale studium; atque aliam non minus insi-

insitam à natura proclivitatem ad armoniam & cantum, adeoque etiam ad loquendum metricè; jam facilè erit intelligere, qua ratione in sacris potissimum Dionysiacis Scenici Ludi fuerint exorti.

Hac autem in re illud advertendum est, Veterum Sacrificia in genere nihil aliud extitisse, nisi publica quædam convivia Diis atque hominibus apparata, ad mutuam eorumdem communionem, atque consuetudinem significandam. Atque hinc nullum fermè fuit sacrificium publicum, quod non cum epulo, aut convivio fuerit conjunctum. Primo namque Deus ipse Opt. Max. ut eruditè advertit Stucchius antiquit. conviv. lib. I. cap. 33. p. m. 116. *ad suam cum Hebreo populo familiaritatem, atque arctissimam consuetudinem testificandam, sibi ab illo carnes, sanguinem, fruges in altari, atque mensa offerri voluit: non quod his indigeret, sed ut ostenderet &c.* Atque hinc ex iis, quæ offerebantur, renes, reticulum hepatis, agnæ cauda, atque omnis adeps coram Domino comburebatur, sanguis circa altare fundebatur: reliquæ verò partes aliæ quidem cedebant Sacerdotibus, aliæ verò ad ipsos offerentes redibant, quibus illo ipso die summa cum hilaritate vescebantur: utque illas omnes absumere possent (præceptum enim id erat) amicos etiam & vicinos invitare consueverant; quin imò & pauperes, & peregrinos, & viduas, & pupillos; ut constat ex Deuter. 14. & 16. & Levit. 7.

Hunc Veteris Testamenti morem imitari placuit etiam Ecclesię primitivæ, quæ proinde cum Cœna Domini convivia & ipsa conjunxit, quæ ἀγάπαι, hoc est Charitates dictæ sunt, eo quod Christianæ charitatis essent symbolum, & argumentum.

Ad hæc autem convivia ditiores conferebant panes, vinum, pecunias, atque alia necessaria, & in illis divites cum pauperibus promiscuè discumbebant: Si qui verò adesse non possent, iisdem panes, tamquam eleemosynę, mittebantur. Rem hanc nobis

expo-

exponit Stucchius ſupracitatus ex Zonara in Can. 74. Concilii Laodiceni, cujus hæc ſunt verba: *Antiquus mos erat, poſt communionem divinorum myſteriorum,* συσσίτια, *&* συμπόσια, *hoc eſt coepulationes, & compotationes fieri, divitibus epulas ſuppeditantibus, & præterea pauperiores invitantibus.*

Sed non alia magis ſacrificia epulis, ſympoſiis, atque compotationibus fuere ſolemnia, ut Ethnicorum. Quemadmodum neque alia majori cum hilaritate, quin imò protervia etiam, atque licentia fuerunt celebrata. Nam Ethnici præter epulas, Ludos etiam ſacrificiis addiderunt, qui lege divina Judæis fuerunt prohibiti: adeoque Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 16. *Sacra celebritas eſt*, inquit, *vel cum Sacrificia Diis offeruntur, vel cum dies divinis epulationibus celebrantur, vel cum Ludi in honorem aguntur Deorum.*

Et antiquioribus quidem illis, atque ſimplicioribus temporibus hæc omnia κοσμίως καὶ εὐτάκτως, compoſitè nempe & moderatè fiebant. Cum enim præſentes illis epulis, ac Ludis Deos arbitrarentur, nefas putabant quidquam admittere, quod non eorumdem aures, & oculi ferre poſſent. En quam diſertè id nobis teſtetur Athenæus lib. 8. cap. 16. p. m. 363. Οἱ δὲ ἀρχαῖοι, inquit, καὶ τοὺς θεοὺς ἀνθρωποειδεῖς ὑποστησάμενοι, καὶ τὰ περὶ τὰς ἑορτὰς διέταξαν. ὁρῶντες γὰρ, ὡς τῆς μὲν ἐπὶ τὰς ἀπολαύσεις ὁρμῆς οὐχ οἷόν τε τοὺς ἀνθρώπους ἀποστῆσαι, χρήσιμον δὲ καὶ συμφέρον τοῖς τοιούτοις εὐτάκτως, καὶ κοσμίως ἐθίζειν χρῆσθαι, χρόνον ἀφορίσαντες, καὶ τοῖς θεοῖς προθύσαντες οὕτω μεθῆκαν αὐτοὺς εἰς ἄνεσιν, ἵν' ἕκαστος ἡγούμενος ἥκειν τοὺς θεοὺς ἐπὶ τὰς ἀπαρχὰς, καὶ τὰς σπονδὰς, μετ' αἰδοῦς τὴν συνουσίαν ποιῆται. Et paulo poſt: ὑπολαμβάνοντες οὖν τοὺς θεοὺς πλησίον αὐτῶν εἶναι, τὰς ἑορτὰς κοσμίως, καὶ σωφρόνως διῆγον. ὅθεν οὔτε κατακλίνεσθαι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἔθος, ἀλλὰ δαινυνθ' ἑζόμενοι οὐδὲ εἰς μέθην πίνειν.

Ἀλλ' ἐπεὶ ἔσπεισάν, ἔπιόν θ' ὅσον ἤθελε θυμὸς,
ἔβαν οἰκόνδε ἕκαστος.

Sed illam tamen veterum moderationem poſteros neglexiſſe, inque contrariam licentiam, incontinentiam,

tiam, & ebrietatem abjisse, testis est idem Athenæus, qui statim subdit: *At nostro sæculo, qui sacrificare se Diis fingunt, convocatis ad sacra sua epularia maximè necessariis, & amicis, ubi nempe se vino ingurgitaverint, liberis suis malè imprecantur, conviciantur uxoribus, objurgant domesticos, servis interminantur, tantum non Homeri hæc dicentes:*

Νῦν δ᾽ ἔρχεσθ᾽ ἐπὶ δεῖπνον, ἵνα ξυνάγωμεν Ἄρηα. Atque hic abusus adeò percrebuerat, ut turpis, & inhonesta aliàs ebrietas, in his tamen epularibus sacris, utpote jam familiaris, toleranda quoque videretur. Hoc etiam idem testatur Athenæus perpetuus in hac re Magister, qui lib. 2. cap. 3. hæc ex Seleuco refert: *Seleucus memoriæ prodidit, non esse vetusti moris, aut vinum, aut alias delicias quasque largiùs apponere, Deorum causa nisi fieret; ideoque vocatas* θοίνας, θαλίας, μέθας: θοίνας *quidem, quod fas esset* διὰ τοὺς θεοὺς, *id est ob Deorum Sacra, vino indulgere:* θαλίας *verò, quod ob reverentiam Deorum* ἠολίζοντο, ἢ συνήεσαν, *id est coibant, & excubabant: id quod Homerus vocat* δαῖτα θάλειαν, *convivium abundans rebus omnibus, & tamquam floridum: Denique* μέθας, *quod* μετὰ τὸ θύειν, *hoc est peractis sacrificiis, biberent.* Ad quem morem respexit etiam Tibullus lib. 2. eleg. p. m. 307. dum canit:

Nunc mihi fumosum veteris proferte Falernum
Consulis, & Chio solvite vincla cado.
Vina diem celebrent. non festa luce madere
Est rubor, errantes & malè ferre pedes.

Neque verò ebrietas solum, sed jurgia quoque, & injurię in his sacris primum auditæ sunt. Credamus id quoque Athenæo, qui lib. 1. ἀπαιθαλία, inquit, hoc est *impietas dicta est,* ὅτι ἐν ταῖς θαλείαις τὸ πρῶτον ἐξημάρτανον οἱ ἄνθρωποι εἰς ἀλλήλους. hoc est, quod *in splendidis illis Deorum festivitatibus, atque epulis, primo homines cœperunt mutuis se invicem injuriis afficere.*

Quod si paulatim pessimi isti mores in omnibus illis

illis sacris Ethnicorum irrepserunt, ut in iis homines & intemperantiores redderentur, & magis magisque cum licentię, tum jurgiis ac injuriis indulgentiores; fingere facilè sibi quisque potest, quanta licentia, atque intemperantia sacra Libero Patri dicata celebrarentur. Hunc enim Deum sive vini inventorem crederent, sive vitis tantum demonstratorem, ut mavult Tertullianus in Apol. cap. 11. & Lactantius lib. 2. de orig. error. cap. 10. totius hilaritatis largitorem arbitrabantur. Sanè non aliàs magis vino indulgere, grandioribus certare poculis, atque largiùs se se invitare poterant, quam cum illius Dei Sacris operam darent; quem vinosum, ebrium, ac temulentum prædicabant; cujusque comites non alio magis, quam vini furore, & œstro percitos bacchantes fingebant. Audiamus Athenæum, qui lib. 11. p. m. 464. ita ex Philochoro Dionysiacos istos ludos, atque certamina describit. *Athenienses*, inquit, *ludis ac certaminibus Bacchi, primum cum jentassent, & bibissent, ad spectacula se conferebant, coronisque redimiti spectabant. Toto verò tempore, quo agebantur ludi, vinum ipsis miscebatur, & afferebantur bellaria: choris Scenam ingredientibus ad potum vinum affundebatur, merumque à scenæ discedentibus, posteaquam certassent*: paucisque adjectis, *cum*, subdit, *sic bibissent, læti ac hilares Bacchum versibus canebant, nunc Floridum invocantes, nunc Dythirambum, nunc Bacchantem fumosumque Bromium*. In quem eundem sensum & lib. 8. cap. 16. p. m. 363. Τὰς εὐωχίας, inquit, ἐκάλουν οὐκ ἀπὸ τῆς ὀχῆς, ἥ ἐστι τροφὴ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ κατὰ ταῦτα δεῖν ἔχειν, εἰς ἃς δὴ συνιόντες οἱ τὸ θεῖον τιμῶντες, καὶ εἰς εὐφροσύνην, καὶ ἄνεσιν αὑτῶν μεθιέντες, τὸ μὲν ποτὸν μέθυ, τὸν δὲ τοῦτο δωρησάμενον θεὸν Μεθυμναῖον, καὶ Λυαῖον, καὶ Εὔιον, καὶ Ἰήιον προσηγόρευον. Liquet autem, quanta, & qualis esse deberet illa compotatio, quæ appellabatur μέθυ, cum hæc vinolentiam, temulentiam, & ebrietatem significet, & cujus veluti datorem potissimum colebant Bacchum, illum μεθυδότην, καὶ μεθυμναῖον appellantes.

Igi-

Igitur in his Liberi Patris festivitatibus, atque Dionysiacis agonibus ubi se vino ingurgitassent, hoc est toto jam pectore Deum hausissent, risus ciendi gratia, alius alium dicteriis provocare, Scommatis lacessere, atque propria cum corporis, tum etiam animi vitia sibi mutuo objectare cęperunt; excusante dicteriorum acerbitatem, ac velut hebetante aciem conviciorum epularum licentia, atque temulentia. Ecquis enim vino calentibus τὸ πρέπον commendare, aut præ temulentia jam propè de mentis sanitate dejectos in officio continere poterat? Cæterum cum hujusmodi scommata, atque dicteria maximam auditoribus parerent voluptatem, ex iis tam levibus principiis paulatim incendi studia, atque exacui magis, & expoliri cęperunt. Nam licet primitùs nulla esset ars, ad cujus præcepta se se componerent; nihilo tamen minus, majori aliquo studio, atque diligentiori præmeditatione ad illa se convivia, atque scommata præparare cęperunt, laudem ingenii aucupantes, metientesque ex risu, & plausu, quem ab auditoribus extorsissent; adeoque cum inter epulandum, tum post epulas in ludis, ac certaminibus, salibus istis, & scommatis, veluti papavere, & Sesamo omnia farcientes, atque ridiculas gesticulationes, saltusque quosdam inconditos adhibentes, paulatim & Satyris, & Tragędiæ, atque Comędiæ, Mimisque initium dedere. Illi namque saltus atque dicteria numeris alligata, hoc est cum rhythmo, metro, & armonia edita Choros primum, mox Tragędiam, atque Comędiam pepererunt. Ex iis quippe extemporaneis scommatis, ac sine arte conatibus, & saltibus, optimè advertit Maximus Tyrius serm. 21. p. m. 205. μετέπεσεν ἡ ψυχὴ ἐπὶ τέχνην ἀκόρεστον χάριτος ἐν σκηνῇ καὶ θεάτροις. *Deflexit* scilicet *animus ad Scenicam paulatim, & theatralem artem, quæ voluptatem prorsus habet insatiabilem*. Liquet igitur ex hactenus enucleatis, in Sacris potissimum Liberi Patris, atque ejusdem festis, & Enascoliis Ludos Sce-

C ni-

nicos, atque in universum totam musicam Theatralem originem suam habuisse. Quam etiam ob causam, ut superiùs tetigimus, jure merito eidem Baccho fuit sacra, in tantum ut Histriones Scenici Διονυσιακοὶ Τεχνῖται, Dionysiaci Artifices, ipsaque scenica certamina, Διονυσιακοὶ ἀγῶνες fuerint appellata. Qui tamen primò, qui posterius ex his Scenicis ludis instituti sint, non ita facilè decerni, aut statui potest. Namque Tragędiam longe antiquiorem fuisse Comędia, pluribus rationibus demonstrare nititur Aristoteles, aureo suo de Poetica libello. Cujus tamen authoritate minimè fractus Isaacus Casaubonus lib. de Satyr. Poes. cap. 1. Satyricam Poesim vetustate cum Tragędia certare, atque ejusdem potius parentem, & altricem videri, pluribus evincere conatur. Nos de Mimis potissimum, ac Pantomimis acturi, horum potissimum originem primam ex ruderibus antiquitatis eruere, ac demonstrare debemus. Sit igitur

CAPUT VI.

Quid sit Mimus, & quænam Mimorum Origo, & Antiquitas.

MImus nomen commune est, quod & Poemati, & Poetę, & Dramati, & ejusdem Authori promiscuè tribuitur. *Ut enim* πλάνος, inquit Vossius lib. 2. de Poet. c. 29. §. 3. *tum errorem, tum erronem* notat: *ut* μῶμος *tum irrisionem, tum irrisorem*; sic μῖμος & fabulam denotat, & Histrionem. Sed pro fabula tamen acceptus Mimus definitur ab Diomede lib. 3. cap. 4. de Poem. Dram. generibus p. m. 487. *Mimus est sermonis cujuslibet, motusque sine reverentia, vel factorum & turpium cum lascivia imitatio.*

tatio. A Gręcis ita definitur: μῖμος ἐστὶ μίμησις βίου, τά τε συγκεχωρημένα, καὶ ἀσυγχώρητα περιέχων. hoc est *imitatio vitæ concessa, atque inconcessa complectens.* Dictus autem est Mimus παρὰ τὸ μιμεῖσθαι, ab imitando: non quasi solus imitetur, cum & alia poemata idem faciant; sed quia veluti privilegio quodam, quod fuit commune, possedit. *Tantum potuit*, inquit Jul. Cęs. Scaliger lib. 1. de Poet. cap. 10. *tantum potuit aperta, & expressior actio, ut generis nomen, quod esset Poeseos universę, ipsi soli sibi vindicarent.* Qua ratione & mortalis pro homine tantum, & ποιμὴν pro opilione, & ποιητὴς pro Poeta, & Factor apud Latinos pro olei tantum effectore accipiuntur; licet nomina illa se ipsis generalia, aliis etiam pluribus apponi apta nata essent. Sed quemadmodum Mimi per excellentiam quandam communem reliquis Poematis imitationem sibi vindicarunt; ita magis etiam propria illorum visa est lascivia, atque petulans quædam obscęnitas, qua Comędiam ipsam, lasciviusculam licet haud rarò, atque turpiculam, longè superabant.

Equidem non me latet, fuisse etiam quosdam Mimos honestiores, ἠθολόγους idcirco à Græcis appellatos; non quia de virtute morali, aut ethica agerent, sed quod mores hominum, dictaque eorumdem & facta ita imitarentur, ut actionem suam gravibus sententiis condirent, atque honestis etiam præceptis respergerent. Atque hac gravitate, & honestate refertos fuisse Sophronis Mimos, testatur Ulpianus ad 2. Demosthenis Olynth. pag. m. 36. ubi ait: Οἱ μίμοι Σώφρονος ποιητοῦ σπουδαῖοι εἰσὶ, ἄλλοι δὲ μίμοι γελοίων. hoc est: *Mimi Sophronis graves, & honesti, alii verò Mimi ridiculorum.* Atque idcircò Mimos in παίγνια, καὶ ὑποθέσεις divisit Plutarcus Sympos. l. 7. probl. 8. ubi μίμοι τινές εἰσιν, inquit, ὧν τὰς μὲν ὑποθέσεις, τὰς δὲ παίγνια καλοῦσιν. Erant autem ὑποθέσεις Mimi quidam longiores, & honestiores, atque ad Comœdiæ speciem propiùs accedentes: quemadmodum παίγνια breviores quidem erant, sed πολλῆς tamen γέμοντα βωμο-

λογίας, ϗ σπερμολογίας, plurima ſcilicet ſcurrilitate, atque verborum inanitate abundantes. Sed ut plurimum tamen Mimi turpes erant, laſcivi, & obſcæni: adeoque hanc potiſſimum obſcænitatem, & laſciviam in definitione expreſſit Diomedes, tanquam germanum Mimorum χαρακτῆρα: atque concinit Ovidius, qui paſſim turpes, & obſcęnos Mimos appellat; ut 2. Triſtium:

Scribere ſi fas eſt imitantes turpia Mimos: &
Quid ſi ſcripſiſſem Mimos obſcæna jocantes?

Ex his igitur colligamus, Mimos, poemata quędam fuiſſe, quæ mores hominum, dictaque eorumdem, & facta turpia, ac laſciva turpiter, atque laſcivè repræſentarent.

Mimi autem hujuſmodi è Comœdia exorti ſunt, cujus erant antiquitùs partes. Nimirùm cum inter actus Comœdiæ apponi ſolerent, ex ea extracti, atque diviſi, ac veluti in libertatem aſſerti, genus quoddam Poematis ſe ſolis conſtituerunt. Rem nobis ex Svetonii fragmento refert Diomedes, loco mox citato; ubi hæc quoque legimus: *Primis temporibus, omnia quæ in Scena verſabantur, in Comędia agebantur. Nam Pantomimus, & Pytaules, & Choraules in Comœdia canebant. Sed quia non poterant omnia ſimul apud omnes artifices pariter excellere, ſi qui erant inter auctores Comędiarum pro facultate, & arte potiores, principatum ſibi artificii vindicabant. Sic factum eſt, ut nolentibus cedere Mimis in artificio ſuo cæteris, ſeparatio fieret reliquorum. Nam dum potiores inferioribus, qui in omni magiſterio erant, ſervire dedignabantur, ſe ipſos à Comędia ſeparaverunt: ac ſic factum eſt, ut exemplo ſemel ſumpto, unuſquiſque artis ſuæ rem exequi cęperit, neque in Comędiam venire.* Igitur ex Comędię veluti ſervitute aſſerti Mimi, genus quoddam Poematis ſe ſolis conſtituerunt; atque poſt Tragediam, Comędiam, Satyros, quarta Dramaticę Poeſeos forma eſſe cęperunt. Quę licet fabulę conſtitutionem, ac ne-

nexum, & ſolutionem non haberet, πλοκὴν tamen habebat δραματικὴν, ἐ πολυπρόσωπον, implicationem ſcilicet dramaticam, atque multis conſtantem perſonis, ut affirmat Plutar. lib. quo terreſtria, & aquatilia animalia comparat.

Mimorum inventorem Philiſtionem fuiſſe, tradit Caſſiodorus variarum lib. 4. ep. 51. his verbis: *Mimus etiam, qui nunc tantummodo deriſioni habetur, tanta Philiſtionis cautela repertus eſt, ut ejus actus poneretur in litteris: quatenus Mundum curis edacibus æſtuantem lætiſſimis ſententiis temperaret.* Sed allucinatus tamen hac ſuper re fuit Magnus ille Theodorici Inſtitutor. multò namque antiquior Philiſtione fuit Sophron. Ille namque temporibus Auguſti, anno octavo à Chriſto nato floruit. *Hoc enim tempore*, inquit Euſebius in Chronico p. m. 70. *Philiſtion Mimographus natione magneſianus Romæ clarus habetur.* Aſt Sophron, ſi Suidę fides eſt, Syracuſanus Agathoclis & Damaſyllidis filius, temporibus Xerxis, & Euripidis viguit: atque adeo ſcitè Mimos compoſuit, ut illos in deliciis haberet Plato ille Philoſophorum Anteſignanus, nocturnaque atque diurna manu volutaret, iiſdemque etiam indormiſceret.

Sed quantumvis famam & venuſtatem in Mimis componendis Sophron adeptus fuerit, ęgrè tamen inducor, ut primum eorundem auctorem exiſtimem. Cum enim genus illud Poematis laſcivum eſſet, ac petulans, totumque ad riſum extorquendum compoſitum, illos eoſdem videtur primos authores, atque inventores habuiſſe, qui & ridicula excoluerunt. Porrò Atheneus lib. 14. cap. 1. p. m. 614. ex Anaxandridis cujuſdam ſententia in γεροντομανίᾳ, ridiculorum inventores fuiſſe Rhadamantum & Palamedem, ſcribit: quo ad artem intellige ridicula dicendi, vel agendi, ut optimè advertit Voſſius, lib. 2. Poet. cap. 23. p. m. 160. Quis enim definire poterit, quando primum quid ridicule factum, aut

 di-

dictum sit? hoc quippe cum hominibus ipsis est ceptum.

Quamquam & hoc ipsum difficultatem non levem præ se ferre videtur, qui unquam ex arte risus excitari potuerit: aut quæ tandem institui ars hujusmodi ridicula dicendi, aut agendi. Cum enim risus oriatur à turpitudine citra dolorem cum admiratione, ut innuit Aristoteles particula 29. Poet. à natura potius provenire videtur, non autem ab arte. Atque idcirco Cæsar apud Ciceronem lib. 2. de Orat. existimat, à natura potissimum atque ingenio urbanitatem, hanc scilicet ridiculorum effectricem, proficisci; nullo autem modo doctrina tradi posse.

Et sanè de ridiculis privatim, sive ut inquiunt Scholæ, ἐν μέρει in particulari nulla ars tradi potest. Ut enim optimè advertit Madius ad Aristotelis Poet. parte 1. de ridiculis p. m. 307. non ut in arte Medica, hunc morbum hoc remedio depelli; ita hoc dictum hoc ridiculo labefactari doceri possumus. Quoniam in ridiculo spectari novitatem oportet, quæ pariat admirationem, nil autem admirationis in eo esse potest, quod arte ita inventum, ac partum est, ut aliis etiam usui esse possit. Ars igitur de ridiculis solum in universum tradi potest. nil enim obest, quo minus aliquid in universum arte doceatur, quod privatim non doctrinæ, sed naturæ opus sit. Adeoque Aristoteles Rhetor. 3. c. 25. τὰ ἀστεῖα, inquit, ποιεῖν μὲν ἐστὶ τοῦ εὐφυοῦς, ἢ τοῦ γεγυμνασμένου, δεῖξαι δὲ τῆς μεθόδου ταύτης. hoc est: *Urbana quidem formare, ingeniosi est hominis, sive exercitati; viam autem & rationem eorum tradere, hujus est doctrinæ proprium*. Nimirum ridicula speciatim quidem à natura pendent, & quatenus à natura sunt, nova existunt, & ex novitate admirationem eliciunt: generatim autem, atque in universum ab arte demonstrantur. Atque hinc Tullius ipse, licet urbana, atque ridicula nulla doctrina tradi posse, affirmasset; postea tamen præcepta quædam tradit utilissima, non quæ hos vel illos

illos jocos speciatim excitent, sed quæ generatim naturam, atque exercitationem ad jocandum maximoperè juvare possint.

Sed hæc tamen ex parergo. redeo modo ad Mimos, quorum primos authores illos fuisse arbitror, qui artem ridiculorum sudaverunt, sive Pylades, & Rhadamanthus, sive alii fuerint: quibus tamen paulatim cultus, atque ornatus, atque major artis accessit perfectio. *Nihil enim est*, ut advertit Apulejus lib. 1. Florid. p. m. 3. *quod possit in primordio suo perfici, sed in omnibus fermè ante est spei rudimentum, quam rei experimentum*. Prorsus igitur ante Sophronem & alii viguerunt Mimorum Scriptores. Quos tamen inter nil mirum, si non Principatum modo, sed primatum quoque vindicasse Sophron creditus est, cum adeò Platoni placuerit, eidemque ingenium probarit.

Cæterum ad Mimos quod attinet, sive Sophron præcipuus excultor, sive etiam inventor extiterit, magna lis est, soluta ne ac prosa, an vincta, & adstricta numeris oratione fuerint conscripti. Videtur autem difficultatis author præcipuus Suidas, qui de Sophrone loquens: ἔγραψε, inquit, *μίμους ἀνδρείους, μίμους γυναικείους. εἰσὶ δὲ καταλογάδην, διαλέκτῳ δωρίδι*. Scilicet, *scripsit mimos viriles, mimos muliebres: sunt autem oratione soluta scripti, dorica lingua*. Sed & Aristoteles part. 7. lib. de Poet. Mimos Sophronis, & Xenarchi prosa oratione fuisse conscriptos, videtur innuere. Docens enim, Epopejam latissimè acceptam imitationem quamcumque significare, licet nudis sermonibus, atque soluta oratione factam, subdit: οὐδὲν γὰρ ἔχοιμεν ὀνομάσαι κοινὸν τοῦ Σώφρονος, καὶ Ξενάρχου μίμους, καὶ τοὺς Σωκρατικοὺς λόγους. Scilicet: *nam quod Sophronis, & Xenarchi Mimis commune dicamus, sermonibusque Socraticis, aliud prorsus habemus nihil*. Quasi verò diceret. Nisi epopejam latiùs sumamus, nulla communis erit vox, qua imitationem omnem nudo sermone factam significare valeamus,

mus,

mus, qualis erat imitatio in Mimis Sophronis & Xenarchi, & præterea in Socraticis Dialogis. En igitur Ariſtotelem quoque non obſcurè innuentem, Mimos Sophronis, & Xenarchi ſoluta oratione fuiſſe conſcriptos. Quam idcirco rem ita fuiſſe, affirmant Robortellus, Lombardus, Madius, Caſtelvetrius, præclariſſimi Ariſtotelicæ Poeſeos enarratores.

Sed & Athenæus lib. 11. cap. 14. p. m. 505. ex lib. de Poetis Ariſtotelis teſtimonium affert, hujus ſententiæ conficientiſſimum. Verba enim Ariſtotelis ſunt: ἐκοῦν ἐδὲ ἐμμέτρες τὲς καλεμένες Σώφρονος μίμες, μὴ φῶμεν εἶναι λόγες, καὶ μιμήσεις. Quæ verba ſic vertenda ſunt, ſi ſenſum aſſequi velimus: *Non igitur ſermones, atque imitationes fatebimur, non verſibus comprehenſos Sophronis Mimos*. Quod ſi non verſibus comprehenſi Sophronis Mimi; ſoluta igitur oratione erant conſcripti, & lingua Dorica, ut Suidas affirmavit. Sed hæc tamen contra Franciſcus Patricius Decadis ſuæ diſputatæ lib. 5. pag. m. 103. plura affert teſtimonia, & ex Phalereo Demetrio, & ex Athenæo, qui verſus plurimos citant ex Mimis Sophronis virilibus, & Muliebribus: indicium clariſſimum, vincta igitur oratione fuiſſe conſcriptos. Omitto authoritates reſcribere, quibus omninò perſuaſit Jacobum Mazzonum, qui lib. 3. de Dantis defenſione p. m. 979. cap. 70. ſubſcribens Patricio, teſtimonium è Suida allatum emendare non dubitat, adeoque non καταλογάδην, ſed κατὰ λόγον ſcribendum eſſe, ait: quaſi vero ſenſus Suidæ ſit, Mimos Sophronis, quantum ad dictionem, hoc eſt dialectum, lingua Dorica fuiſſe conſcriptos, ſed numeris tamen adſtrictos.

Ego verò, quemadmodum hujus emendationis libenter gratiam facio Mazzono, utpote ingratiis allatæ; ita ritè libratis utriuſque ſententiæ authoritatibus, illas conciliarem potiùs dicendo, Sophronem, atque Xenarchum Mimos conſcripſiſſe partim ſoluta, partimque juncta oratione, adeoque ſimiles Sa-

tyris ; quas edidit Terentius Varro ; Satyrico Petronii, aliis pluribus.

CAPUT VII.

Referuntur variæ Mimorum Species apud Græcos.

EGimus hactenus de Mimis, quatenus Poema significant. Agendum modo de iisdem est, quatenus etiam Actores denotant. Horum autem varias fuisse species apud Græcos, Auctores tradunt; & Athenæus præcipuè lib. 14. cap. 4. p. m. 621. ex quo plura rescribere necesse est, ad absolutam hujusce rei tractationem. Igitur qui Ludos Mimicos exercerent Δικηλιστὰς a Lacedæmoniis appellatos fuisse, tradit: *ὡς ἄν τις σκευοποιὸς εἴπῃ. ἐ μιμητὰς*, scilicet, *tamquam Mimos, & Scenicum apparatum instruentes*. Namque ante histriones in Scenam prodibant; erantque veluti fabularum prælusores, seu prologi. Est autem nomen desumptum procul dubio à δείκηλον; quod Hesychio & Suida testibus, *μίμημα, εἴκασμα*, seu εἴδωλον significat. *Non erat autem admodum magni laboris pervetustus ille lusionis modus*, subdit Athenæus; *quoniam in iis apparandis simplex erat Spartanorum frugalitas*. Populari & parum exquisita oratione quosdam fructuum fures imitabantur: aut peregrinum aliquem Medicum præcepta, aut pharmaca ægris propinantem.

Hos vero apud Lacedæmonios appellatos Deceliftas, aliis in regionibus alia habuisse nomina, refert ibidem Athenæus. *Namque Sicyonii illos appellabant Phallophoros: nonnulli* Αὐτοκαβδάλους; *alii, ut Itali*, magnam Græciam scilicet incolentes, φλύακας; *alii Sophistas: Thebani, quamvis assueti multa propriis*

priis nominibus appellare, *Volones*, *seu voluntarios*. Phallophorus proprie erat, qui Phallum gestabat. Erat autem Phallus veretrum, seu virile pudendum, quod de pertica pendulum gerebatur. Sed & pompa ista appellabatur φαλλαγωγία, & περιφαλλία; quique pompam sequebantur φαλλοφόροι. Et præcipuus quidem ille Phallophorus, qui phallum de pertica suspensum gestabat, oppletus fuligine rectà incedebat. Qui verò pompam illam solemnem exequebantur reliqui Phallophori, *personam faciei non admovebant*, *sed hederaceum integumentum circumponebant*, *Serpillo*, *& acantho superinjecto*: *Coronabantur è densis floribus*, *atque hedera ornati amictique læna*, *per mediam orchestram in Scenam transibant*, *ordinatoque rhythmis gressu*, *quædam occinebant carmina*, *quæ* φαλλικὰ ᾄσματα, *phallica cantica appellabantur*. *Quibus recitatis*, *stantes sannionum instar*, *quos vellent deridebant*.

Αὐτοκάβδαλοι *hedera coronati pedetentim*, *ac incessu composito gradientes*, *verba tamquam irrorant*. Nomen autem iis accessit ex eo, quod non præmeditata, sed velut extemporanea dicteria effunderent. Αυτοκάβδαλον γὰρ λέγεται, inquit Brodæus Miscell. lib. 5. cap. 34. τὸ ταπεινὸν, καὶ ἀτελὲς, ἢ αὐτόξεστον, ἢ αὐτοσχέδιον ἐκ μεταφορᾶς τῶν κοντυρίων, ἐν οἷς οὐχὶ ἀπεξέσθη τὸ ἄκρον παρὰ τοῦ τέκτονος, ἐν ᾧ τὸ ξίφος ἐντίθεται.

Jam inter Mimos a Græcis recensebantur & Ithiphalli, & Hilarodi; & Lysiodi etiam, & Magodi. Ithiphalli induebant ebriorum Personas, coronas gestabant, utebantur Manicis violacei coloris, ac tunicis albo ad medium distinctis. Præcingebantur Tarentinorum amictu, qui è mollissima erat lana; quem ad talos usque demittebant. Atque hi per vestibulum, cum ad Orchestræ medium venissent, convertebant se ad Theatrum, & loquebantur.

Hilarodi, (quos etiam Simiodos appellatos fuisse, inquit Aristocles apud Athenæum, quod Simus Magnes. aliis Poetis hilarodus elegantior, atque concin-

cinnior fuerit) virilem candidam vestem induebant: auream coronam gestabant, atque olim quidem soleis, mox crepidis pro calceamentis utebantur. Canebant autem hilaria, fausta, & læta, ut de amoribus, & aliis rebus jucundis, sed condita gravitate quadam tragica: atque idcirco ibidem Aristoxenus, post Tragœdiam, inquit, hilarodiam gravissimam fuisse.

Magodos idem ac Lysiodos fuisse, docet ibidem citatus Aristocles. Magodus enim, inquit, est, qui habitu muliebri viri personam gerit: contra Lysiodus, qui mulieris virili cultu: cætera eosdem versus canunt, & aliis in rebus omnibus nihil differunt. Subdit autem ibidem, & quas Personas isti repræsentent, & quomodo tympanis, & cimbalis fæminæ, vel Mechi, vel lenonis, quandoque & viri ebrii, qui comessatum eat ad amicam. Addit, sæpe etiam sumere comica argumenta, quæ suo adaptent instituto, ita tamen, ut lasciviùs, & obscæniùs omnia repræsentent, quam soleat fieri in Comędia: tandem & illud docet λυσιωδὺς appellatos fuisse, quod ejusmodi dramata ἐν λυσίοις τελεταῖς peragerentur. Μαγωδὺς verò ἀπὸ τȣ͂ οἱονεὶ μαγικὰ προφέρεσθαι, ἢ φαρμάκων ἐμφανίζειν δυνάμεις. Proinde Musicos istorum cantus, lascivos, viles, obscænos, similes omninò arbitrari possumus Medicorum nostri temporis circumforaneorum cantibus, quos vulgò *Ciarlatanos* appellamus.

CA-

CAPUT VIII.

De Mimis Latinorum.

EXpositis speciebus præcipuis Mimorum apud Græcos, ad Latinos descendimus: apud quos celebres illi fuerunt, qui Planipedes audivere. Duplicem hujus nominis etymologiam tradit lib. 3. Diomedes his verbis: *Planipes græcè dicitur Mimus: ideo autem latinè planipes, quod Actores planis pedibus, idest nudis potissimum introirent; non, ut Tragici Actores, cum Cothurnis, neque, ut Comici, cum Soccis. Sive quod olim non in suggestu Scenæ, sed in plano Orchestræ positis instrumentis Mimicis actitabant.* Hoc testimonium ubi attulit Vossius Poet. Inst. lib. 2. cap. 32. *Errat*, inquit, *Diomedes, cum idem planipedem fuisse putat, ac Mimum. nec enim quivis Mimus planipes.* Sed pace tamen tua, Vossi, parùm aptè in præsentia censoriam distringis virgulam in Diomedem. Neque enim Mimum idem esse ac Planipedem, navus ille grammaticus unquam asseruit, ut tute ipse supponis: sed solummodo Planipedem a Græcis vocari Mimum, quod herclè verissimum est. Nam si vel te adstipulatore Mimi omnes fuerunt Planipedes, cur Planipedes Mimi appellari non potuerunt? An quia non omnes Planipedes Mimi? Sed ò bone, malè ne quis homines appellarit animalia, eo quod non omnia animalia sint homines? Quid quod Diomedes non docuit, Planipedem & Mimum idem esse, sed solum asseruit, Planipedem à Græcis vocari Mimum? Equidem si verbum verbo reddere voluisset, Planipedem Græcis χαμαίποδα sonare dixisset. Sed cum inter non paucas Mimorum species, seu formas à Græcis recensitas, ut superiori capite enucleavimus, nullos

ab

ab iisdem χαμαιπόδας appellatos reperisset Diomedes, maluit latinorum Planipedes, generico illi Mimorum nomini respondentes affirmare. Verum hæc ex parergo.

Ad rem quod attinet, Mimorum nomen honestius quidem fuit, quàm Planipedum: quemadmodum & Comœdorum honestius, quam Histrionum. Nam herclè inter Mimos erant & qui Ethologi audiebant, quod mores hominum jocis, sed honestis, exprimerent, atque sententiis etiam gravioribus condirent. Ast vero Planipedes humiliores erant Mimi, utpote qui & argumenta vilissima, & tenuissimas personas referrent. Adeoque Donatus in proleg. suis ad Terentium, *Planipedia*, inquit, *dicta ob humilitatem argumenti ejus, ac vilitatem actorum, qui non cothurno, aut socco utuntur in Scena, sed plano pede*. Plano pede, hoc est nudo, & prorsus excalceato, si credendum est Senecæ, qui Epist. 8. *quantum*, inquit, *disertissimorum versuum inter Mimos jacet? Quam multa Publii non excalceatis, sed cothurnatis dicenda sunt?* Ubi pro excalceatis Mimos intelligit.

Sed melior fortassis est secunda ejusdem vocis etymologia, quam & Diomedes innuit, & probat etiam Donatus his verbis: *vel ideo quod non ea negotia continet, quæ personarum in turribus, aut in cænaculis habitantium sunt, sed in plano, & humili loco*. Planum enim idem quod Græcis χθαμαλὸν, hoc est terræ æquale, vel non multum à terra assurgens: unde dicitur, de plano legere. Atque hinc Vitruvius lib. 6. cap. XI. ædificia plano pede instituta apogæis, & concamerationibus opponit; quod scilicet illa sint terrena atque humilia: adeoque Turnebus advers. lib. 22. cap. 22. *planus pes*, inquit, *est area, humilis pes est locus, cujus area humilis est:* & Ausonius in Mosella:

Quin etiam riguis humili pede condita pratis.

Planipedes igitur dicebantur Mimi, qui non in Orchestra, sed alio humiliori loco agebant, vel qui vi-

vilium, atque in terrenis ædificiis habitantium dicta, & facta imitabantur. Vilitatem istorum Mimorum illa demonstrant, quod calvo, hoc est raso prodirent capite, vili centunculo essent amicti, atque alaparum contumeliis vultum objicerent. Calvos prodire solitos Mimos, testatur Nonius, ad *Calvitur:* ubi *Calvitur*, inquit, *dictum est frustratur, tractum à calvis Mimicis, quod sint omnibus frustratui*. Quare notæ in Nonium: *calvi in Mimis ubique introducti, & semper derisui; ut in palliatis Lenones, & Parasiti*. Hinc in piscatoribus Pomponius:

Quid habes in sirpiculis, calve?

Et in præcone posteriore:

At te Dii omnes cum consilio, calve, mactassint tuo.

Adhæret Arnobius adversus gentes lib. 7. p. 229. ubi, *delectatur* inquit, *ut res est, stupidorum capitibus rasis*. Atque Artemidorus ὀνειροκριτικῶν lib. 1. cap. 22. p. m. 23. ξυρῆσθαι δὲ δοκεῖν τὴν κεφαλὴν ὅλην, πλὴν αἰγυπτίων θεῶν ἱερεῦσι, καὶ γελωτοποιοῖς, καὶ ἐξ ἔθους ἔχουσι ξυρᾶσθαι ἀγαθόν. Scilicet, *radi sibi videri totum caput (exceptis Deorum Ægyptiorum sacerdotibus) & risus movendi studiosis*, hoc est Mimis, *& his quibus mos est radi, bonum*.

De centunculis testis Apulejus in Apologia p. m. 15. ubi, *quid enim*, inquit, *si choragium thymelicum possiderem, num ex eo argumentarere, etiam uti me consuesse tragœdi syrmate histrionis, crotaloque ad Trieterica orgia, aut Mimi centunculo?* Jam verò alapis pervios hujusmodi Mimos testatur Martialis lib. 2. epig. 72. dum ait:

Os tibi percisum, quanto non ipse Latinus
Vilia Panniculi percutit ora sono.

Et Epig. 62. lib. 5.

O quam dignus eras alapis, Mariane, Latini!
Te successurum credo ego Panniculo.

Quo & Juvenalis respexit, dum Satyr. 5. vers. 170. ait:

——— *omnia ferre*

Si

Si potes, & debes; pulsandum vertice raso
Præbebis quandoque caput, nec dura timebis
Flagra pati.

Quos secutus Septimius Florens de spect. cap. 23. *Placebit & ille*, inquit, *qui vultus suos novacula mutat, infidelis erga faciem suam, quam non contentus Saturno, & Isidi, & Libero proximam facere, insuper contumeliis alaparum se objicit, quasi de præcepto Domini ludat*.

Sed si hęc tamen pro veris habenda sunt, errasse credendus est Festus, qui reciniatos Mimos appellat, *Recinium*, verba ipsius sunt, *erat omne vestimentum quadratum. Ii, qui duodecim Tabulas interpretati sunt, esse dixerunt virilem togam, qua Mulieres utebantur, prætextam clavo purpureo: unde reciniati Mimi Planipedes*. Quod si Mimi planipedes reciniati, hoc est toga clavo purpureo prætexta induti; non erant igitur vili centunculo amicti. Sic & Hilarodos superiori capite ostendimus veste candida, & corona aurea indui solitos. non ergo centunculo.

Sed respondendum est, Mimos non unam semper, atque eandem Personam repræsentasse; adeoque non uno, atque eodem semper ornatu usos fuisse. Qui rasi, vili centunculo amicti, caput, ac vultum alapis, & contumeliis objiciebant, propriè erant ii, quos stupidos appellabant. Audiamus Heraldum in suis ad Arnobium animadversionibus ad lib. 7. p. m. 276. ubi, *in γελωτοποιοῖς*, inquit, *quidam stupidorum partes agebant; atque hi tarditatem simulabant in rebus omnibus: erantque proinde simillimi scurris secundarum partium Comœdiarum nostri temporis, qui rusticos quosdam Bergomenses referunt insulsos, tardos, atque ad omnia stupidos*. Atque ex his igitur stupidis erant & Panniculus, de quo Martialis; & alii similes in veteribus Mimis, qui & calvi, & rasi, & verberibus, atque alapis obnoxii. Sed præter hos tamen alii etiam esse poterant, qui paulo graviores, & non ita viles personas in Mimis, & Planipedia re-

repræsentarent: atque etiam non rarò fœminas, quas nil vetat recinia & crocotas gestare, & præcipuè si recinia illa, & crocotæ non equidem novæ, sed vetustiores essent, ac magis detritæ.

CAPUT IX.

De Pantomimis, eorumdemque prima Origine.

MImos olim quidem Comœdiæ partes fuisse, sed è Comœdiæ veluti servitute assertos, ac sui juris factos, quartam poeseos dramaticæ formam constituisse, in superioribus stabilivimus: in qua nempe & cantu, & sono, & versibus adhibitis, res ut plurimum viles, & obscænæ, vilissimarumque personarum mores, & affectus referebantur. Ex Mimis autem istis paulatim exorti sunt Pantomimi, qui omissa voce, & cantu, non canendo aut loquendo, sed pedum, atque manuum agilitate, totiusque corporis variis gesticulationibus facta dictaque hominum, atque integras etiam, si liberet, fabulas repræsentabant. Dicti autem fuerunt Pantomimi, eo quod πάντα imitarentur: adeoque non viles tantum Personas, sed graves etiam ac tragicas; idque non voce, & gestu, quemadmodum Mimi, sed solis gesticulationibus. Adeoque Cassiodorus de Pantomimis hisce loquens lib. 1. variarum, epist. 20. *Hanc partem*, inquit, *Musicæ disciplinæ mutam nominavere Majores, scilicet quæ ore clauso manibus loquitur, & quibusdam gesticulationibus facit intelligi, quod vix narrante lingua, aut scripturæ textu possit agnosci*. Quo vergit & illud Simonidis apud Plutarchum lib. 9. sympos. cap. ultimo p. m. 748. qui Poesim quidem loquentem saltationem, hanc verò ta-

tacitam poesim nominavit. Saltationem hanc pantomimicam, prioribus quidem temporibus ignotam, ab Augusto primum in Urbem invectam, opera Pyladis, & Bathylli uso, plerique atque ii quidem non spernendæ authoritatis affirmant. Suidas ad ὄρχησις παντόμιμος. Ταύτην, inquit, ὁ Αὔγουστος Καῖσαρ ἐφεῦρε, Πυλάδου, καὶ Βαθύλλου πρῶτον αὐτὴν μετελθόντων. Et in Ἀθηνόδωρος. κατὰ δὲ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ait, ἡ παντόμιμος ὄρχησις εἰσήχθη οὔπω πρότερον οὖσα. Ac eisdem ferè verbis & Zosimus idem repetit de Augusti imperio, & Zonaras lib. I. Hisque omnibus authoritate prior Athenæus lib. I. cap. 17. Pyladem, & Bathyllum hujusce saltationis authores agnoscit; qui sanè Augusti tempore celeberrimi Romæ fuerunt histriones. His verò non subscripsit modo Lipsius, sed in suis ad Tacitum Commentariis cap. 54. se hanc rem primum advertisse, gloriatur. Rationem hujusce rei politicam comminiscitur Vossius lib. 2. Poet. Inst. c. 37. p. m. 179. nempe ut animos eorum, qui libertatem rigidius amarent, emolliret rebus ludicris; adeoque non modo histriones verborum immunes esse jussit, quod prius aliter fuerat, sed etiam Pantomimorum artem antea incognitam primus in Urbem induxit.

Verum ut ab hoc ultimo exordiamur: Augustum quidem spectaculorum & assiduitate, & varietate, atque magnificentia omnes antecessisse, cap. 43. testatur Svetonius, dum ait: *Studio spectandi, & voluptate, qua teneri se neque dissimulavit unquam, & sæpè ingenuè professus est*. Nunquam autem ego dicerem, Ludos, aut saltationes pantomimicas Augustum invexisse, ut rigidiores libertatis amatores iis ludicris cicuraret, aut populum dulcedine otii ad parendum pelliceret. Nota jam erat omnibus, etiam ante Augustum, Romani Populi θεατρομανία, atque nimium in omne genus Ludorum studium. Tacitus sanè, non is herclè malus politicorum consiliorum interpres, Pantomimis non perfunctoriam operam Augustum dedisse, testatur; non ut emolliret populum,

 sed

sed potiùs, ut se civilem, ac popularem ostenderet, iisdemque vulgi studiis obnoxium, atque ut Mœcænati gratificaretur. Verba ipsius sunt ex 1. Annalium Libro cap. 54. *Indulserat ei ludicro*, nempe Pantomimorum, *Augustus, dum Mecænati obtemperat effuso in amorem Bathylli: neque ipse abhorrebat talibus studiis, & civile rebatur misceri voluptatibus vulgi*. Et licet immunes verberum histriones jusserat, ea fortè ratione id fecit (ut suspicatur Marcellus Donatus in suis ad Svetonium notis ad cap. 45.) ut in publicis spectaculis, præsertim Scenicis, liberè publica, & privata malefacta redarguere possent, ex quo homines erubescere, pudereque discerent. Quam Donati conjecturam confirmant quæ alias adversus petulantiores histriones severè animadvertit Augustus. Teste namque eodem Svetonio cap. 45. *Histrionum licentiam adeò compescuit, ut Stephanionem togatarium, cui in puerilem habitum circumtonsam Matronam ministrasse compererat, per trina Theatra virgis cæsum relegaverit: Hylam pantomimum, querente prætore, in atrio domus suæ, nemine excluso, flagellis verberaverit: Et Pyladem Urbe, atque Italia submoverit, quod spectatorem, a quo exsibilabatur, demonstrasset digito, conspicuumque fecisset*.

Verum age, illud prius exactiori trutina pensitemus, an Pantomimica saltatio, & artificium temporibus Augusti primùm inventa, atque invecta fuerit, vel longe antiquior Augusto extiterit. Et antiquiorem quidem Augusti sæculo extitisse, exinde probat Bulengerus tractatu de Theatro, quod Lesbonax Mythylenæus author vetustissimus, ὀρχηστὰς χειροσόφους noverit; atque ita illos appellarit, qui manuum agitatione res imitarentur, hoc est Pantomimos. nil enim magis proprium Pantomimi, quam τὰ λεγόμενα ταῖς χερσὶν δεικνύειν, scilicet manibus verba expedire: quorum proinde digitos linguosos, aut loquaces audivisse scimus. quin imò καὶ ἤει ὅλη τὴν θέλω αὐτῶν, addit Lucianus pag. mihi 137. ex quo rem de-

desumpsit Bulengerus, ὡς βέλτιον ἀναστρέφων κατὰ τοῦ θεάτρου.

Verum cũ Lesbonax iste Mythylenęus Philosophus temporibus Augusti floruerit, teste Suida; ipsius testimonio vix evincitur, χειροσοφίαν istam, seu pantomimicum artificium Augusti ævo antiquius extitisse. Hanc eandem rem clarissimus Salmasius in suis ad Vopiscum notis p. m. 496. Quintiliani testimonio probari, author est; qui scilicet Chironomiam antiquissimam fuisse, docet. Verba Quintiliani sunt ex 11. cap. 1. lib. p. m. 96., atque ita se habent: *Cum præsertim Chironomia hæc, quæ est, ut nomine ipso declaratur, lex gestus, & ab illis heroicis temporibus orta, & à summis Græciæ viris, & ab ipso etiam Socrate probata, a Platone quoque in parte civilium posita virtutum, & a Chrysippo in præceptis de Liberorum educatione compositis non omissa.* Verum cum Chironomia non sit semper cum saltatione conjuncta (nam apud Xenophontem in symposio quidam didicisse se quidem, ait, χειρονομεῖν, non autem ὀρχεῖσθαι: ἐξ αὐτῆς, verba ipsius sunt, ἐλθὼν οἴκαδε, ὀρχούμην μὲν οὔ. οὐ γὰρ πώποτε τοῦτ' ἔμαθον. ἐχειρονόμουν δέ, ταῦτα γὰρ ἠπιστάμην.) Chironomiam istam antiquissimam asserere quis poterit, sed non quæ cum saltu esset conjuncta. Certè χειρονομία, si vim græcę vocis exprimere velimus, nil aliud est, nisi manuum certus cum lege motus: atque idcircò legem gestus optimè vertit Fabius. cum enim maxima pars gestus in manu sit posita, legem motus manuum legem gestus appellavit. Esto, hæc lex motus manuum fuerit antiquissima, atque ab ipsis heroicis temporibus & usurpata, & tradita; non hinc clarè deducitur, paris etiam antiquitatis esse χειρονομίαν illam ὀρχηστικὴν, legem scilicet saltationis gesticulatricis, quæ Pantomimorum erat propria. Validiùs propositum demonstrat idem Salmasius ibidem ex illo Telesia, seu Teleste, quem refert Athenæus lib. 1. πολλὰ ἐξευρηκέναι σχήματα, ἄκρως ταῖς χερσὶν τὰ λεγόμενα δεικνύσαις; scilicet, *multa invenisse*

nisse schemata , & manibus omnia , quæ dicerentur , graphicè ostendisse . Namque hunc eundem Telestem adeò præclarum Saltatorem fuisse , ibidem testatur Athenæus, ut cum τὰς ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας desaltaret, φανερὰ ποιῆσαι τὰ πράγματα δι' ὀρχήσεως , quæ in illo scilicet Dramate agerentur , omnia gestibus expresserit , ac veluti spectatorum oculis supposuerit . Namque ex his ars ista pantomimica , quæ res saltibus , ac gestibus , sine voce , exprimebat , tantò antiquior temporibus Augusti deducitur , quantò fuit Æschylus Augusto antiquior.

Sed rem hanc tamen non alius mihi clarius demonstrat Aristotele . Part. namque 5. Poet. suæ , αὐτῷ δὲ τῷ ῥυθμῷ μιμοῦνται, inquit , χωρὶς ἁρμονίας οἱ τῶν ὀρχηστῶν . καὶ γὰρ οὗτοι διὰ τῶν σχηματιζομένων ῥυθμῶν μιμοῦνται καὶ ἤθη , καὶ πάθη , καὶ πράξεις. quæ latinis auribus sic sonant : *Numero verò ipso seorsum ab harmonia imitantur Saltatores : quandoquidem hi gesticulationis numerosæ varietate mores , perturbationes , actionesque imitantur* . Ergo inde usque ab Aristotelæis temporibus noti erant Saltatores , atque Histriones , qui & actiones , & perturbationes , & mores hominum sola gesticulationis numerosæ varietate exprimebant . Quid autem aliud erant Pantomimi: seu quid aliud Pylades unquam , aut Bathyllus præstitit , quam ut mores , actiones , ac perturbationes hominum variis motibus , ac gestibus repræsentarent ? Quod si hoc artificium jam à temporibus Aristotelis fuit notissimum , falluntur qui temporibus Augusti inventum existimant.

CA-

CAPUT X.

Sententia Salmasii expenditur.

ERuditissimus Salmasius loco supracitato, asserens & ipse ore rotundo, illos tota re falli, qui putant, ante Augusti tempora nulla Pantomimicæ saltationis extitisse vestigia, quæ scilicet manibus loqueretur, & omnia effingeret gestibus, *Quid verò*, inquit, *illis opponemus, qui ejus inventorem Pyladem perhibent?* Statimque respondet: *Interpretandi nobis sunt, non refutandi. Nam & verum illi dixerunt, si rectè capiantur. Saltatio qualis Augusti temporibus in Scena versabatur, & quæ post illa tempora passim viguit, quæque nihil amplius commune, aut conjunctum habebat cum Comędia, atque Tragędia, sed seorsim in Orchestram veniebat, inventum procul dubio Pyladis fuit, & Bathylli: Res verò ipsa, & ars illa, saltandique modus, quo omnia quæ dicerentur, manibus expediebantur, quoque ipse etiam Pylades in sua saltatione usus est, longe ante Pyladem nota Scenæ, & in usu posita fuere; sed in Tragędia tantum, & Comędia, & Satyris locum habebant: nusquam enim sola per se ante id tempus* ὄρχησις *in Orchestra comparuerat. Primus Pylades Saltationis artem à Tragędia, & Comędia separatam in Scenam Latinam introduxit.* Hactenus Salmasius.

Enim verò quemadmodum hac in re non possum non mentem commendare Salmasii (Benigni namque semper Lectoris est in meliorem partem sensum interpretari Auctorum: præsertim verò si veteres fuerint, atque nobilis, & non surdæ famæ) ita ejusdem sententiæ, atque interpretationi subscribere non valeo: quamvis in illam Vossius, Josephus Scaliger in suis ad Manilii lib. 5. notis, atque alii recentio-

res eruditissimi pedibus iverint. Primò namque Italicę Saltationis, nempè Pantomimicæ, inventorem Augustum, hoc est Pyladem sub Augusto, disertis, atque sonantibus verbis asserit Suidas. τὴν παντόμιμον ὄρχησιν, inquit, Αὔγουστος Καῖσαρ ἐφεῦρε, πυλάδου, καὶ βαθύλλου πρῶτον αὐτὴν μετελθόντων. Sed artem illam, atque saltandi modum longè ante Pyladem Scenæ fuisse notum, tute ipse fateris: qui igitur ab errore unquam vindicabis Suidam, qui Pyladem, & Bathyllum ejus inventores disertè pronunciat? Audio quid reponis. Pylades atque Bathyllus primi saltationem illam extra Tragœdiam, atque Comœdiam in Scenam Latinam induxerunt. Et hoc quidem quam verum sit, statim expendemus. Sed amabo te, num ne Pylades, atque Bathyllus hanc unam ob causam illius saltationis inventores dici potuerunt, quod illam solùm extra Tragœdiam, atque Comœdiam saltaverint? Profectò hæc longe diversissima sunt, saltationem pantomimicam invenisse, atque illam jam inventam, atque usu in Scenam receptissimam, & notissimam ab Tragœdia, & Comœdia separasse. Debuerat igitur Suidas, & qui Suidę subscripserunt; debuerat, inquam, asserere, Pyladem, atque Bathyllum omnium primos separatim ab Tragœdia, & Comœdia illam desaltasse; non verò illius inventores fuisse.

Sed utinam alicujus saltem veteris authoris testimonio rem hanc, quam adstruebat, confirmasset Salmasius: Pyladem nempè omnium primum fuisse, qui saltationem Pantomimicam extra Tragœdiam, atque Comœdiam in Scenam Latinam introduxerit. Equidem fateor, Salmasium non suæ modo ætatis, sed omnis ante se memorię nulli philologorum eruditione secundum: sed dum de re antiquissima agitur, an sola ipsius authoritas satis sit ad veritatem aliquam confirmandam, ac statuendam, dubius hæreo. Et tamen nullum veteris authoris testimonium adducit, qui vel hoc saltem asserat, Pyladem,

dem, atque Bathyllum extra Tragœdiam, atque Comœdiam pantomimicam saltationem in Scenam Latinam introduxisse. Videant modo, quibus esse corculis datum est, an ex hoc effato, quod nullius veteris Scriptoris authoritate fulcitur, possit illud deinde ritè deduci, Pyladem atque Bathyllum veros idcircò pantomimicæ saltationis inventores fuisse.

Sed quoniam, ad hujus rei plenissimam fidem, satis forte fortuna aliquibus videri possit eruditissimi Salmasii authoritas; curatiùs examinare non abs re fuerit, an, & quantum cum veritate consentiat. Ait igitur Vir præclarissimus, ante Pyladis tempora nunquam solam per se ὄρχησιν in Orchestra comparuisse. Ast ego ante Tragœdiam omnem, atque Comœdiam saltationem in Scena Romana visam fuisse, reperio. Testem profero, non authorem ex trivio, sed omni majorem exceptione Livium, qui Dec. 1. lib. 7. Scenicorum Ludorum primam originem exponens, hęc habet: *Ludi quoque Scenici, nova res bellicoso populo, inter alia cęlestis iræ placamina instituti sunt. Cæterum parva quoque (ut fermè principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit. Sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu, Ludiones ex Etruria acciti ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus more thusco dabant.* En igitur, quid primum in Romana illa atque omnium antiquissima Scena comparuerit. Nullum carmen, nullus imitandorum carminum actus: adeoque non fabula ulla, aut Comica, aut Tragica. nam hę sine carmine non subsistunt: sed Ludiones Etrusci, ad Tibicinis modos saltantes. Atque post hos, paulatim deinde, testatur idemmet Livius, paulatim, inquam, & Satyrę modis impletę, &, Auctore Andronico Livio, argumentis fabulę insertę; atque tunc Tragœdia, & Comœdia introductæ. Et dici ne igitur, aut affirmari umquam poterit, nusquam ante Pyladis tempora ὄρχησιν in orchestra comparuisse, si, teste Livio, omnium primam ex Ludis Scenicis ὄρχησιν Ro-

Romani ſpectaverunt? Neque enim, opinor, quis ſanę mentis arbitrabitur, ſaltationem illam Ludionum Ethruſcorum non in Scena, aut extra orcheſtram exercitam. nam licet

Tunc neque marmoreo pendebant vela theatro,
Nec fuerant liquido pulpita rubra croco;

At ſaltem, quod de primis ludis ab Romulo in raptu Sabinarum editis affirmat Ovid. de Arte lib. 1. v. 103.

Illic, quas tulerant nemoroſa palatia, frondes
Simpliciter poſitæ; Scena ſine arte fuit. &c.
Dumque, rudem præbente modum tibicine Thuſco;
Ludius æquatam ter pede pulſat humum.

Sanè cum ludi ſcenici à Scena nomen deſumpſerint; quando primum Romæ ſpectari cęperunt, extra ſcenam editi non ſunt. Sed primò ſpectati ſunt, cum Ludiones Etruſci ad Tibicinis modos ſaltarunt. igitur ſaltatio illa in Scena edita eſt. Adeoque manifeſtum eſt, τὴν ὄρχησιν, etiam ante introductas Tragœdiam, & Comœdiam, in Scena latina apparuiſſe.

Enimverò ſubſecutis temporibus Mimi atque Saltationes partes eſſe cœperunt Comędiæ atque Tragœdiæ: ſed partes tamen extrinſecus advenientes, atque acceſſoriæ: adeoque ita ſeparatæ, ut, etiam extra illas, facillimum fuerit eaſdem exerceri, atque etiam in ſcenam deſcendere. Nimirum cum Latinæ Comędiæ, Diomede teſte lib. 1. Choros non habuerint; atque inde uſque ab Andronici Livii temporibus, authore Livio, diverbia tantum Poetarum vocibus eſſent relicta; Poetæ quidem diverbia, hoc eſt actus ipſos fabularum recitabant: hos autem inter actus, exhilarandorum auditorum ergo, ſublato choro, Mimi primum fuerunt introducti. ſed poſtquam hi quoque per ſe ſtare maluerunt, cantica ſucceſſere: in quibus inter ſingulos actus tibiis paribus, vel imparibus canebatur. Patet igitur, Mimos, & Pantomimos, atque ſaltationes etiam iſtas, de qui-

quibus in præsentiarum est sermo, partes quidem Dramatum fuisse, sed accessorias; adeoque ab eorumdem Dramatum constitutione adeò separatas, ut facilè etiam per se stare quiverint.

Quid verò si illud etiam demonstravero, longè ante Pyladis, & Augusti tempora Mimicas, & Pantomimicas saltationes ab Tragędia, & Comędia fuisse separatas? Enim verò Mimi, & Pantomimi tunc à Comędia, & Tragędia separati sunt, cum in eorumdem locum cantica successerunt. Id verò quando contigerit, ex Suetonii fragmento exponit nobis Diomedes lib. 3. cap. de variis poematum generibus. ibi namque docet, separationem Mimorum ab Tragœdia, & Comędia ab illo tempore factam fuisse, quo pro Mimis cantica successere, atque tibiæ pares, & impares. *Hujus enim rei*, inquit Diomedes, *indicia produnt nobis antiquæ Comędiæ; in quibus inveniemus actus tibiis paribus, aut imparibus, aut Sarranis*. Sed herclè longè ante Pyladis ætatem tibiæ pares, aut impares in Comędiis esse cœperunt. Nam Terentianæ fuerunt hujusmodi: & tamen Terentius floruit intra primi, & secundi belli punici tempora. ergo ex tunc Mimi, & Pantomimi à Comœdia, & Tragœdia separati sunt. Non igitur id evenit sub Augusto ex Pyladis, & Bathylli nova institutione, & professione, ut asserit Salmasius, inquiens, eosdem primos saltationem a Tragędia, & Comędia segregatam artificio suo vindicasse, & separatam in Scena actitasse.

Sed esto, dicet hic aliquis, Mimi, & Pantomimi ex tunc à Comœdia, & Tragędia separati fuerint: non tamen ex tunc in Scenam latinam comparuerunt: sed solus primusque Pylades, Augusti tempore, illos in Orchestram invexit. Verum si Mimi, & Pantomimi tunc genus quoddam Dramaticę imitationis per se constituerunt, cum à Comœdia, & Tragędia separati sunt, profectò in Scenam etiam & Orchestram, non minus quam reliqua Dramatum ge-

genera, spectari debuerunt: aliter enim Dramaticæ atque scenicę imitationis genus, atque quartum ab Satyra, Comœdia, & Tragœdia distinctum minimè fuisset. Sed & ratio id ipsum validissimè persuadet. Nam si Mimi ideò à Comœdia separati sunt, quia in artificio suo cæteris inferiores non erant; adeoque iis servire dedignabantur; qui deinde Theatrum ac Scenam aliis relinquere aut potuerunt, aut debuerunt? Profectò decedere campo, illumque adversario relinquere, est se victum atque inferiorem fateri. Non igitur cęteris scenicis artificibus Scena cessissent tunc, cum se illis nihilo inferiores jactitabant.

Equidem saltandi, cantandique studium, adeoque histrionicam universam honestissimo loco habitam Romę fuisse, reperio, inter duo illa bella punica; adeoque quo potissimum tempore mores optimi Romę floruerunt. Do testem Furium Albinum antiquitatis peritissimum, apud Macrobium lib. 2. Satur. cap. X. ubi hęc leguntur: *Inter illos*, scilicet Romanos veteres, *saltatio certatim vel ab honestis appetebatur. Ecce enim (ut ab illo ordiar tempore, quod fuit optimis moribus) inter duo bella Punica ingenui: quid dicam ingenui? filii Senatorum in ludum saltatorium commeabant, & illic crotala gestantes saltare discebant. Taceo, quod Matronæ etiam saltationem non inhonestam putabant; sed inter probas quoque earum erat saltandi cura: dummodò non curiosa usque ad artis perfectionem.* Nobilium verò filios, & quod dictu nefas est, filias quoque virgines inter studiosa exercitia numerasse saltandi meditationem, testis est Scipio Africanus Æmilianus, qui in oratione contra legem judiciariam Tiberii Gracchi sic ait: *Docentur præstigias inhonestas, cum cynedulis, & Sambuca, psalterioque. Eunt in ludum histrionum, discunt cantare: eunt, inquam, in ludum saltatorium, inter cynedos virgines, puerique ingenui. Hæc cum mihi quisquam narrabat, non poteram animum inducere, ea li-* be-

beros suos, homines nobiles docere. sed cum ductus sum in ludum saltatorium, plus medius fidius in eo ludo vidi pueris, virginibusque quingentis. Et quo igitur tempore Cynedi, hoc est Pantomimi (ita namque communiter appellabantur, propter lascivas, ac turpes gesticulationes) quo, inquam, tempore Cynedi ludos saltatorios publicè habebant; atque adeò exaggerato discipulorum numero, ex pueris, virginibusque ingenuis, atque matronis confecto, coronabantur, quibus effectum erat, ut ars illa honestissima censeretur; illo tempore Scena eosdem abstinuisse quispiam arbitrabitur, atque non in Orchestram comparuisse, ut artis suæ specimen ederent, atque magis, magisque ad se, & ludos suos frequentandos juventutem allicerent? Ego verò mihi videor jure quin imo meritissimo existimare, non alio magis tempore Pantomimos Scenam frequentasse, atque in ludis Scenicis principatum quæsivisse, quam quo tanto studio intentam sibi, atque obnoxiam utriusque sexus nobilitatem intuebantur.

Sed age, Salmasi: vis controversiam istam dirimendam ipsimet Pyladi relinquamus? Non repugnabis, opinor. ecquis enim alius certius nobis exponet, quid Pylades invenerit, aut in Romanam Scenam invexerit, quam ipsemet Pylades? Igitur mecum adire quæso ne pigeat Macrobium lib. Saturn. 2. cap. 7. p. m. 347. ubi loquens de Pylade, *Hic*, inquit, *quia ferebatur mutasse rudis illius saltationis ritum, quæ apud majores viguit, & venustam induxisse novitatem; interrogatus ab Augusto, quę saltationi contulisset*, quid, quæso, respondit? Forte ne saltationem pantomimicam invenisse, ut asserit Suidas? An ab aliis inventam primum in Scenam latinam invexisse, ut tu, Salmasi, contendis? Nihil minus. Respondit enim versiculo ex Iliad. K ab Homero petito.

Αὐλῶν, συρίγγων τ' ἐνοπὴν, ὅμαδόν τ'. . . . .

Tibiarum, fistularumque sonum, & multitudinem . . . . .

Egre-

Egregiè ſanè, & verè. Nam ante Pyladem Mimi ad Tibicinis cantum ſaltabant: ſed is plures adhibuit Tibicines. Deducitur id ex Luciano, dum Pantomimum Ajacem ſaltantem deſcribit p. m. 148. ἑνὸς τῶ, inquit, τῶν ὑπαυλέντων τὸν αὐλὸν ἁρπάσας. Scilicet, *unius quidem ex tibia canentium tibia arrepta*. Ergo plures aderant Tibia canentes: Pyladis inventum, à quo morem & reliqui ſumpſerant. Primus inſuper fiſtulas præcinere ſaltantibus juſſit. Ita Euſebius in Chronico: *Pylades Cilix Pantomimus* πρῶτος τὰς σύριγγας, καὶ τὸν χορὸν ἑαυτῷ ἐπᾴδειν ἐποίησε. hoc eſt, *primus fiſtulas, & Chorum ſibi concinere fecit*. Ex quibus, Chorum etiam in ſaltatione Pyladem adhibuiſſe, conſtat. Quod & ipſe deſignavit illis homerici verſiculi verbis ὁμαδόντ᾽ . . . . . quibus τὴν τοῦ χοροῦ ὁμοφωνίαν intellexit: hoc eſt Choraulem cum ſeptem cantoribus: pro quo citat Salmaſius Hygini teſtimonium ex Mythologia. Pythaules, qui Pythia cantaverat, ſeptem habuit Palliatos, qui voce cantarent: unde poſtea appellatus eſt Choraules.

Ex quibus omnibus colligendum igitur eſt, Saltationem Pantomimicam non fuiſſe Pyladis inventum: nec ab ipſo primum extra Comœdiam, & Tragœdiam in Scenam latinam invectam: ſed magis excultam, atque exornatam, atque cum tibiis pluribus, fiſtulis, atque choro exhibitam. Ratione cujus novitatis, & majoris etiam fortaſſis in ſaltando dexteritatis, & concinnitatis adeo commendatus eſt, ut Inventor illius ſaltationis per hyperbolem audiverit.

CA-

CAPUT XI.

Prima Pantomimorum origo diligentius exponitur.

DUo in ſaltatione palmaria ineſſe, author eſt nobis Philoſophus Poet. ſuę part. 5. quod ſolo rhythmo, abſque harmonia imitationes conficiat: adeoque certa quadam, juſta atque concinna temporis menſura motus ſuos diſtinguat: quodque numeroſa iſta motuum, atque geſticulationum varietate mores, actiones, ac perturbationes repræſentet. Jam verò cum Pantomimica ſaltatio ſupra communem ſaltationem ita acceptam, ac definitam nil addat aliud, quam majorem quandam ἐνάργειαν, atque concinnitatem, & dexteritatem in exprimendis moribus, perturbationibus, atque actionibus humanis cujuſvis generis perſonarum; ſicque propterea nil aliud, niſi perfectior quędam, ac magis artificioſa, omnibuſque numeris abſoluta ſaltatio; profectò ejuſdem origo prima ex primis ipſius ſaltationis principiis repetenda eſt.

Porro ſaltationem non novitium quoddam inventum extitiſſe, aut avorum abavorumque noſtrorum tempore fuiſſe uſurpatam; ſed antiquiſſimam rerum omnium extitiſſe, utpote mundo ipſi coævam, atque cum Amore Deorum antiquiſſimo exortam, author eſt Lucianus libel. de ſaltat. ſub ipſum ferè initium pag. m. 98. Namque εἴγε τ' ἀληθέστερα, verba ipſius ſunt, ὀρχήσεως πέρι γενεαλογοῦντες, ἅμα τῇ πρώτῃ γενέσει τῶν ὅλων φαῖεν ἄν σοι καὶ ὄρχησιν ἀναφῦναι, τῷ ἀρχαίῳ ἐκείνῳ ἔρωτι συναναφανεῖσαν. Scilicet, qui ſuper ſaltationis ortu quam veriſſima perſcrutati ſunt, affirmant, illam una cum Mundi, ac omnium rerum

ge-

generatione natam esse, & cum Amore Deorum il-lo vetustissimo in lucem prodisse. Profectò Amorem Deorum omnium antiquissimum exinde Phedrus apud Platonem in symposio deducit, quod ipsius Parentes prorsus ignorentur. *Quod magnus Deus sit*, verba sunt Phedri, *& hominibus atque Diis admirabilis Amor, id jam compertum est sæpius cum in aliis, tum in iis, quæ ad ejus originem spectant præcipuè. Neque enim me præterit, esse quidpiam præclarum, inter antiquiores Deos recenseri: Amoris autem parentes neque sunt, neque ab ullo vel privatorum, vel Poetarum, quinam fuerint, dicuntur.* Hinc Amorem ex illa primigenia, *& informi materia, Chaos appellata*, educit *Hesiodus in Theogonia*. Quod si cum Amore saltatio in lucem prodiit, profectò antiquissima & illa fuit; atque primigeniæ illi materiæ, adeoque rerum omnium generationi coæva, ut vult Lucianus. Qui in hanc eandem rem ingeniosissimè subdit, primum saltandi exemplar ab sideribus & Planetis homines desumpsisse. *Etenim ipsa*, inquit, *siderum chorea, & errantium cum non errantibus conjunctio, eorumdemque modulata, atque concinna participatio, & illa bella tam præclarè instituta harmonia, primigeniæ saltationis argumenta fuere, & indicia certissima.*

Alii una cum religione, ac rebus sacris saltationem exortam affirmant. nulla enim antiquitus erant sacra, in quibus non saltaretur. Musæum atque Orpheum præcepisse, referunt Græci, ut omnia sacra, atque initiationes cum rhythmo & saltatione fierent. Ducebant autem antiquissimi illi Ethnicorum choreas circa aras fumantes, ut inquit Donatus in prolegomenis ad Terentum: modò quidem ab earumdem parte sinistra ad dexteram, quo motum cęli ab Oriente in Occidentem referebant: Mox à dextera redibant ad sinistram, ut errantium stellarum cursum exprimerent. Hanc autem fuisse rationem, propter quam in religionibus saltationem

ad-

adhiberent, inquit Servius ad illud Eclog. 5. v. 73. *Saltamus Satyros*: quod *nullam majores nostri partem corporis esse voluerunt, quæ non sentiret religionem. Nam cantus ad animam, saltatio ad mobilitatem pertinet corporis*. Quod si cum religionibus igitur, ac primis sacris orta saltatio est, quis ejus antiquitatem, aut primam originem expediet?

Tandem alii Erato Musam saltationis fecerunt inventricem. Alii antiquissimi illius temporis decantatos Heroas, saltandi studio exercitatissimos, ex hac ipsa re artem fecisse autumarunt. Cæterum cum quatuor antiquissima saltationum genera in veterum scriptorum monumentis passim occurrant: Sacrum, seu mysticum ac divinum; quod nempe in sacris, atque religiosis celebritatibus erat in more: Militare, Convivale, atque Theatricum; Pantomimica autem saltatio ad Theatricum dubio procul ὀρχήσεως genus pertineat; hujus potissimum primam originem eruere, præsentis instituti scopus esse debet. Cumque Pantomimica saltatio gestibus, motibus variis corporis, ac nutibus mores, perturbationes, atque actiones cujusvis hominum generis repræsentaret; non defuerunt, qui primam ejus originem ab Herone Siciliæ Tyranno deducerent. Is enim cum Populo mutuis colloquiis interdixisset, ut suam meliùs Tyrannidem stabiliret; sensus & cogitationes suas, quas vocibus exponere vetitum erat, nutibus ac gestibus aperire studuerunt. Quæ deinde necessitas in artem pulcherrimam, ac vetustissimam multiformium saltationum abivit. Verùm quidquid sit de hac historia, cujus veritatem exagitare non vacat: si necessitas illa sensus, & cogitationes exprimendi per nutus, & gestus artem gesticulatoriæ saltationis parere potuit, aut debuit, profectò multo antiquior ars ista fuisset. Nam si non primi ipsi Parentes; herclè post Turris illius Babylonicę exędificationem, atque confusionem linguarum non potuerunt homines nova constituere idiomata, atque

que

que talibus vocibus vim ita significandi impertiri, nisi nutibus, ac gestibus, ac demonstratione rebus obiter occurrentibus applicata, internos suos sensus, & cogitationes sibi mutuò aperuissent. Ergo indè usque a prima linguarum institutione, prima hujusce pantomimicæ saltationis fundamenta apparere debuissent.

Ingeniosius multò hujus saltationis primus author dici potest ille fabulis decantatus Proteus. *Nam vetus illa fabula*, inquit Lucianus, lib. jam sæpius citato de Salt. p. m. 106. *Proteum Ægyptium, nihil aliud quam saltatorem eximium, mihi planè confirmare videtur, hominem effingendi, imitandique peritum; quique semet in varias rerum facies mutare, ac transformare potuerit: ut modò in aquas tenues dilapsus abiret, imitando; mox ignis celeritatem, & vehementiam agilitate corporis; mox Leonis immanitatem, ac Pardalis impetum; deinde arboris motum flexibilem; postremò quidquid collibuisset, exprimeret. Cæterum fabula eas Protei proprietates ad inusitatiorem opinionem detorquens, eam ejus naturam commenta est, quasi ea quoque fieret, quæcumque saltandi artificio imitaretur.* Sanè si hæc pro veris haberi possent, atque propter hanc saltandi excellentiam in omnium rerum formas abire Proteus dictus est; haberemus Pantomimorum omnium Protocoryphęum Proteum. Verùm cùm hæc fabularum ludibria oleant; ut ad verum propiùs prima theatricæ saltationis origo eruatur, ad naturam potius humanam, aut ego fallor, recurrendum est.

Igitur egregius vir ingenio Aristoteles lib. suo de Poet. cap. 4. κατὰ φύσιν δὲ ὄντος ἡμῖν τοῦ μιμεῖσθαι, καὶ τῆς ἁρμονίας, καὶ τοῦ ῥυθμοῦ (τὰ γὰρ μέτρα ὅτι μόρια τῶν ῥυθμῶν ἐστι, φανερὸν) ἐξ ἀρχῆς οἱ πεφυκότες πρὸς αὐτὰ μάλιστα, κατὰ μικρὸν προάγοντες ἐγέννησαν τὴν ποίησιν ἐκ τῶν αὐτοσχεδιασμάτων. hoc est: *Cum sit nobis naturalis imitatio, & harmonia, & rhythmus (metra enim particulas esse rhythmorum, manifestum est) initio qui maxime natu-*

ra

ra ad ea facti erant, *progrediendo paulatim*, *à rudimentis illis Poeticen genuerunt*. Arbitror igitur, qua ratione, ex imitandi naturali ſtudio, atque ex naturali itidem propenſione ad harmoniam, & cantum, extemporalia quædam modulamina, atque ἄῤῥυθμα potius, quam ἔμμετρα cantica exorta ſunt; quibus paulatim ad limatos, atque politos verſus perventum eſt, atque ars ipſa Poetica orta, exculta, atque perfecta: ita ex non abſimili naturali proclivitate ad rhythmum, homines, inconditos primum quoſdam ſaltus edidiſſe, atque paulatim ad choreas numeroſa varietate concinnas fuiſſe progreſſos. Nimirum homines omnes, impulſu naturæ, cum in adverſis, tum etiam in ſecundis rebus, & animo, & corpore commoveri apti nati ſunt, atque varios motus & geſtus edere. Hos autem naturales motus & geſtus ex peculiari propenſione ad rhythmum curioſiùs obſervando, artificioſus quidam numerus paulatim iis tributus eſt, ex quibus choreæ, atque ſaltationes fuerunt exortæ. Et quemadmodum in Poetica factum eſt, advertente Philoſopho; ut qui nati ad graviora & auguſtiora erant, graves, atque præclaras talium quoque hominum imitarentur actiones; qui verò ad humiliora, vilium & improborum (ex quo duo potiſſimum Poeſeos genera exorta ſunt, unum quidem totum grave, ac ſerium, quod Deorum hymnos, atque Heroum laudes complectebatur: alterum verò joculare, & ridiculum, quod Mimos, Satyros, & Phallica ſub ſe continebat) ita & in ſaltatoria, ſuo ſinguli genio obſequentes, qui ſerii magis erant, & graves, ad Hormos, & Pyrhicas, martiales ſcilicet quaſdam ſaltationes abierunt: alii verò, qui ſequiori erant ingenio, atque ad turpitudines, & laſciviam propenſi, ad Jonicas , & Sicinnides, obſcœnas ſcilicet , atque ridiculas choreas converterunt ſe ſe. Καὶ πάλιν: quemadmodum in Poeſi, Deorum hymni, & carmina in eorumdem laudem modulata vel ipſis paſtorum Idilliis, atque Eclogis

 fue-

fuerunt antiquiora; adeoque Poesis ipsa inter altaria, atque Deorum sacra exorta est: ita quoque primi saltus, atque choreæ circa fumantes Deorum aras visæ sunt. Prisci enim illi homines, Agricolæ nempè, institutis in honorem Deorum diebus festis, eorum encomia musicis modulationibus efferebant: ita circa eorumdem aras, cum ab ortu ad occasum, vel ab occasu ad ortum ultrò citroque in chori formam moverentur, choros produxerunt. Mox in Dionysiacis sacris, & Enascoliis, fecibus perunčti, in útres insiliebant, vel per ignes trajiciebant. Atque hinc Tibul. lib. 2. eleg. 1. p. m. 309.

Agricola assiduo primum satiatus aratro
Cantavit certo rustica verba pede:
Et satur arenti primum est modulatus avena
Carmen, ut ornatos duceret ante Deos.
Agricola & minio suffusus, Bacche, rubenti
Primus inexperta duxit ab arte choros.

Et Eleg. 5. pag. 341.

Ille levis stipulæ solemnes potus acervos.
Accendet, flammas transilietque sacras.

Ex quibus jure merito deducere quis poteft, iisdem initiis, eodemque tempore & Poesim, & saltationem veluti gemellas fuisse exortas. Atque idcirco saltatio poesis quædam, sed muta, appellata est, ut superiùs notabamus. Cæterum ubi deinde μετέπεσεν ἡ ψυχὴ ἐπὶ τέχνην ἀκορέστου χάριτος, ἐν σκηνῇ, καὶ θεάτροις: scilicet, *paulatim animus ad scenicam, & theatralem curam deflexit, quæ voluptatem prorsus habet insatiabilem*; quemadmodum variè poesis fuit exculta, atque satyri, Tragœdiæ, Comœdiæ & Mimi exorti sunt; ita varia quoque fuerunt saltationum genera. Namque aliud erat genus tragicum, & vocabatur ἐμμέλεια: aliud comicum, quod Κόρδαξ: atque aliud Satyricum, quod Sicinnis dicebatur. Quæ saltationes omnes licet & mores, & perturbationes, & actiones exprimerent; id tamen sibi potissimum vindicavit illa, quæ Pantomimica appellata est, at-

que

que postmodum Italica; eo quia in Italia maximos progressus fecisset. Nimirum cum, parto jam totius orbis imperio, artes omnes in Urbem confluerent, & vitiis & virtutibus magna pretia ponentem; pretio illecti Mimi quoque ita in arte sua excellere conati sunt, ut non mores tantum & actiones, ut antea, sed fabulas etiam integras motibus, atque gesticulationibus repræsentarent. Hoc autem ut clariùs constet, Pantomimicum istud artificium ex fide dignis Authoribus sequentibus capitibus pro virili nostra explicare conabimur.

CAPUT XII.

Exponitur Pantomimicæ saltationis Artificium.

SAltationem numerosa motus, ac gestus varietate & mores, & actiones, & perturbationes hominum repræsentare suapte natura aptam esse, retulimus superiùs ex Aristotele. Atque hinc Lucianus, & aliarum quidem disciplinarum plurium; sed Rhetorices potissimum participem esse, contendit libello de salt. καθ' ὅσον ἤθους τε, καὶ πάθους ἐπιδεικτική ἐστιν, ὧν ἡ ῥητορικὴ γλίχεται; quatenus nempe mores atque affectus demonstrat, quorum judicandorum cupidi sunt etiam Rhetores. Hormum deinde ipse tradit p. m. 103. Laconicæ saltationis genus fuisse, a pueris, & puellis ita concinnè alternatim saltari solitum, ut ex temperantia, & fortitudine compositus videretur. Athenæus verò lib. 14. Pyrrhicham belli imaginem præ se tulisse, ait, & in qua impetus, & ardor adorientium, & fugientium celeritas esset conspicua. Proinde quantum saltationis studium crevit, & ars illa exculta magis est, & perfecta; alte-

rum tantum & ſtudium crevit, & artificium numeroſis ſaltibus, ac totius corporis geſtibus exprimendi & mores, & affectus, & actiones; non ſingulares tantum, & ſimplices, ſed multijuges, atque implicatas, & complexas, quales in integris fabulis occurrunt. Porrò hujuſmodi abſolutæ perfectionis culmen, ac veluti apicem temporibus Romanorum Cæſarum videtur ſaltatio conſecuta. Atque de his temporibus loquens Lucianus ubi ſupra p. m. 117. *Priores*, inquit, *illæ perinde ut radices, & ſaltationis fundamenta fuere: ejus autem florida venuſtas, & fructus abſolutiſſimus nunc omnium perfectiſſimè cunctis augmentis emanavit*. Nimirum iis temporibus, ut teſtatur Sidonius Apollinaris in Narbone,

Clauſis faucibus, eloquente geſtu,
Nutu, crure, genu, manu, rotatu:

hoc eſt nutando modo, modo nutum capite dando, modo oculos ipſos rotando, tibias, crura, genua, totum denique corpus variè circumflectendo, non loquebantur modo manibus, ac geſtibus; verum quamcumque perſonam, atque integras & ſatyricas, & comicas, & tragicas fabulas ad vivum exprimebant. Atque ideo verè dixit apud Xenophontem Socrates in Sympoſio: οὐδὲν ἀργὸν τοῦ σώματος ἐν τῇ ὀρχήσει, ἀλλ' ἅμα καὶ τράχηλος, καὶ σκέλη, καὶ χεῖρες ἐγυμνάζοντο: Scilicet, *Nulla pars corporis in Saltatione otioſa; ſed inſimul cervix, crura, & manus exercebantur*. Atque Nonnus Panopolit. lib. 2. Dionyſ. de Pantomimo loquens, ait:

Νεύματα μῦθον ἔχων, παλάμην στόμα, δάκτυλον φωνήν:

Scilicet, *Nutum habens pro ſermone, manum pro ore, digitos pro voce*. Et fuſius lib. 19. *Saltabat*, inquit, *Myro planta volubili, dextrum ex ſiniſtro advenam pedem alternans, ſilentium variè loquax, manu muta ſignans. Oculos verò rotabat vagos, imaginem verborum, nutu artificioſo intelligentem rhythmum texens*: Et mox: *Depingebat geſtu loquaci Titanum gentem*,

Ga-

Ganymedis pingebat formam, manibus mutis versatiles digitos movens.

Graphicè eosdem describit etiam Manilius lib. 5. dum canit:

Nunc saturo gestu, referetque affectibus ora,
Et non dicendo faciet; solusque per omnes
Ibit personas, & turbam reddet in uno:
Aut magnos Heroas aget, Scenisque Togatas.
Omnis fortunæ vultum per membra reducet.

Eleganter eorumdem artificium exponit etiam Aristenetus lib. 1. Epist. 25. dum inquit: ὢ πράγματα χάρεις, καὶ λόγους παντοδαποὺς ὑποφαίνεις, καὶ φύσεως ἀπάσης ἐναργὴς ὑπάρχεις εἰκών. ἀντὶ χρωμάτων, καὶ γλώττης, χειρὶ πολυσχήμῳ, καὶ ποικίλοις ἤθεσι κεχρημένη, καὶ εἴ τις φάρος πρωτεὺς ἄλλοτε πρὸς ἄλλα μεταβαλῆσθαι δοκεῖς, πρὸς τὴν δύμεσιν τῶν ὑπορχημάτων ᾠδήν. Quæ postrema Aristeneti verba indicant unam, illamque sepius usurpatam a Pantomimis rationem, res atque actiones referendi. Nimirum sive canticum illud esset, ac ὑπόρχημα in nobilem aliquam Personam ab aliquo Poeta scriptum: sive fabula aliqua, Deorum aut Heroum referens actionem, Cantor quidem, sive Poeta is esset, sive Chorus, aut histrio, fabulam illam præcinebat. Pantomimus verò gestibus, atque nutibus saltans, quæcumque auribus Chorus, oculis ipse, mutis gestibus referebat. Rem hanc ita fieri consuevisse, incerti auctoris epigramma, quod est lib. Anth. 4. sub hoc lemmate, *Pantomimus*, nobis clarissimè testatur. ait enim:

Egressus Scenam populum Saltator adorat,
Solerti spondens prodere verba manu.
Nam cum grata Chorus diffundit cantica dulcis,
Quæ resonat Cantor, motibus ipse probat.
Pugnat, ludit, amat, bacchatur, vertitur, adstat:
Illustrat verum, cuncta decore replet.
Tot linguæ, quot membra viro. mirabilis est ars,
Quę facit articulos, voce silente, loqui.

Atque his consentit Cassiodorus lib. 4. Ep. 51.

dum inquit: *Pantomimo igitur, cui à multifarìa imitatione nomen est, cum primum in Scenam plausibus invitatus advenerit, assistunt consoni chori diversis organis eruditi, dum illa sensuum manus oculis canorum carmen exponit, & per signa composita, quasi quibusdam literis edocet intuentis aspectum: In illaque leguntur apices rerum; & non scribendo facit quod scriptura declaravit. Idem corpus Herculem designat, & Venerem; feminam repræsentat & marem; Regem facit & Militem; Senem reddit & Juvenem: ut in uno credas esse multos tam varia imitatione discretos.* De his quoque loquens Manilius lib. 5. Astron. hæc habet:

Omnis fortunæ vultum per membra reducet;
Æquabitque choros gestu; cogetque videre
Præsentem Trojam, Priamumq; ante ora cadentem:
Quodque aget, id credes stupefactus imagine veri.

Judicium quoque Paridis nutibus, ac gestibus ad Tibiarum sonum, & cantum desaltatum, pulcherrimè, & fusè describit nobis Apulejus Metamorph. lib. 10. propè finem p. m. 235. Omitto ejus verba referre, cum paulò sint longiora.

Atque hinc orta contentio illa inter Pyladem, & Hylam discipulum, quam nobis tradit Macrobius Saturn. lib. 2. cap. 7. p. m. 346. Ubi loci hęc legimus: *Pylades histrio clarus in opere suo fuit temporibus Augusti, & Hylam discipulum usque ad æqualitatis contentionem eruditione provexit. Populus deinde inter utriusque suffragia divisus est: & cum canticum quoddam saltaret Hylas, cujus clausula erat:* τὸν μέγαν Ἀγαμέμνονα; *sublimem, ingentemque Hylas velut metiebatur. Non tulit Pylades, sed exclamavit è cavea:* σὺ μακρὸν, οὐ μέγαν ποιεῖς. *Tunc Populus eum coegit idem saltare canticum: cumque ad locum venisset, quem reprehenderat, expressit cogitantem: nihil magis ratus magno Duci convenire, quam pro omnibus cogitare.*

Ex quibus omnibus luce clarius deducitur, Pantomi-

tomimis solitos præcinere histriones, aut choros; ita tamen, ut quæ cantica, aut fabulas illi retulissent, motu atque gesticulatione explicarent, atque imitarentur Pantomimi. Atque idcircò Lucianus p. m. 131. *Saltatio*, inquit, *motibus*, *& gesticulationibus*, *quæ cantantur semel expressuram pollicetur*.

Sed antequam ulterius progrediar, illud obiter advertere operę pretium duco, aut mendum irrepsisse, aut lapsum fortassis fuisse Macrobium, qui loco supracitato bis, terque Hylam memorat; cum Bathyllus potius fuerit, in quem historiæ illæ quadrant. Sed Macrobius tamen constanter post supra allatam historiam, *Saltabat*, inquit, *Hylas OEdipodem*, *& Pylades hac voce securitatem saltantis castigavit*: σὺ βλέπεις. *Et mox idem*, inquit, scilicet Pylades, *cum propter Populi seditionem pro contentione inter se*, *Hylamque habita concitatam indignationem excepisset Augusti*, *respondit*: ὦ ἀχαριστεῖς, βασιλεῦ. ἔασον αὐτοὺς περὶ ἡμᾶς ἀσχολεῖσθαι. Postrema isthæc historia errorem vix excusandum detegit: Eamdem enim referens Dio lib. 54. p. m. 533. Ὅθεν περ, inquit, πάνυ σοφῶς ὁ Πυλάδης ἐπιτιμώμενος ὑπ' αὐτοῦ, ἐπεὶ Βαθύλλῳ ὁμοτέχνῳ τε ὄντι, καὶ τῷ Μαικήνᾳ προσήκοντι διεστασίαζεν, εἰπεῖν λέγεται, ὅτι συμφέρει σοι, Καῖσαρ, περὶ ἡμᾶς τὸν δῆμον ἀποδιατρίβεσθαι. Scilicet, *Proinde sapienter admodum Pylades ab eo objurgatus*, *quod cum Bathyllo eandem artem exercente*, *& Męcenatis familiari rixaretur*, *respondisse fertur*: *Expedit tibi*, *Cæsar*, *populum nobis intentum tempus consumere*. Subolfecit hunc eundem errorem ante me Isaacus Pontanus in suis ad Macrobium notis, ubi, *Hylam*, inquit, *semper dicit*: *at Bathyllus tamen capiendus* &c. *Sed isto tamen*, subdit, *cur nomine Macrobio nuncupatus*? *An quod in amoribus fuerit Pyladæ domino*, *quomodo Alcidæ ille toties clamatus Hylas*? *Visum id ferè clarissimo*, *peritissimoque viro Francisco Junio*, *quem & memini de hoc per occasionem consuluisse*.

Sed pace tamen istorum virorum, nullam minus

ob rationem Bathyllus Hylas appellari debuit, quam quòd Pyladæ domino delicium fuerit, quemadmodum Hylas Alcidæ. Nam etsi mollicies Bathylli aliquid de illo sequius judicare permitteret: herclè non Pyladis, sed Mecenatis servus, aut libertus fuit Bathyllus. Servum facit Lipsius in suis ad cap. 54. 1. Annal. Taciti notis. Adducitque Senecam Patrem id referentem his verbis: *Recitabat rescriptum Labieni pro Bathyllo Mecenatis, in quo suspicietis adolescentis animum illos dentes ad mordendum provocantis*. Et Mœcenatem ipsum effusum in ejus amorem testatur ibidem Tacitus: adeoque si Bathyllus Hylas appellari debuit, Hylas Mœcenati domino fuit, non Pyladi, qui dominus numquam fuit. Sed Libertum mavult Casaubonus in suis ad vers. 123. satyr. 5. Persii: ubi, *fuit*, inquit, *Bathyllus Chironomus Pantomimus, & Saltator gesticulatione utens, & fuit Mecenatis Libertus*. Sed utrumque facilè esse potuit. Servus primo, mox ob insignem industriam, atque χειρονομίας excellentiam libertate donatus à Mecenate, adeoque ejusdem libertus. Quamquam si verba Dionis nuper allata perpendamus, honestus admodum fuit Mecenatis amor erga Bathyllum; cujus προσήκοντα tantum appellat Dio, hoc est, familiarem aut necessarium, qualem esse decebat servum aut libertum. Sed quacumque tandem ratione Bathyllus Hylas nuncupari quiverit; illum quoque perperam affirmavit Macrobius Pyladis fuisse discipulum. Quippe Bathyllus fuit quidem & ὁμότεχνος, & ἀντίτεχνος Pyladis: & cum illo in Scena pro principatu variantibus vulgi studiis decertavit: sed discipulus numquam fuit: cum ex æquo Pantomimicæ saltationis inventores passim perhibeantur. Imò Athenæus lib. 1. cap. 17. p. m. 20. disertè Bathyllo vel principatum inventionis defert. ait enim: τῆς ὀρχήσεως τῆς τραγικῆς καλουμένης πρῶτος εἰσηγητὴς γέγονε Βάθυλλος ὁ Ἀλεξανδρεύς: hoc est, *saltationem tragicam appellatam primus invexit Bathyllus Alexandrinus*. Et

mox

mox ex Ariſtonico, in partem invectionis etiam Pyladem aſſumit. ait enim: τοῦτον τὸν Βάθυλλον, φησὶν Ἀριστόνικος, ἐ πυλάδην τὴν ἰταλικὴν ὄρχησιν συστήσασθαι ἐκ τῆς κωμικῆς, ἣ ἐκαλεῖτο κόρδαξ, ἐ τῆς τραγικῆς, ἣ ἐκαλεῖτο ἐμμέλεια, ἐ τῆς σατυρικῆς, ἣ ἐλέγετο σίκιννις. Scilicet, *hunc Bathyllum, & Pyladem, inquit Ariſtonicus, italicam ſaltationem conſtituiſſe ex comica, quæ vocabatur cordax; ex tragica, quæ audiebat emmelia; atque Satyrica, quæ Sicinnis appellabatur*. Si igitur Bathyllus aut ipſe primus, aut una cum Pylade italicæ ſaltationis inventor extitit, Pyladis diſcipulus eſſe non potuit. Proinde ſi quis hæc hariolando conciliare vellet, dicere poſſet, præter Bathyllum ὁμότεχνον, ſeu ἀντίτεχνον, Hylam quoque temporibus Pyladis floruiſſe ejuſdem Pyladis diſcipulum; ſed ad æqualitatis contentionem eruditione, atque dexteritate provectum: atque hunc Hylam Pyladis diſcipulum, illum fuiſſe, quem refert Svetonius cap. 45. ab Auguſto in atrio domus ſuæ, nemine excluſo, flagellis fuiſſe verberatum. Non enim hanc contumeliam feciſſet unquam Bathyllo Auguſtus, quem noverat corculum, atque ocellulum Mecenatis: in cujus gratiam eidem ipſe quoque prolixiùs favebat. Igitur hæc potius Hylæ illi conveniunt, quem Pyladis diſcipulum tradit Macrobius. Ceterum cum eodem tempore & hic Hylas cum Pylade, & Bathyllo floruerit, vel cum præceptore certare non dubitaverit; nil mirum, ſi ὁμωνυμία ſubrepere potuit, atque aliqua referri à Macrobio, tamquam cum hoc Hyla geſta, quæ ſoli Bathyllo convenire poſſunt. Verum hæc obiter.

Redeamus ad Pantomimos noſtros, qui, ut referebamus, fabulas, quas præcinebant Cantores, variis geſticulationibus referebant. Hoc autem licet ita frequentiſſimè uſurpatum ſit, Pantomimorum tamen induſtria magis, magiſque in dies creſcente, eam evidentiam, atque ἐνάργειαν adepti ſunt, ut ipſi ſoli, nullis præcinentibus tibiis, aut ſonis, & cantibus, mutis geſticulationibus tantum, integras fabulas

las eloquentissimè repræsentarint. Rem hanc Neronis temporibus potissimum obtinuisse, author est nobis Lucianus his verbis, quæ latina tantum, quia paulo plura sunt, afferam. *Saltator*, inquit, *Neronis tempestate eximius, & celebris, nec, ut ferebatur, imprudens: sed si quis etiam alius historiarum memoria, & movendi eleganti artificio præcellens plurimum: precatus est Demetrium sapientissimis, ut mihi videtur, precibus (is Demetrius Cynicus Philosophus Orchesticen universam flocci faciebat, dicens saltationem tibiæ, fistularum, atque strepituum esse supervacaneum quoddam, & vanum additamentum) ut se saltantem spectare vellet: deinde si videretur, reprehenderet, & saltationem acerbissimè accusatam exsibilaret, & exploderet. Pollicebatur ad hæc, se nullis tibiis, & cantilenis adhibitis saltaturum: Quemadmodum & fecit. Etenim strepitibus, & tibiis, & choro imposito silentio, ipse per se saltavit Veneris & Martis adulterium: Solem furtivi concubitus proditorem: Vulcanum mechantibus insidias machinantem, & vinculis utrumque & Martem, & Venerem illaqueantem: Deos spectaculo assistentes: Venerem suffuso pudore pudefactam, subverentem, & meticulosiùs Martem supplicantem: præterea quascumque alias hæc fabula partes complectitur: adco ut Demetrius ipsa artificiosa saltatione exhilaratus, maxima laude saltatorem extulerit. Exclamabat enim voce quam potuit acutissima, in hæc verba prorumpens:* ἀκούω, ἄνθρωπε, ἃ ποιεῖς, οὐχ ὁρῶ μόνον: ἀλλά μοι δοκεῖς ταῖς χερσὶν αὐταῖς λαλεῖν· hoc est, *audio, ò homo, quæ facis, neque video tantum: videris enim mihi ipsis manibus loqui.*

Ex his igitur manifestissimum est, licet communiùs Pantomimi, quas fabulas, & actiones chorus, & cantores præcinerent, motibus, ac gestibus spectatorum oculis repræsentarent; attamen cum ars illa ad ultimum fastigium, ac veluti perfectionis colophona evecta est, nullis canticis, aut musicis instrumentis præcinentibus, solis ipsos gestibus fabulas.

las.

las repræsentasse, & quidem tanta dexteritate, claritate, & evidentia, ut ab spectatoribus optimè intelligerentur. Id autem Neronis potissimum tempore evenisse, legimus. neque id herclè mirum, si citharœdo Principe, Mimi, & Pantomimi adeò excelluerint.

CAPUT XIII.

Exponitur Pantomimicus Apparatus Scena, Vestitus, Instrumenta musica.

SCenarum tria genera, ut superiùs quoque monuimus, recenset nobis Vitruvius lib. 5. cap. 8. Tragicam nempe, Comicam, atque Satyricam. *Horum autem*, inquit, *ornatus sunt inter se dissimiles, disparique ratione: quod Tragicæ deformantur columnis, fastigiis, & signis, reliquisque regalibus rebus: Comicæ verò ædificiorum privatorum, & menianorum habent speciem, prospectusque fenestris dispositos imitatione communium ædificiorum rationibus: Satyricæ verò ornantur arboribus, speluncis, montibus, reliquisque agrestibus rebus, in topiarii operis speciem deformatis*. Verum, inquam ego, postquam Pantomimica saltatio se sola ludum Scenicum ab aliis tribus Tragœdia, Comœdia, atque Satyra distinctum constituit, atque se sola in Scenam prodiit; dubio procul apparatum & ipsa Scenicum sibi proprium, atque peculiari ratione sibi convenientem habere debuit. Sanè illum habuisse, luculentissimus est nobis author Apulejus, qui lib. metam. 10. supracitato, antequam judicium illud Paridis pantomimicè desaltatum exponeret, Scenæ apparatum primo omnium describit. ait enim p. m. 232. *Aulæo subducto, & complicatis*

catis Sipariis, *Paridis Scena disponitur*. *Erat mons ligneus*, *adinstar inclyti montis illius*, *quem vates Homerus Idæum cecinit*, *sublimi instructus fabrica*, *consitus viretis*, *&* *vivis arboribus*, *summo cacumine de manibus fabri fonte manante*, *fluviales aquas eliquans*. *Capellæ pauculæ tondebant herbulas* &c. En scenicum illius fabulæ apparatum. Cur igitur tribus Scenarum generibus non addit quartum, Pantomimicum nempè, Vitruvius? Arbitror, hujus rei rationem illam fuisse, quod cum fabulæ, quas saltarent Pantomimi, aut Tragicæ essent, aut Comicæ, aut Satyricæ, convenientem fabulis apparatum adhibebant: vel tragicum nempe, vel comicum, vel satyricum. Adeoque hæc tantum tria genera recensere satis habuit Vitruvius.

Ad vestitum quod attinet, non videntur Pantomimi usi Toga: adeoque Martialis epist. lib. 2. ad Decianum. *Noli*, inquit, *ergo*, *si tibi videtur*, *rem facere ridiculam*, *&* *togam saltanti inducere personæ*. In quem locum Musambertius, *Noluerunt*, inquit, *Quirites togam suam gravitatis cultum*, *&* *notam propriam civitatis*, *actionibus Scenicis dehonestari*. Palla tamen, & tunica usos legimus apud Svetonium in Calig. cap. 54. his verbis. *Saltabat autem nonnumquam etiam noctu*: *&* *quondam tres consulares secunda vigilia in palatium accitos*, *multaque*, *&* *extrema metuentes super pulpitum collocavit*: *deinde repente*, *magno tibiarum*: *&* *scabellorum crepitu*, *cum palla*, *tunicaque talari prosiluit*, *&* *desaltato cantico abiit*.

Atque huc respicit & illud Plauti in Menæchmis. Ibi enim Scen. 3. act. 1. cum Menæchmus pallium Peniculo traderet, quod Pallæ occultandæ superinduxerat, quam Erotio destinatat uxori subripuerat; Peniculus recepto pallio, cum Menæchmum in palla conspexisset, orat, ut in illa, priusquam deponat, aliquantulum saltet. alloquens igitur Peniculum Menæchmus, tradensque illi pallium, ait:

Su-

Sustine hoc, Penicule: exuvias facere, quas vovi, volo.

cui respondens Peniculus, subdit:

Cedo: sed obsecro herclè, salta sic cum palla postea.

Quoniam, ut advertit Turnebus lib. 20. cap. 28. qui saltabant olim in Scena, & cantabant, aut citharam pulsabant, palla ornati erant.

Erat autem palla genus vestimenti propriè muliebris, deducta usque ad talos. ita Servius ad illud Virgilii,

Pro longæ tegmine pallæ.

Confirmatur & ex Horat. Satyr. lib. 1. sat. 2. ubi Matronarum habitum describens, ait:

Ad talos stola demissa, & circumdata palla.

Subscribit & Ovid. lib. 3. amorum, eleg. 13. dum ait:

Virginei crines auro gemmaque premuntur;
Et tegit auratos palla superba pedes.

Mirum autem videbitur fortassis alicui, quì saltatores longis atque fluentibus velati tunica, & palla desaltarent; cum expeditiores essent futuri, succincti, & tunicati tantum. Sanè cum antiquitus vel milites essent togati, cinctus gabinus inventus est, ut promptiores essent ad conserendas manus: potiori igitur jure cinctus aliquis erat saltatoribus necessarius, qui & manibus & pedibus, atque corporis totius varia gesticulatione fabulas repræsentabant. Subolfecit difficultatem hanc Ferrarius de re vestiaria lib. 3. cap. 18. sed contentus illam tetigisse, non exhausit.

Feliciter autem hanc exire, sibi fortassis quispiam videri posset, dicendo, pallam, qua Saltatores uterentur, fuisse gallicam, quæ scilicet ad nates usque pertingebat. Docet id Martialis relatus à Bayfio de re vest. cap. 13. dum ait:

Dimidiasque nates gallica palla tegit.

Sed & Strabo eamdem lib. georg. 5. nobis describit,

bit, inquiens: ἀντὶ δὲ χιτώνων χιλὰς χειριδωτὰς φέρουσι μέχρι αἰδοίων, καὶ γλουτῶν: hoc eſt, *tunicarum vice pallas manicatas geſtant ad verenda uſque, nateſque medias pertingentes*. Atque his gallicis igitur pallis optimè uti poterant Saltatores, atque ad ſaltum etiam eſſe ſuccincti, & expediti. Sed gallicas tamen non fuiſſe hujuſmodi pallas, Svetonii teſtimonium ſuperiùs allatum convincit. ait enim, Caligulam cum tunica, & palla talaribus deſaltaſſe: longioribus igitur utebantur pallis Saltatores, non autem iis gallicis brevioribus. Dicerem ego, Saltatores pallis ad talum uſque demiſſis optimè fabulas referre potuiſſe: ad quas nempe deſaltandas manibus potiùs, quam pedibus utebantur; adeoque χειρόσοφοι, manibus ſcilicet eruditi appellabantur. Sanè capitis, oculorum, manuum, atque totius corporis variis, ſed numeroſis & compoſitis geſticulationibus omnia referebant, potius quam ſaltibus in altum ſublatis. illorum enim motus non tam ἅλσις erat, quam ὄρχησις: adeoque ad varias illas geſticulationes cum palla, ad talos licet demiſſa, impedimento non eſſet, illa indui poterant. Atque id tum vel maximè ita fuiſſe, credi poteſt, quod & mulieres ſaltatione pantomimica celebres inferiùs afferemus; quarum erat veſtis propria palla illa talaris.

Sed hæc quoque everti videtur reſponſio ab iis, quæ refert Nonnus lib. 19. Dionyſ. ubi Pantomimicam ſaltationem deſcribens, corporis vibrationes, ſaltuſque ingentes recenſet. ait enim: *Hoc corniger Silenus manu erudita texens, dexteram quidem ceſſare fecit; multum autem ſaltante pede, ex terra tollebatur, & in aera mittebat oculos: interdum pedes pedibus innectens, interdum ſeparans, alterna arte vibrabatur. Interdum multum volubilis ſolo inſultans, rectus in pectus, vibrabatur volubiliter. Pes dexter firmus ſtabat, neque flectebatur, alterius pedis ſummum digitum tenens, aut genu flectens, collatis manibus, aut femora complicata extendens Silenus genibus gravis, pedis rectum*

rectum impetum habens, sinistrum pedem sustulit, à latere & humero elevans volutim.

Sed responderi potest, Pantomimos, dum aut Silenos referrent, aut Satyros, aut alias repræsentarent furentes præsertim personas, saltus hujusmodi inconditos cum multa & pernicitate, & volubilitate edere consuevisse. Sed non, credo, tunc tunica, aut palla utebantur; sed alio potiùs habitu iis convenienti, & qui motibus illis & saltibus impedimento non esset. Ast verò in aliis saltationibus, in quibus honestiores, neque ita volubiles referebant personas; in his & tunica, & palla talari optimè uti potuerunt.

Sed antequam hanc pallam deponamus, non inutile fuerit paululum digredi. Quippè Ferrarius loco mox citato, *Mirum mihi videtur*, inquit, *cum palla vestitus exterior muliebris esset, eamque Menæchmus Parasito per jocum olfaciendam dedisset, illum aspernantem dicere* act. 1. scen. 2.

Summum me olfactare oportet vestimentum muliebre.
Nam ex istoc loco spurcatur nasus odore illutibili.

Nam si de tunica, aut subucula loqueretur, credibilius id esset. Sed hoc tamen mirum, Ferrari, non est. Illud herclè mirum, quod aliàs navus, & diligens, non adverteris, Menechmum palla pro tunica usum fuisse. nam superinduxerat pallium, ut superiùs retulimus: quo deposito, cum in palla stetisset, ut cum illa saltaret à Parasito admonebatur. Quod si pallam igitur surreptam uxori pro tunica induerat, utque illam occultaret, pallium superinduxerat; nil mirum, si olfacere detrectavit Parasitus, metuens fortassis, ne feda esset odore illo illutibili, qui scilicet lavando elui vix posset. Quod si minus hoc in Plauto advertisti, Ferrari, ast herclè meminisse debueras, quæ lib. 3. part. 2. cap. 13. habes. Inibi namque doces, Tunicam etiam aliquando pallam fuisse dictam: probasque ex auth. lib. ad Heren. ubi legimus: *Uti Citharædus cum prodierit opti-*

optimè vestitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea coloribus variis intertexta. Nam quæ hìc dicitur palla, pallium esse non potuit: quale ut plurimum erat feminea palla. quomodo enim chlamys supra pallium sumeretur? Sed si palla igitur pro tunica aliquando usurpatur, ut tute doces; an mirari deinde potes, quod pallam à Menechmo oblatam olfacere detrectet Parasitus, cum si de tunica, aut subucula sermo esset, nil mirum fuisse fatearis?

Redeo nunc ad vestitum Pantomimorum, qui non palla tantum & tunica, sed aliis etiam vestibus usi sunt. Helladium chlamydem Hectoream indutum canticum quoddam Hectoris desaltasse, legimus Anthol. lib. 4. cap. 25.

Ἕκτορα μῦν τις ἄειсε νέον μέλος. Ἑλλαδίῃ δὲ
Ἑσσαμένῃ χλαῖναν, πρὸς μέλος ἠπίασεν.

Igitur Pantomimi quamcumque personam repræsentarent, in quam scriptum esset ab aliquo Poeta canticum, seu ὑπόρχημα; non manu tantum ac gestu, sed veste etiam & habitu illam ad vivum referre studebant. In Deorum judicio, quam fabulam desaltatam describit Apulejus superiùs citatus lib. 10. ita Paridem indutum describit: *In modum Paridis, Phrygiique pastoris, barbaricis amiculis humeris defluentibus, pulchrè indusiatus adolescens, aurea tyara contecto capite, pecuarium simulabat magisterium*. & mox describens Mercurium, *Adest*, inquit, *luculentus puer nudus, nisi quod ephebica chlamyde sinistrum tegebat humerum, flavis crinibus usquequaque conspicuus: & inter comas ejus aureæ pinnulę cognatione simili sociatæ prominebant: quem caduceum, & virgula Mercurium indicabant. Is saltatoriè procurrens, malumque bracteis inauratum dextera gerens, ei, qui Paris videbatur, porrigit, quid mandaret Jupiter, nutu significans; protinus gradus scitulè referens, è conspectu facessivit*. Atque simili ratione Deas quoque diversimode indutas, ac diverso instructas comitatu describit inibi Apulejus: quibus clarissimè ostenditur,

tur, habitu personæ, quam referebant, accommodatissimo uti Pantomimos consuevisse.

Transeamus ad Chorum. nam hunc quoque adhibuisse, atque ejus carmina apta totius corporis gesticulatione expressisse, clarum est. Meminit hujus Chori Manilius lib. 5. supracitato, dum ait:

Omnis fortunę vultus per membra reducet,
Æquabitque choros gestu.

Subscribit & Cassiodorus lib. 4. var. epist. 51. ubi, *Pantomimo*, inquit, *cum primum in Scenam advenerit, assistunt consoni chori diversis organis eruditi.*

Sed hic tamen chorus à recentioribus Pantomimis introductus est. Namque antiquiores ipsi insimul & canebant, & saltabant. Verum quia motus corporis ex anhelitu vocem interturbabat, atque vox ipsa multum gesticulationi adimebat; introductum est, ut alii quidem canerent, alii tibiis occinerent, atque histriones, seu Pantomimi gesticulationem tantum adhiberent. Rem ita fuisse, testatur nobis Lucianus, dum ait: *πάλαι μὲν γὰρ αὐτοὶ καὶ ᾖδον, καὶ ὠρχοῦντο. εἶτα ἐπειδὴ κινουμένων τὸ ἆσθμα τὴν ᾠδὴν ἐπετάραττεν, ἄμεινον ἔδοξαν ἄλλους αὐτοῖς ὑπᾴδειν.* Livius autem lib. 7. Dec. 1. non rem tantum, sed tempus etiam quo primum usurpata est, nobis exponit. ait enim: *Livius post aliquot annos, id quod omnes tum erant, suorum carminum actor, dicitur, cum sæpius revocatus vocem obtudisset, venia petita, puerum ad canendum ante tibicinem cum statuisset, canticum egisse* (hoc est gesticulationem) *aliquanto magis vigente motu, quia nihil vocis usus impediebat. Indè ad manum saltari histrionibus cęptum.* Ex hujus igitur Andronici Livii tempore Pantomimi & puerum qui caneret, & tibicinem qui sibi saltantibus occineret, adhibuerunt. Hic autem Tibicen *πυθαυλὴς* appellabatur: eo quod Pythia carmina, *τοὺς πυθίους αὐλοὺς*, Pęanas nempe caneret. Primus autem Pylades pro una tibia plures adhibuit; nec plures tantum tibias, verum etiam fistulas plures, atque chorum etiam sibi præcinere fe-

 cit,

cit, cum Choraule: adeoque interrogatus ab Augusto, ut ſuperiùs diximus, quid ſaltationi contuliſſet, homerico illo verſu, non unam tantum, ſed plures tibias, ac fiſtulas, hominumque multitudinem, hoc eſt Chorum, reſpondit: quem ᾀδόντων ὁμοφωνίαν appellat Lucianus: qui pantomimicum iſtum apparatum exponens, & tibiam, & fiſtulam, & cytharam, & pedum ſtrepitum, & clangorem cymbalorum, repræſentatoris vocem concinnam, & canentium concentum conſonum, & continuum recenſet. Et per concentum quidem conſonum canentium, ὁμαδὸν ἀνθρώπων, Chorum ſcilicet intelligo: per repræſentatoris vocem, illum qui canticum aliquod à Poeta compoſitum recitabat: Tibia, Fiſtula, Cythara, atque Cymbala, muſica ſunt inſtrumenta omnibus nota. Sed quid ſibi vult ille ποδῶν κτύπος, pedum ſcilicet ſtrepitus, cujus adeò ſæpe in illo ſuo libello meminit Lucianus? Libet id curatiùs perquirere. Sit igitur

CAPUT XIV.

Perquiritur, quid eſſet ποδῶν κτύπος, ſeu ποδοκτυπία in Pantomimicis Ludis.

CLariſſimus Salmaſius loco ſupracitato, *ſaltante Pantomimo*, inquit, *alii tibiis canebant; alii vocibus concinebant; alii fiſtulis ſibilabant; alii cymbala concrepabant; alii pede ſonabant*: atque hi ποδοκτύποι, & ποδοψόφοι dicebantur. His autem ut lucem addat, ſubdit. *In omnibus veterum choris Meſochori, quos τῶ χορῶ κορυφαίους Græci appellant, qui cæteris ad canendum præibant, & modum canendi dabant, pede in eam rem pulpitum, aut ſolum tundere conſueverant. Pedem enim levan-*

levantes, & *cum sono ponentes*, *æquali semper*, *ac perpetuo quodam tenore cantici modulationem temperabant*, & *moderabantur*. *Hoc idem hodieque*, *sed manu fit in musicis symphoniacorum cantibus*, *ab eo*, *qui reliquis una canentibus modum dat*, *levata positaque manu mensam*, *aut librum feriendo*: & mensuram percutere *vulgo dicitur*. *Id apud veteres in Choris pedum supplosione fieri solebat*. *Et quo clarior sonus esset*, *ligneis soleis ad hunc solum usum factis uti consueverant*, *quæ* κρουπέζια, *seu* κρούπαλα *appellabantur*. *Quin immò ad majorem crepitum*, *strepitumque non ligneas solum*, *sed etiam ferreas soleas adhibebant*. Hactenus vir magnus.

In quibus tamen plura occurrunt, quibus subscribere minimè valeo. Et primò quidem hìc quoque displicet, quod nullo veterum testimonio probat Salmasius, apud veteres, qui cantum moderabantur, non manu, ut nunc temporis, sed pedum supplosione mensuram percutere consuevisse. Citat quidem Lucianum, sed vereor an invitum: qui de Laconicorum puerorum choro verba faciens p. m. 102. ὁ αὐλητὴς, inquit, ἐν τῷ μέσῳ κάθηται ἐπαυλῶν, καὶ κτυπῶν τῷ ποδί. οἱ δὲ κατὰ στοῖχον ἀλλήλοις ἑπόμενοι σχήματα παντοῖα ἐπιδείκνυνται. Sed aliud est, Tibicen in medio locatum, tibiam inflando, ac pede obstrependo, pueris saltantibus accinere: aliud vero, cantus moderatorem pedum supplosione mensuram percutere consuevisse. Sanè Saltantibus non alia ratione, quam sono Tibicines moderari queunt. Cum enim illi modo huc, modo illuc vertantur, ac sæpius etiam altiùs constitutos Tibicines ne respiciant quidem, ad sonum tantum advertunt, quo motus suos temperant; non autem ad pedum supplosionem, quam vix, ac ne vix quidem in illo musicorum instrumentorum, atque motuum strepitu audire possent. Fortassis igitur ille Luciani Tibicen, ut ore tibiam, ita pede musicum aliquod aliud instrumentum pulsabat, atque id erat τῷ ποδὶ κτυπεῖν: de quo clariùs infra.

 Rur-

Rurſus Μεσόχοροι, quos τοῦ χοροῦ κορυφαίους ἢ ἡγεμόνας Græci appellabant, atque aliis ad canendum præibant, atque Choro ἐνδόσιμον, ſignum ſcilicet, atque præſcriptum dabant, quo edito Chorus accinebat; in ſingulis choris ſinguli tantum erant: quemadmodum & nunc temporis in ſymphoniacorum concentibus unus eſt moderator, & χοροδιδάσκαλος. Atque in hunc ſenſum dicebat junior Plin. ep. lib. 2. ep. ad Maximum. *Hoc ingens corona colligitur: hoc infiniti clamores concitantur, cum μεσόχορος ſignum dedit*. Jam verò ποδὶ κτυπῦντας non unum, ſed plurimos Pantomimis accinere conſueviſſe, & Lucianus aſſerit, & non diſſimulat Salmaſius, dum, ποδὶ κτυπῦντες, inquit, *multi erant, qui ſaltantibus Pantomimis obſtreperent*. Igitur οἱ ποδὶ κτυπῦντες non erant οἱ χοροδιδάσκαλοι: ii nempe, qui chorum moderarentur, atque menſuram percuterent. Tandem id ipſum confirmo, quoniam noſtri temporis Græcorum χοροδιδάσκαλοι, quos πρωτοψάλτας vocant, quique muſicis ſymphoniis præſunt, atque canentes alios moderantur; non manu, aut pede terram, aut menſam, ſeu librum feriendo; verùm manum, aut digitos diverſimode movendo atque inflectendo cantus moderantur: quos proinde veriſſimè appellares χειροσόφους. Cantus enim figuralis Græcorum ad octo muſices tonos efformatur. Tonorum quatuor ſunt principales, atque hi primarii & recti appellantur. Quatuor reliqui minus principales, atque hi obliqui, & miniſtrantes audiunt. In muſicis libris notulas habent proprias, à primis inventoribus inſtitutas, & cuique verborum ſyllabæ ſuperimpoſitas, quæ numero quatuordecim ſunt. Harum notularum octo quidem vocem extollunt, ſex vero deprimunt: omnes autem hujuſmodi notulæ digitis manus dexteræ efformantur, & indicantur, Hincque fit, quod præcinente cantus Præfecto ſeu protopſalta, & formante manus geſticulatione notulas cantus, cantores reliqui, diſtantes licet, obſervantes Præfecti manum, ſuam quiſ-

que

que vocem eidem cantui accommodare, flectere, ac variare optimè norunt. Morem autem hunc ita cantus moderandi, non heri aut nudius tertius obtinuisse, sed ab antiquissimis retro temporibus defluxisse, certum est. Author enim epistolarum sub Aristeneti nomine editarum, qui post Constantinum vixisse communiter creditur, rem hanc apertissimè confirmat. ait enim: καὶ ἡ διδάσκαλος ἐπίβλεπε τὴν ἐπᾴδουσαν, καὶ εἰς τὸ μέλος ἱκανῶς ἐνεβίβαζε χειρονομοῦσα τὸν τρόπον. scilicet, & *Præceptrix respiciebat concinentem, & aptè ad cantum moderabatur, manu indicans modum*. Igitur οἱ ποδοκτυπήσαντες, καὶ ποδοψόφοι, de quibus loquitur Lucianus, non erant οἱ μεσόχοροι, καὶ οἱ χοροδιδάσκαλοι: monstrum enim est asserere, hos ποδοκτυπίᾳ canentes moderatos fuisse, cum χειρονομίᾳ potius canentibus præirent.

Sed quid igitur erit τῷ ποδὶ κτυπεῖν: seu quinam fuerunt hi τῷ ποδὶ κτυπήσαντες? Arbitror, Choros ipsos, si ex Saltatoribus quibusdam agrestibus componerentur, verè ποδοκτυπήσαντες fuisse, ac dici potuisse. Densior enim solea, atque fortassis etiam lignea agrestium, inter Saltationem duriùs terram feriendo, strepitum illum, & κτύπον edere poterat. Juvant hanc conjecturam, quæ Aristophanes habet in Pluto, scen. 2. versus finem p. m. 77. dum ait:

ἐκτυπεῖτο δ'
Ἐμβὰς γερόντων εὐρύθμοις προβήμασιν. hoc est,

Quin etiam solea senum in numerum saltantium
Aptè compositis perstrepebat passibus.

Idem facilè contingere poterat, si fortè soleæ quędam in hunc solum usum tales fierent, ex ligno ut puta, aut alia simili materia, ut illis utentes Saltatores non ingratum quendam strepitum ederent. Nam hujusmodi artificiosa solea usum fuisse inter saltandum Oeagri gnatum, legimus apud Apollon. Argon. lib. 4. v. 1195. verba ipsius sunt:

Interque eos Oeagri
Gnatum ad modulos canoræ cytharæ, & canticum

Crebriter ſolum artificioſæ plaudentem ſolea.

Cæterum cum ποδῶν κτύπος, de quo Lucianus loquitur, non ad Saltatores, ſed ad Tibicines potius ſpectet; arbitror, ποδῶν κτύπον, ſeu ποδοκτυπίδω idem omninò fuiſſe, ac crepitum Scabillorum: quorum ſupra meminimus ex Suetonio ſaltantem Caligulam referente; & pluribus etiam in locis Arnobius meminit. Scabellum autem, ſeu ſcabillum, aut ſcamillum, dum de ſymphoniacis choris, atque ſaltationibus eſt ſermo, non arbitror inſtrumentum fuiſſe in modum ſcabelli ex ligno factum, vel ſcabellum potius reapſe, hoc eſt ὑποπόδιον, quod pede feriretur cum lignea, aut ferrea ſolea, ut crepitus major ederetur. Quæ enim, malum, eſſe poterat hujuſmodi ſymphonia, cum tibiis, fiſtulis, cytharis, cymbalis, atque aliis id genus inſtrumentis, atque hocce ſcabellorum rudi, & incondito crepitu? Profectò crepitus iſte ad lædendam, atque exaſperandam ſymphoniam aptior videri poterat, quam ad augendam aurium voluptatem. Temporibus certè noſtris hoc ſcabellorum crepitu ad ſilentium potius Actoribus indicendum utimur, quam ad complendam Muſices voluptatem.

Potius igitur illorum ſequor ſententiam, quam obſcurè innuit idem Salmaſius, qui ſcabella organa quædam fuiſſe tradunt, quæ inſtar noſtrorum organorum, ſpiritu in tubulis recepto, a tibicinum pedibus cum ligneis ſoleis, quandoque etiam ferreis pulſata ſonum emitterent. Vide Albertum Rubenium de Re Veſtiaria c. 17. p. 186. Præit verò huic conjecturæ Papinius, dum ait:

Et ad inſpirata rotari
Buxa.

Ubi loci vetus Scholiaſtes, *Buxa*, inquit, *Tibia, vel ſcabillum, quod in ſacris tibicines pede ſonare conſueverant*. Tibicines igitur duplici non raro tibia accinebant. Alia quidem, quam ore inflarent; atque alia, quam pede ad ſonum edendum adjicerent.

rent: atque hac ποδὶ κτυπεῖν dicebantur, illaque utentes ποδοκτυπᾶντες. Cave autem, cum nuperrimo Orationum Ciceronis enarratore credas, tibias istas, aut ſcabilla à ſaltantium pedibus numeroſè pulſata ſonitum edidiſſe; adeoque Mimos, dum ſaltarent, non oculis tantum fuiſſe blanditos, ſed etiam ſcabillis concrepantibus numerum quendam, & concentum ad aurium voluptatem edidiſſe. Non enim Mimi, aut Pantomimi, & Saltatores, ſed tibicines ipſi illa ſcabilla pulſabant. adeoque Lucianus, loco ſupracitato, *Tibicen*, inquit, *in medio ſedet concinens*, ἐ κτυπῶν τῷ ποδί. Atque de Pantomimo, qui Ajacem furentem deſaltabat, ἑνὸς γὰρ, inquit, τῶν τῷ σιδηρῷ ὑποδήματι κτυπέντων τὴν ἐσθῆτα κατέῤῥηξεν; ſc. *unius enim ferreis calceamentis inſtrepentium veſtimentum violenter diſcidit*. Adeoque paſſim hos ποδὶ κτυπᾶντας inter alios chorum ſymphoniacum componentes recenſet, & à Saltatoribus ipſis ſemper diſtinguit.

Neque verò mirum cuiquam videatur, ſi Tibicen ore tibiam inflando, aliud pede non abſimile pneumaticum organum pulſare poſſet. Namque organa illa, ſeu ſcabilla, ſine ulla ſoni varietate, tenore quodam continuo feriebantur: atque hinc σύντονα, hoc eſt unius appellata fuiſſe toni, ejuſdemque tenoris, ſuſpicatur Salmaſius. Rem docet Auguſtinus ab Salmaſio, & aliis citatus, dum lib. 4. de Muſica ait: *Veluti cum ſymphoniaca ſcabella, & cymbala pedibus feriuntur, certis quidem numeris, & his qui ſibi cum aurium voluptate junguntur, ſed tamen tenore perpetuo: ita ut ſi tibias non audias, nullo modo notare ibi poſſis, quouſque procurrat connexio pedum, & unde rurſus ad caput redeatur*.

Tandem ut univerſum hunc muſicorum inſtrumentorum apparatum Pantomimis inſervientium abſolvam: illud etiam adverto, veteres Teſtarum quoque crepitu rhythmicum quendam ſonum ſaltantibus commodaſſe. Unde illud Juvenalis Satyr. XI. v. 169.

———————*Audiat ille*

Testarum crepitus cum verbis &c.

Ubi vetus interpres: *Testas enim antea percutiebant, saltantibus Pantomimis.* Nimirum antiquissimi illi homines, musica adhuc rudiori, aliorum inopia instrumentorum, figlinis crepitaculis, atque vasorum figlinorum collisione oblectabant se se. Ita Aristophanis enarrator, ad illud ex ranis, p. m. 273. πῦσιν ἡ τοῖς ὀστράκοις αὐτὴ κροτοῦσα, Ἀπορία, inquit, λύρας ὄστρακα τινὲς λαμβάνοντες, ἦχον μετὰ ἀπετέλουν, πάνυ δὲ ἄσημον. Ad quem eundem Aristophanis locum respiciens & Didymus relatus ab Athenæo lib. 14. εἰωθέναι, inquit, τινὰς ἀντὶ τῆς λύρας κογχύλια, καὶ ὄστρακα συγκρούοντας, εὔρυθμον ἦχον τινὰ ἀποτελεῖν τοῖς ὀρχουμένοις. Atque hanc Græcos appellasse ὀξυβάφων μουσικὴν ἁρμονίαν, advertit Casaubonus ad cap. 4. lib. 5. Athenæi. Cujus inventorem ex Suida Dioclem quendam fuisse, subdit. ait enim Suidas: φασὶν Διοκλέα τὸν ἀθηναῖον εὑρεῖν τὴν ἐν τοῖς ὀξυβάφοις ἁρμονίαν, ὀστρακίνοις ἀγγείοις, ἅπερ ἔκρουσεν ξυλιφίῳ. Scilicet *Dioclem Atheniensem ferunt invenisse harmoniam in testaceis vasis, quę bacillo pulsabat.* Latini hujusmodi vasa appellarunt acetabula: quæ antiquitus quidem erant fictilia, atque bacillo percutiebantur: mox ex variis metallis fuerunt conflata, ære, argento, vel alio. Unde Isidorus lib. 3. *Acetabula ænea, & argentea, vel alia, quæ metallico rigore percussa reddunt cum suavitate tinnitum.* Adeoque & Cassiodorus epistola sepius jam citata ad Symmacum: *Quid acetabulorum tinnitus, &c.* Addit Casaubonus ex Suida, hujusmodi acetabula non ex variis tantum metallis, sed ex pluribus etiam in unum confusis, & colliquatis parari consuevisse. διὸ, inquit, καὶ τὰ ὀξύβαφα εἰώθασιν ἐκ διαφόρου κατασκευάζειν ὕλης, ἵνα τῇ διαφορᾷ τῶν ἀπηχήσεων τὴν ἁρμονίαν ἀποτελέσωσι. Sed ex his tamen verbis, acetabula ex metallis diversis parari consuevisse, liquet: quæ scilicet simul pulsata, pro diversitate metallorum diversos ederent sonos: non autem quod ex plurimis in unum commistis, ad modum corinthiaci æris; ut facile patebit verba ipsa perpendenti.

Ex

Ex hucusque dictis igitur constat, ad Pantomimorum saltationes adhibitas fuisse Tibias, Fistulas, Cytharas, Cymbalorum, Scabillorum, & Testularum, sive Acetabulorum crepitus, chorique concentus. Quæ ferè omnia complectens Nonnus lib. 18. Dionys. ait:

Cymbala sonabant; ad mensam verò benè sonantem
Panicæ fistulæ bombum edebant. Fremebant tibiæ
Implexæ, & circulus graviter sonantis tympani
Duplici strepitu tinniebat in ædibus;
Et sonus erat crotalorum ad cœnam.

CAPUT XV.

Examinatur, quas Fabulas Pantomimi desaltarent.

PAntomimi prima omnium illa cantica desaltarunt, quæ ὑπορχήματα dicta sunt. Rem, atque etymologiam habemus in Athenæo lib. 14. cap. 6. p. m. 628. his verbis: ἐξ ἀρχῆς συνέταττον οἱ ποιηταὶ τοῖς ἐλευθέροις τὰς ὀρχήσεις, καὶ ἐχρῶντο τοῖς σχήμασι σημείοις μόνον τῶν ᾀδομένων, τηροῦντες ἀεὶ τὸ εὐγενὲς καὶ ἀνδρῶδες ἐπ' αὐτῶν. ὅθεν καὶ ὑπορχήματα τὰ τοιαῦτα προσηγόρευον. εἰ δέ τις ἀμέτρως διαθείη τὴν σχηματοποιΐαν, καὶ ταῖς ᾠδαῖς ἐπιτυγχάνων μηδὲν λέγοι κατὰ τὴν ὄρχησιν, οὗτος δ' ἦν ἀδόκιμος. Quæ verba omnium optimè Casaubonus sic vertit: *Ab initio Poetæ saltationes liberis assignabant: & figuris saltationum utebantur tantum pro signis eorum, quæ vocecanebantur: semper in iis animum servantes virilem, & generosum. Quam ob causam* ὑπορχήματα *appellarunt, quasi dicas saltationes voci subservientes. Si quis autem figuras exprimeret, non servato modo, & cantionibus congruens nihil diceret in saltatione, eum improbabant.* Qui igitur ἔλεγέν τι κατὰ τὴν ὄρχησιν: hoc est, qui

exprimebant aliquid ſaltando congruens illi, quod voce canebatur; hi probatiſſimi ſaltantium dicebantur: adeoque erant Pantomimi, atque ab aliis quibuſcumque Saltatoribus diſcriminabantur, erantque inter illos optimi.

Atque ex his ritè intelliges Lucianum, quem non bene aſſecutus eſt eruditus alias interpres. De Deliacis puerorum choris loquens p. m. 105. hæc habet: παίδων χοροὶ συνελθόντες ἐν αὐλῷ, καὶ κιθάρᾳ, οἱ μὲν ἐχόρευον, ὑπωρχοῦντο δὲ οἱ ἄριστοι προκριθέντες ἐξ αὐτῶν. Τὰ γοῦν τοῖς χοροῖς γραφόμενα τούτοις ᾄσματα ὑπορχήματα ἐκαλεῖτο. Ubi latinus interpres: *Ingreſſi*, inquit, *puerorum chori*, *tibia*, & *cythara præcinentibus*, *ſaltabant*. *Quos ſubſecuti optimi*, *facto delectu*, *choreis excipiebant* &c. Sed quid iſtud eſt, optimos choreis factis, alios excepiſſe? quis hoc, quid eſſet, intelliget? Ex dictis autem clariſſima eſt Luciani mens. Duo enim Saltatorum genera facit Lucianus: aliud quidem ἁπλῶς χορευόντων: atque aliud ὑπορχουμένων: atque hos optimos, exque primis iis delectos docet. Quid ita? quoniam primi illi rudiores puerorum chori ſaltabant quidem, atque figuras quaſdam exprimebant; verum id tantum. nam κατὰ τὴν ὄρχησιν οὐδὲν ἔλεγον: hoc eſt, nullatenus exprimebant ſaltatione id, quod voce canebatur. Aſt verò οἱ ὑπορχούμενοι delecti ex iis, atque optimi judicati, non figuras tantum exprimebant, ſed & modum ſervabant; atque motu, & σχηματοποιΐᾳ, hoc eſt apta geſticulatione, vocibus & cantico congruebant. Erant proinde ὑπορχήματα ſaltationes illæ, quæ voci ſubſerviebant; hoc eſt, quæ à Saltatoribus, corporis & motuum agitatione, voces ipſas depingebant: adeoque quæ geſtus illos, atque motiones requirebant, ſine quibus ἦν ἀδόκιμοι: ſcilicet, non probabantur. Cum autem hæc ὑπορχήματα fuerint antiquiſſima, liquet, hæc primum à Pantomimis deſaltata fuiſſe, veſte, habitu, manuum, ac totius corporis geſticulatione iis canticis congruenti.

Cæterum ubi Pantomimorum ars augeri cœpit, atque

atque eorumdem ſtudia diligentius excoli; jam non illa tantum cantica, ſeu ὑπορχήματα, ſed alias quaſcumque fabulas à Poetis Epicis, Tragicis, Comicis, atque Satyricis ſudatas deſaltarunt. Atque idcircò Lucianus p. 120. & 130. *Statim*, inquit, *a Chao, & prima rerum generatione facto exordio, cuncta Pantomimo ad unguem cognita eſſe neceſſe eſt, uſque ad Cleopatræ Ægyptiæ tempora. Hoc enim ſæculorum intervallo circumſcripta eſt nobis multiplex illa Saltatori paranda cognitio*. Recenſet mox veteres omnes cum hiſtorias, tum fabulas: ac tandem concludit: οὐδὲν τῶν ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου, καὶ Ἡσιόδου, καὶ τῶν ἀρίστων ποιητῶν, καὶ μάλιστα τῆς τραγῳδίας λεγομένων ἀγνοήσει: ſcilicet, *nihil ex iis, quæ aut Homerus, aut Heſiodus, aut alii Poetæ meliores, ac præcipuè Tragici finxerunt, ignorabit*.

Omnium tamen frequentiſſimè Antiquiores Deorum ſaltabant fabulas; arbitror, quia ſpectatoribus magis notas. Atque Arnobii Nemeſin provocat, qui lib. 4. propè finem p. m. 151. *Quid Pantomimi veſtri*, inquit, *quid biſtriones, quid illa mimorum, atque exoleti generis multitudo? Sedent in ſpectaculis publicis Sacerdotum omnium, Magiſtratuumque collegia, Pontifices, & Maximi Curiones: Sedent Quindecimviri Laureati, & Diales cum apicibus Flamines: Sedent Augures interpretes divinę mentis, & voluntatis: nec non & caſtæ Virgines perpetui nutrices & conſervatrices ignis: Sedet cunctus populus, & Senatus: Conſulatibus functi Patres, Diis proximi, atque auguſtiſſimi Reges: & quod nefarium eſſet auditu, gentis illa genitrix Martiæ, regnatoris & populi procreatrix amans ſaltatur Venus, & per affectus omnes meretriciæ vilitatis impudica exprimitur imitatione bacchari. Saltatur & Magna ſacris compta cum inſulis Mater, & contra decus ætatis illa Peſſinuntia Dindymene in bubulci unius amplexu flagitioſa fingitur appetitione geſtire*. Atque lib. 7. p. m. 238. *Ponit*, inquit, *animos Jupiter, ſi Amphitryo fuerit actus pronunciatuſque Plautinus?*

tinus? aut si Europa, si Leda, Ganymedes fuerit saltatus, aut Danae, motum compescit irarum? Tranquillior, lenior Mater magna efficitur, si Attidis conspexerit priscam refricari ab histrionibus fabulam? Obliterabit offensam Venus, si Adonis in habitu gestum agere viderit saltatoriis in motibus Pantomimum? Fabulæ igitur Deorum, utpote omnium notissimæ; sed & aliæ etiam Heroum, à præclarissimis, atque omnium ore vulgatis Poetarum monumentis desumptæ saltabantur. Et aliæ quidem erant Monoprosopi, quando scilicet unus tantum erat Pantomimus, qui vel unam tantum personam referret, ut puta Adonidem, Aiacem, Herculem: vel etiam plures, sed in quas tamen unum se transformaret. Atque hujusmodi erat illa, cujus meminit Lucianus p. m. 135. in qua cum Barbarus quidam quinque Personas vidisset desaltandas, unumque tantum adstare Saltatorem, querebat, quinam reliqui essent futuri, qui alias personas saltando repræsentarent. Postea verò quam certior factus est, unum illum saltatione sua omnes repręsentaturum, ἐλελήθεις, ἔφη, ὦ βέλτιστε, σῶμα μὲν τοῦτο ἕν, πολλὰς δὲ ψυχὰς ἔχων: hoc est, *fefellisti, inquit, ò optime, quod cum corpus unum tibi sit, animas plures habeas*. Quo ingeniosior, sed mea tamen sententia insulsior ille alius fuit è barbaris quidam homo regius è Ponto, qui cum ex negotio ad Neronem Romam venisset, atque talem quempiam spectasset Pantomimum, omnia unum scitissimè atque clarissimè referentem; in discessu Saltatorem illum sibi dari a Nerone enixè petiit. Percontante verò Nerone, cui rei sibi utilem futurum existimaret, *Sunt mibi, inquit, vicini Barbari, lingua dispares: ad illos intelligendos interpretum parare copiam, haud mibi promptum & facile est. Itaque si alicujus egens ero, ille intuens singula quæque mihi interpretabitur*. Sed ò bone, respondere Nero potuisset, Pantomimus quidem curabit, ut nutibus & gestibus tu omnia intelligas; sed quæ tamen ipse ante noverit: Qui autem

tem

tem barbaros illos tuos finitimos lingua dispares intelliget aut latinus, aut græcus Pantomimus? Profectò quibus tu carere dicis, indigebit ille interpretibus, ut barbarorum legationes audiat, quas tibi nutibus repræsentet. Sed non tam longè respexit ille barbarus, imò ne Lucianus quidem, qui fortassis historiam illam finxit.

Redeamus ad saltationes Pantomimorum: quarum aliæ erant igitur, ut dicebamus, μονοπρόσωποι: sed erant etiam πολυπρόσωποι, in quibus scilicet plures aderant Pantomimi, diversas personas referentes, atque desaltantes. Atque hujusmodi fuit Paridis illud judicium superius ab Apulejo relatum. Namque in illo alius quidem Mercurium, alius Paridem, alii Deas referebant. Atque hujuscemodi Pyladis saltationes fuisse ut plurimum, testantur & Athenæus, & Plutarchus. Hic enim Symp. lib. 7. cap. 8. ἀποπέμπω δὲ, inquit, τῆς ὀρχήσεως τὴν πυλάδειον ὀγκώδη, καὶ παθητικὴν, δὲ πολυπρόσωπον οὖσαν; hoc est, *a saltatione quidem Pyladeam removeo, tumidam scilicet, & affectuum plenam, multasque requirentem personas*. & Athenæus lib. 1. cap. 17. ἦν δὲ ἡ πυλάδου ὄρχησις ὀγκώδης, καὶ παθητικὴ, καὶ πολυπρόσωπος, ut emendat Salmasius: nam vulgò legitur πολύκοπος.

Et quoniam Pyladis hìc meminimus, ab hoc, & a Bathyllo, ut superiùs quoque tetigimus, Italicam saltationem conflatam fuisse, docet ibidem Athenæus, ex Comica quam Cordaca, ex Tragica quam Emmeliam, & Satyrica quam Sicinnim appellabant. Cave tamen, exinde deducas, veluti commistam ex illis tribus fuisse, atque illarum quidem participem, sed à singulis tamen discrepantem. Id enim vult Athenæus, ut eruditissimus advertit Salmasius loco jam sæpius citato, Pyladem, atque Bathyllum non aliqua tantum ἀπορχήματα, aut peculiares aliquas fabulas; sed omnia Tragediarum, Comœdiarum, atque Satyrorum argumenta desaltasse: ita tamen ut Tragica secundum tragicæ, Comica

verò

verò & Satyrica ſecundum comicæ, atque Satyricæ ſaltationis inſtituta peragerent.

Atque licet omnes iſtas fabulas promiſcuè deſaltarent; nihilo tamen minus, in Tragicis quidem Pylades, in Comicis autem Bathyllus magis placuit. Quippe Pyladea ſaltatio, deſcribentibus eodem Athenæo, & Plutarcho, faſtuoſa erat, & gravis, movendis affectibus idonea, atque plures requirens perſonas. Adeoque de hac Pyladea ſaltatione intelligendus Artemidorus lib. 1. Onirocrit. cap. 78. dum inquit: βασιλικὰ μὲν πρόσωπα μιμεῖται, καὶ πολλοὺς ὑποκριτὰς ἔχει ὁ ὀρχηστής. ἀλλὰ μετὰ τὸ δρᾶμα μόνος περιλείπεται. Contra verò Bathyllica hilaris, jocoſa, pedeſtris, quæque tota in rebus lætis verſabatur, atque fabulas, & perſonas comicis affines referebat. id quoque teſtatur Plutarchus ubi ſupra, ſubdens: δέχομαι τὴν βαθύλλειον αὐτόθεν πεζὴν, τοῦ Κόρδακος ἀπτομένην ἠχοῦς, ἤ τινος Πανὸς, ἢ Σατύρου σὺν ἔρωτι κωμάζοντος ὑπ᾽ ὀρχήματος ἀναπτεμένην.

Ex quibus liquet, lapſum igitur fuiſſe Rhodiginum, dum lib. 7. cap. 4. *Comœdia*, inquit, *Pyladem habet eximiè clarum, Bathyllum Tragœdia: muta vices, neutrum noveris*. Sed non ita ſanè dicit Seneca, cujus mentem, & ſenſum, ac ferè etiam verba reſcripſit ibidem Cœlius. Namque in præfat. lib. 3. controver. *Pylades*, inquit, *in Comœdia, Bathyllus in Tragœdia multum à ſe aberant*. Quoniam ſcilicet quemadmodum Bathyllus optimè quidem comicas, minus aptè tragicas deſaltabat fabulas; ita Pylades è contra minus in comicis, maximè in tragicis fabulis probabatur. Senſus proinde Senecæ eſt, nec Pyladem fuiſſe Pyladem in comœdia, nec Bathyllum ſatis agnoſci potuiſſe in Tragœdia, ut optimè exponit Voſſius lib. 2. poet. cap. 37. Quaſcumque autem fabulas referrent, nil ipſis magis erat cordi, quam ut perſonas, quas ſuſtinebant, ad vivum exprimerent: adeò ut ſi furentes repræſentarent, furerent planè, atque inſanirent. Teſtatur id

id de celeberrimo sui temporis Pantomimo Lucianus pag. 148. dum ait: *Cum Ajax illi desaltandus esset, mox furens, post victoriam, tantum à saltationis decoro excidit, ut nullo modo Ajacis furentis insaniam repræsentare, sed ipse omnium judicio planè furere, ac debacchari videretur. Namque unius vestimentum discidit, alterius correptam tibiam in Ulyssis juxta stantis caput illisit: progressusque in medium Senatorum, inter duos consules consedit medius, admodum metuentes, ne unum ex illis correptum flagellis, quemadmodum arietem, cæderet*. Sed & de Pylade loquens Macrobius lib. 2. Saturn. cap. 2. p. m. 347. *Cum in Herculem furentem prodisset, sagittas jecit in populum. Eamdemque Personam cum jussu Augusti in Triclinio ageret, & intendit arcum, & spicula misit: nec indignatus est Cæsar, eodem se loco Pyladi, quo Populum Romanum fuisse*. Quod si dum furentes fingerent, adeò verè insaniebant; jam facile sibi quisque finget, quos gestus, motusque, quamque impudicos & lascivos ederent, dum obscæna, & turpia repræsentarent: propter quæ nescias, hujusmodi artificium famosum ne magis fuerit, an infame.

CA-

CAPUT XVI.

Exponuntur Pantomimorum Certamina.

PAntomimorum committi conſueviſſe certamina, inficiari videtur Lucianus p. m. 115. ubi rationem iſtius rei illam fuiſſe ſuſpicatur, inquiens: *Quod autem ſaltationum nulla ſunt certamina, hanc ego cauſam eſſe opinor, quod certaminum auctoribus res major, & gravior viſa ſit eſſe ſaltatio, quam ut de ea exactè pronunciari poſſit.* Sed quidquid ſit de hac cauſa, Pantomimos inter ſe ſe contendere conſueviſſe, quis ſcilicet eandem fabulam venuſtius, magiſque ad vivum deſaltaret, multa ſunt, quæ clariſſimè perſuadent. Et primo quidem φιλονεικία ſuperiùs a nobis relata inter Pyladem, & Bathyllum: quorum ille cum reprehendiſſet Bathyllum, quod longum, non grandem Agamemnonem ſaltando expreſſiſſet, juſſus à Populo eſt eandem ſaltare fabulam, ut palam fieret, an ipſe aptiùs illum effingeret. Jam & veteres inſcriptiones, quas refert loco ſupracitato Salmaſius, & ex illo alii plures, facile oſtendunt, & certaſſe inter ſe Pantomimos, & victores etiam fuiſſe coronatos, Lapidem antiquum in inſcriptionibus ſuis refert Gruterus p. 1024. n. 5. qui hæc habet:

THEOCRITO AUGUST. LIBERT. PYLADI PANTOMIMO &c.

Ad hæc Genuæ in antiquo Lapide.

P. ÆLIUS AUG. LIBERT. PYLADES PANTOM. &c.

Sic & in inſcriptione veteri.

M. ULPIUS AUG. LIBER. APOLAUSTES &c.

Cujus generis & alia apud Demſterum p. 457.

M. AUREL. AUG. LIBER.

Quid ergo dicemus, hujuſmodi Pantomimos certaſſe, & coronatos fuiſſe in ſacro certamine Neapolitano? Nam & Lucianus ipſe, ubi in thymelicis a-

goni-

gonibus de artificii ſui præſtantia Pantomimos certaſſe inficiatus eſt, ſubdit ſtatim : Ἐῶ λέγειν, ὅτι πόλις ἐν Ἰταλίᾳ τοῦ χαλκιδικοῦ γένους ἡ ἀρίστη, ἢ τοῦτο ὥσπερ τι κόσμημα τῷ παρ' αὐτοῖς ἀγῶνι προςέθηκεν. Ego verò non in hoc Neapolitano certamine tantum, ſed etiam alibi, ac Romæ potiſſimum Pantomimos de primatu inter ſe contendiſſe, author ſum: idque vel ex Luciano manifeſtè deduco: qui licet id inficiari in ſuperiùs allatis verbis videatur, apertiſſimè tamen fatetur, Pantomimos inter ſe decertaſſe. Namque ubi Pantomimum illum ſuperiùs relatum deſcripſit, Ajacem furentem cum maximis intemperiis repræſentantem; illum ipſum affectatæ nimis inſaniæ pœnituiſſe, ſubdit; neque id diſſimulanter, aut occultè, ſed ſatis manifeſtè declaraſſe. Si quidem poſtulantibus iterum æqualibus, ut Ajacem in illorum gratiam deſaltaret, adhibito repræſentatore, inquit, *ad Theatrum ſatis, ſuperque eſſe ſemel inſaniviſſe*. His verò relatis, ſubdit: *Maximè verò omnium ejus animum diſcruciavit æmulus: cùm enim idem Ajax illi ex compoſito deſaltandus eſſet, adeò modeſtè, & temperanter ejus repræſentavit inſaniam, ut magnam inde laudem reportaret, ſaltationis fines nuſquam egreſſus, neque repræſentando furenter in quemquam debacchatus*. En igitur ex Luciano Pantomimos inter ſe æmulos, atque ex compoſito eaſdem fabulas deſaltantes. Quod verò pro primatu, & victoria decertarent, populi factiones evincunt, in apertas ſeditiones non raro erumpentis; dum ſuis quæque pars acerrimis ſtudiis favebat, ut ex Macrobio ſupra retulimus 2. Saturn. cap. 7. Irato enim ob ſeditionem exortam Auguſto, ἔασον, reſpondit Pylades, περὶ ἡμᾶς ἀσχολεῖσθαι: *ſine, eos circa nos feriari*: Quaſi verò Reipublicæ, & Auguſti intereſſet, ſi populus non de unius dominatu, aut præſenti rerum adminiſtratione, ſed de ludis potiùs diſceptaret. Sed & Tiberius eoſdem Pantomimos expulit urbe, & Italia, cùm propter eorumdem laſciviam, tùm propter ſeditiones, quas nimia in

eoſdem

eoſdem faventium ſtudia concitabant. Teſtatur id Tacitus Annalium lib. 4. ubi, *poſtremò*, inquit, *Cæſar de immodeſtia hiſtrionum retulit, multa ab his in publicum ſeditiosè, fœda per domos tentari*: & mox: *pulſi tunc hiſtriones Italia*. Eademque tradit Dio lib. 57. τοὺς δ' ὀρχηςὰς τῆς τε ῥώμης ἐξήλασε, ϗ μηδαμόθι τῇ τέχνῃ χρῆσθαι προσέταξεν, ὅτι τάς τε γυναῖκας ᾔσχυνον, ϗ ςάσεις ἤγειρον. Igitur non contendebant ſolùm de primatu inter ſe Pantomimi, & quidem in urbe; ſed tam acri partium ſtudio, ut ſeditiones & frequentes, & graves adeò in populo concitaverint, propter quas exilii pœna fuerant coercendi. Quid igitur in mentem venerit Luciano, dum hujuſmodi certamina inficiatus eſt, non ſatis intelligere, aut expedire valeo * . . . .

FINIS.

NOI

NOI REFFORMATORI
Dello Studio di Padoa.

Havendo veduto per la Fede di revisione, & approbatione del P. *F. Tomaso Maria Gennari Inquisitore* nel Libro intitolato *Nicolai Calliachii de Ludis Scenicis, &c.* non v'esser cos'alcuna contro la Santa Fede Cattolica, & parimente per Attestato del Segretario Nostro; niente contro Prencipi, & buoni costumi, concedemo Licenza à *Zuanne Manfrè Stampatore*, che possi esser stampato, osservando gl' ordini in Materia di Stampe, & presentando le solite copie alle Publiche Librarie di Venetia, & di Padoa.

Dat. 26. Maggio 1713.

Girolamo Venier Kav. Proc. Ref.
Gio: Francesco Morosini Kav. Ref.

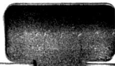
Agostino Gadaldini Segr.

ER-

		ERRATA.	CORRIGE.
pag. 21.	lin. 19.	aliud	alium.
26.	10.	festivitatem	festivitatum.
62.	33.	Terentum	Terentium.
66.	27.	χάειτος	χάειτος.
73.	4.	ἐκαλᾶτο	ἐκαλεῖτο.

101

K